

Jacques Lacan

**INTRODUCTION THEORIQUE AUX FONCTIONS DE LA
PSYCHANALYSE EN CRIMINOLOGIE, 1950**

Écrits, p. 125-149

Éditions du Seuil, 1966, Paris

Ζακ Λακάν

**ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΗΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗΣ
ΣΤΗΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, 1950**

Γραπτά, σελ. 125-149

Εκδόσεις, Seuil, 1966, Παρίσι

Version bilingue

Δίγλωσση έκδοση

Document interne à l'Internationale des Forums du Champs Lacanien
et destiné à ses membres.

Το παρόν έντυπο προορίζεται για αποκλειστική χρήση των μελών
της Διεθνούς των Φόρουμ του Λακανικού Πεδίου.

Traduction :

Maria Koukoumaki

La traduction de ce texte a été réalisée dans le cadre des travaux du forum de psychanalyse du Champ lacanien d'Athènes.

Grand merci à Nikos Zorbas qui a apporté une aide précieuse avec ses remarques, tant au niveau de la traduction que de la rédaction du texte.

Note : Les chiffres entre parenthèses correspondent au début de chaque page de l'original.

Athènes 2020

Μετάφραση:

Μαρία Κουκουμάκη

Η μετάφραση του κειμένου αυτού πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο εργασιών του Φόρουμ Ψυχανάλυσης του Λακανικού Πεδίου Αθήνας από την Μαρία Κουκουμάκη. Στην εργασία αυτή, πολύτιμη βοήθεια προσέφερε ο Νίκος Ζορμπάς με τις παρατηρήσεις του, τόσο στη μετάφραση, όσο και στη σύνταξη του κειμένου.

Σημ: Οι αριθμοί στις αγκύλες αντιστοιχούν στην αρχή της εκάστοτε σελίδας του πρωτοτύπου.

Αθήνα 2020

JACQUES LACAN

ΖΑΚ ΛΑΚΑΝ

**Introduction théorique
aux fonctions de la
psychanalyse en
criminologie
1950**

**Θεωρητική εισαγωγή για
τις λειτουργίες της
ψυχανάλυσης στην
εγκληματολογία
1950**

**COMMUNICATION POUR
LA XIIIe CONFÉRENCE DES
PSYCHANALYSTES DE
LANGUE FRANÇAISE
(29 MAI 1950)
EN COLLABORATION
AVEC MICHEL CÉNAC**

**ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ
ΣΤΟ XIII^ο ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΓΑΛΛΟΦΩΝΩΝ
ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΩΝ
(29 ΜΑΪΟΥ 1950)
ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ
ΜΕ ΤΟΝ MICHEL CÉNAC**

[125]

**Introduction théorique
aux fonctions de la psychanalyse
en criminologie 1950**

COMMUNICATION POUR LA XIIIe
CONFÉRENCE DES PSYCHANALYSTES DE
LANGUE FRANÇAISE (29 MAI 1950) EN
COLLABORATION AVEC MICHEL CÉNAC

***I. Du mouvement de la vérité dans
les sciences de l'homme.***

Si la théorie dans les sciences physiques n'a jamais réellement échappé à cette exigence de cohérence interne qui est le mouvement même de la connaissance, les sciences de l'homme parce qu'elles s'incarnent en comportements dans la réalité même de leur objet, ne peuvent éluder la question de leur sens, ni faire que la réponse ne s'impose en termes de vérité.

Que la réalité de l'homme implique ce procès de révélation, c'est là un fait qui fonde certains à penser l'histoire comme une dialectique inscrite dans la matière ; c'est même une vérité qu'aucun

**Θεωρητική εισαγωγή για τις
λειτουργίες της ψυχανάλυσης
στην εγκληματολογία 1950**

ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΟ 8^ο ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΓΑΛΛΟΦΩΝΩΝ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΩΝ (29 ΜΑΙΟΥ
1950) ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΟΝ MICHEL
CÉNAC²

***I. Σχετικά με την πορεία της αλήθειας
στις επιστήμες του ανθρώπου.***

Ενώ η θεωρία των φυσικών επιστημών, ουδέποτε ξέφυγε πραγματικά, απ' αυτήν την απαίτηση εσωτερικής συνοχής που είναι η ίδια η πορεία της γνώσης³, εντούτοις, οι επιστήμες του ανθρώπου, λόγω του ότι ενσαρκώνονται σε συμπεριφορές εντός της ίδιας της πραγματικότητας του αντικειμένου τους, δεν μπορούν ν' αποφύγουν το ερώτημα του νοήματός τους, ούτε να προσποιηθούν πως η απάντηση δεν επιβάλλεται με όρους αλήθειας.

Το ότι η πραγματικότητα του ανθρώπου ενέχει αυτή τη διαδικασία αποκάλυψης οδηγεί κάποιους να σκεφτούν την ιστορία σαν μία διαλεκτική εγγεγραμμένη στην ύλη. Και μάλιστα,

rituel de protection « behaviouriste » du sujet à l'endroit de son objet ne châtrera de sa pointe créatrice et mortelle, et qui fait du savant même, voué à la « pure » connaissance, un responsable au premier chef.

Nul ne le sait mieux que le psychanalyste qui, dans l'intelligence de ce que lui confie son sujet comme dans la manœuvre des comportements conditionnés par la technique, agit par une révélation dont la vérité conditionne l'efficace.

La recherche de la vérité n'est-elle pas d'autre part ce qui fait l'objet de la criminologie dans l'ordre des choses judiciaires, et aussi ce qui unifie ses deux faces : vérité du crime dans sa face policière, vérité du criminel dans sa face anthropologique ?

De quel apport à cette recherche peuvent être la technique qui guide notre dialogue avec le sujet et les notions que notre expérience a définies en psychologie, c'est le problème qui fera aujourd'hui notre propos : moins pour dire notre contribution à l'étude de **[126]**

πρόκειται για μια αλήθεια που κανένα τελετουργικό «συμπεριφοριστικής» προστασίας του υποκειμένου προς το αντικείμενο του, δεν θα την ευνουχίσει από τη δημιουργική και θανατηφόρα της αιχμή, καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο, τον ευρυμαθή επιστήμονα, που είναι αφιερωμένος στην «καθαρή» γνώση, ως κατ' εξοχήν υπεύθυνο.

Κανείς δεν το γνωρίζει καλύτερα από τον ψυχαναλυτή που δρα μέσω μιας αποκάλυψης, της οποίας η αποτελεσματικότητα καθορίζεται από την αλήθεια, τόσο μέσα στην αντίληψη εκείνου που του εμπιστεύεται το υποκείμενο του, όσο και μέσα στον χειρισμό των συμπεριφορών που διαμορφώνονται από την τεχνική.

Απ' την άλλη όμως, μήπως δεν είναι η αναζήτηση της αλήθειας, εκείνη που διαμορφώνει το αντικείμενο της εγκληματολογίας μέσα στην τάξη των δικαστικών πραγμάτων, κι επίσης αυτό που ενώνει τις δύο όψεις της; Ήτοι:

- την αλήθεια του εγκλήματος από την αστυνομική της όψη,

- την αλήθεια του εγκληματία από την ανθρωπολογική της όψη;

Το πρόβλημα που θα αποτελέσει σήμερα το θέμα μας είναι το τι μπορούν να προσφέρουν σ' αυτή την αναζήτηση:

- η τεχνική που οδηγεί τον διάλογο μας με το υποκείμενο και

- οι έννοιες που η εμπειρία μας όρισε στην ψυχολογία, όχι τόσο για να μιλήσουμε για τη

la délinquance - exposée dans les autres rapports - que pour en poser les limites légitimes, et certes pas pour propager la lettre de notre doctrine sans souci de méthode, mais pour la repenser, comme il nous est recommandé de le faire sans cesse, en fonction d'un nouvel objet.

II. De la réalité sociologique du crime et de la loi et du rapport de la psychanalyse à leur fondement dialectique.

Le crime ni le criminel ne sont pas des objets qui se puissent concevoir hors de leur référence sociologique.

La sentence : c'est la loi qui fait le péché, reste vraie hors de la perspective eschatologique de la Grâce où saint Paul l'a formulée. Elle est vérifiée scientifiquement par la constatation qu'il n'est pas de société qui ne comporte une loi positive, que celle-ci soit traditionnelle ou écrite, de coutume ou de droit. Il n'en est pas non plus où n'apparaissent dans le groupe tous les degrés de transgression qui définissent le crime.

La prétendue obéissance « inconsciente », « forcée », « intuitive »

συνεισφορά μας στη μελέτη της παραβατικότητας –που έχει εκτεθεί μέσα στις άλλες παρεμβάσεις- όσο για να θέσουμε εκεί τα θεμιτά όρια, και σίγουρα όχι για να διαδώσουμε το γράμμα της θεωρίας μας δίχως μεθοδολογική έγνοια, αλλά για να το ξανασκεφτούμε, όπως ακατάπαυστα μας συστήνεται να το κάνουμε, σχετικά μ' ένα νέο αντικείμενο.

II. Σχετικά με την κοινωνιολογική πραγματικότητα του εγκλήματος και του νόμου και της σχέσης της ψυχανάλυσης με τα διαλεκτικά τους θεμέλια..

Το έγκλημα όπως κι ο εγκληματίας δεν είναι αντικείμενα που μπορούμε να τα αντιληφθούμε εκτός της κοινωνικής τους αναφοράς.

Η ετυμολογία: ο νόμος φτιάχνει την αμαρτία, αυτό παραμένει αληθινό έξω από την εσχατολογική προοπτική της Χάρης, εντός της οποίας, ο απόστολος Παύλος τη διατύπωσε⁴. Επιστημονικά επαληθεύεται από τη διαπίστωση ότι δεν υπάρχει κοινωνία που να μην περιλαμβάνει έναν θετικό νόμο⁵, είτε αυτός είναι παραδοσιακός ή γραπτός, είτε είναι εθιμικός ή δικαϊκός. Ούτε υπάρχει, επίσης, κοινωνία όπου να μην παρουσιάζονται εντός της ομάδας όλες οι βαθμίδες παράβασης που ορίζουν το έγκλημα.

Η υποτιθέμενη «ασυνείδητη», «βεβιασμένη», «αυθόρμητη» υποταγή του πρωτόγονου στον κανόνα της ομάδας είναι

du primitif à la règle du groupe est une conception ethnologique, rejeton d'une insistance imaginaire qui a jeté son reflet sur bien d'autres conceptions des « origines », mais aussi mythique qu'elles.

Toute société enfin manifeste la relation du crime à la loi par des châtiments dont la réalisation, quels qu'en soient les modes, exige un assentiment subjectif.

Que le criminel en effet se fasse lui-même l'exécuteur de la punition dont la loi fait le prix du crime, comme dans le cas de cet inceste commis aux îles Trobriand entre cousins matrilineaires et dont Malinowski nous rapporte l'issue dans son livre, capital en la matière, sur *Le crime et la coutume dans les sociétés sauvages* (et n'importent les ressorts psychologiques où se décompose la raison de l'acte, ni même les oscillations de vindicte que les malédictions du suicidé peuvent engendrer dans le groupe), - ou que la sanction prévue par un Code pénal comporte une procédure exigeant des appareils sociaux très différenciés, cet assentiment subjectif est nécessaire à la signification même de la punition.

Les croyances par où cette punition se motive dans l'individu, comme les institutions par quoi elle passe à l'acte

μια εθνολογική έννοια, βλαστάρι μιας φαντασιακής επιμονής που έριξε την αντανάκλαση της σε πολλές άλλες αντιλήψεις των «καταγωγών», αλλά είναι το ίδιο μυθική με εκείνες⁶.

Τελικά κάθε κοινωνία εκδηλώνει τη σχέση του εγκλήματος με τον νόμο μέσω τιμωριών των οποίων η πραγματοποίηση απαιτεί μια υποκειμενική συγκατάθεση, όποιοι και αν είναι οι τρόποι αυτών των τιμωριών.

Πράγματι, το ότι ο εγκληματίας γίνεται ο ίδιος ο εκτελεστής της τιμωρίας με την οποία ο νόμος φτιάχνει το τίμημα του εγκλήματος, -όπως στην περίπτωση εκείνης της αιμομιξίας που διαπράχθηκε στα νησιά Trobriand ανάμεσα σε μητρογραμμικά εξαδέλφια, και της οποίας την έκβαση μας αναφέρει ο Μαλινόφσκι στο βιβλίο του, που είναι κεφαλαιώδες στον τομέα του, για *Το έγκλημα και το Εθιμικό Δίκαιο στην Πρωτόγονη Κοινωνία*⁷, (λίγο ενδιαφέρουν τα ψυχολογικά κίνητρα εκεί όπου αποσυντίθεται ο λόγος από την πράξη, όπως και οι εκδικητικές δονήσεις που οι κατάρες του αυτόχειρα μπορούν να επιφέρουν στην ομάδα)- ή το ότι η προβλεπόμενη τιμωρία από έναν ποινικό Κώδικα περιλαμβάνει μια διαδικασία που απαιτεί κοινωνικά εργαλεία πολύ διαφοροποιημένα, αυτή η υποκειμενική συγκατάθεση είναι αναγκαία για την ίδια τη σημασία της ποινής.

Οι πεποιθήσεις μέσω των οποίων αυτή η τιμωρία δικαιολογείται μέσα στο άτομο, όπως κι οι θεσμοί μέσω των οποίων αυτή

dans le groupe, [127] nous permettent de définir dans une société donnée ce que nous désignons dans la nôtre sous le terme de responsabilité.

Mais il s'en faut que l'entité responsable soit toujours équivalente. Disons que si primitivement, c'est la société dans son ensemble (toujours clos en principe, ainsi que les ethnologues l'ont souligné) qui est considérée comme affectée du fait d'un de ses membres d'un déséquilibre qui doit être rétabli, celui-ci est si peu responsable comme individu que souvent la loi exige satisfaction aux dépens soit d'un des tenants, soit de la collectivité d'un « *ingroup* » qui le couvre.

Il arrive même que la société se tienne pour assez altérée dans sa structure pour recourir à ces procédés d'exclusion du mal sous la forme d'un bouc émissaire, voire de régénération par un recours extérieur. Responsabilité collective ou mystique, dont nos mœurs portent des traces, si tant est qu'elle ne tente à revenir au jour par des ressorts inversés.

Mais aussi bien dans les cas où la punition se limite à frapper l'individu fauteur du crime, ce n'est pas dans la même fonction ni, si l'on veut, dans la même image de lui-même, qu'il est tenu

gίνεται πράξη μέσα στην ομάδα, μας επιτρέπουν να ορίσουμε σε μια δεδομένη κοινωνία, αυτό που αποκαλούμε στη δική μας, με τον όρο ευθύνη.

Αλλά η υπεύθυνη οντότητα σπανίως είναι αντίστοιχη. Ας πούμε πως αν πρωτόγονα, αυτή η κοινωνία στο σύνολο της (πάντα κλειστό κατά κανόνα, έτσι όπως το έχουν υπογραμμίσει οι εθνολόγοι) θεωρείται πως έχει επηρεαστεί, εξ αιτίας κάποιας δράσης ενός μέλους της, από μια ανισορροπία που πρέπει να αποκατασταθεί, αυτό το μέλος είναι τόσο λίγο υπεύθυνο ως άτομο που συχνά ο νόμος απαιτεί ικανοποίηση εις βάρος είτε ενός εκ των οπαδών, είτε εις βάρος της συλλογικότητας μιας «εσωτερικής ομάδας» που το προστατεύει.

Συμβαίνει μάλιστα, η κοινωνία να θεωρηθεί για πολύ καιρό αλλοιωμένη εντός της ίδιας της τής δομής, τόσο ώστε να καταφύγει σ' εκείνες τις διαδικασίες εκτόπισης του κακού με τη μορφή αποδιοπομπαίου τράγου, ή ακόμα και αναγέννησης μέσω μιας εξωτερικής διεξόδου. Συλλογική ή μυστικιστική ευθύνη, ίχνη της οποίας φέρουν τα ήθη μας, ακόμα και αν δεχτούμε ότι τείνει να βγαίνει στο φως μέσω αντεστραμμένων κινητήριων δυνάμεων.

Αλλά ακόμα και στην περίπτωση όπου η τιμωρία περιορίζεται να πλήξει το άτομο που διέπραξε το σφάλμα του εγκλήματος, δεν θεωρείται ως υπεύθυνο, στην ίδια την λειτουργία, αν θέλετε, ούτε στην ίδια την εικόνα του ιδίου: όπως είναι προφανές να

pour responsable : comme il est évident à réfléchir sur la différence de la personne qui a à répondre de ses actes, selon que son juge représente le Saint-Office ou siège au Tribunal du Peuple.

C'est ici que la psychanalyse, par les instances qu'elle distingue dans l'individu moderne, peut éclairer les vacillations de la notion de responsabilité pour notre temps et l'avènement corrélatif d'une objectivation du crime à quoi elle peut collaborer.

Que si en effet en raison de la limitation à l'individu de l'expérience qu'elle constitue, elle ne peut prétendre à saisir la totalité d'aucun objet sociologique, ni même l'ensemble des ressorts qui travaillent actuellement notre société, il reste qu'elle y a découvert des tensions relationnelles qui semblent jouer dans toute société une fonction basale, comme si le malaise de la civilisation allait à dénuder le joint même de la culture à la nature.

On peut en étendre les équations, sous réserve d'en opérer la transformation correcte, à telles sciences de l'homme qui peuvent les utiliser, et spécialement, nous allons le voir, à la criminologie.

Ajoutons que si le recours à l'aveu du sujet, qui est une des clefs de la vérité criminologique, et la réintégration à la communauté **[128]** sociale, qui est l'une

συλλογιστούμε σχετικά με τη διαφορά του ατόμου που πρέπει να απολογηθεί για τις πράξεις του, ανάλογα με το αν ο δικαστής του εκπροσωπεί το Ιεροδικείο⁸ ή εάν προεδρεύει στο Λαϊκό δικαστήριο.

Σ' αυτό το σημείο, η ψυχανάλυση μπορεί να φωτίσει, μέσω των βαθμίδων που διακρίνει στο σύγχρονο άτομο, τις διακυμάνσεις της έννοιας της ευθύνης στον καιρό μας και τη συνακόλουθη έλευση μιας αντικειμενοποίησης του εγκλήματος στην οποία μπορεί να συνεισφέρει.

Μπορεί η ψυχανάλυση να μην προσδοκά -λόγω του ότι η εμπειρία της περιορίζεται στο άτομο- ότι θα συλλάβει κάποιο κοινωνιολογικό αντικείμενο στην ολότητα του, ούτε και το σύνολο των κινήτρων που ταλανίζουν σήμερα την κοινωνία μας, όμως, της απομένει ότι ανακάλυψε σ' αυτά σχεσιακές εντάσεις που όπως φαίνεται κατέχουν μια βασική λειτουργία σε κάθε κοινωνία, ως εάν η δυσφορία του πολιτισμού⁹ να στόχευε να ξεγυμνώσει τον ίδιο τον αρμό του πολιτισμού¹⁰ με τη φύση.

Μπορούμε να επεκτείνουμε τις εξισώσεις της ψυχανάλυσης σε αυτές τις επιστήμες του ανθρώπου που μπορούν να χρησιμοποιηθούν, με την προϋπόθεση ότι το κάνουμε με τον σωστό μετασχηματισμό και πιο συγκεκριμένα, θα το δούμε, στην επιστήμη της εγκληματολογίας.

Ας προσθέσουμε πως, αν η προσφυγή στην ομολογία του υποκειμένου, που είναι ένα από τα κλειδιά της εγκληματολογικής αλήθειας, κι αν η επανένταξη στην

des fins de son application, paraissent trouver une forme privilégiée dans le dialogue analytique, c'est avant tout parce que pouvant être poussé jusqu'aux significations les plus radicales, ce dialogue rejoint l'universel qui est inclus dans le langage et qui, loin qu'on puisse l'éliminer de l'anthropologie, en constitue le fondement et la fin, car la psychanalyse n'est qu'une extension technique explorant dans l'individu la portée de cette dialectique qui scande les enfantements de notre société et où la sentence paulinienne retrouve sa vérité absolue.

A qui nous demandera où va ici notre propos, nous répondrons au risque assumé de bon gré d'en écarter la suffisance clinique et le pharisaïsme préventionniste, en le renvoyant à l'un de ces dialogues qui nous rapportent les actes du héros de la dialectique, et notamment à ce Gorgias dont le sous-titre, invoquant la rhétorique et bien fait pour en distraire l'inculture contemporaine, recèle un véritable traité du mouvement du juste et de l'Injuste.

Ici Socrate réfute l'infatuation du Maître incarnée dans un homme libre de cette Cité antique dont la réalité de l'Esclave fait la limite. Forme qui fait

κοινωνική κοινότητα, που είναι ένας από τους σκοπούς της εφαρμογής της, φαίνεται ότι βρίσκουν μια προνομιούχα μορφή στον αναλυτικό διάλογο, αυτό συμβαίνει κυρίως διότι αυτός ο διάλογος μπορώντας να ωθηθεί μέχρι τις πιο ριζοσπαστικές σημασίες, συναντά το καθολικό που εμπεριέχεται στη γλώσσα και που μακριά απ' το να μπορούμε να το εξαλείψουμε από την ανθρωπολογία, συνιστά το θεμέλιο και τον σκοπό· διότι η ψυχανάλυση δεν είναι παρά μια τεχνική επέκταση που εξερευνά στο άτομο την εμβέλεια αυτής της διαλεκτικής που επαναλαμβάνει ρυθμικά τους τοκετούς της κοινωνίας μας, κι όπου η ετυμολογία του αποστόλου Παύλου, ξαναβρίσκει την απόλυτη της αλήθεια.

Σ' εκείνον που θα μας ρωτήσει πού το πάμε, θα απαντήσουμε αναλαμβάνοντας, ευχαρίστως, το ρίσκο να απομακρύνουμε απ' τον λόγο μας την κλινική έπαρση και τον φαρισαϊσμό της πρόληψης, παραπέμποντας τον, εκ νέου, σ' έναν από αυτούς τους διαλόγους που μας αναφέρουν τις πράξεις του ήρωα της διαλεκτικής, και κυρίως στον διάλογο του Γοργία¹¹ του οποίου ο υπότιτλος που επικαλείται την ρητορική, και έγινε όντως για να διασκεδάσει την σύγχρονη απαιδευσία, υποθάλπει μια αληθινή πραγματεία του κινήματος του δίκαιου και του άδικου.

Σ' αυτόν τον διάλογο, ο Σωκράτης αντικρούει τη ματαιοδοξία του Κυρίου η οποία ενσαρκώνεται σ' έναν ελεύθερο άνδρα αυτής της αρχαίας Πολιτείας, στον οποίο βάζει όριο η πραγματικότητα του

passage à l'homme libre, de la Sagesse, en avouant l'absolu de justice, en elle dressé par la seule vertu du langage sous la maïeutique de l'Interlocuteur. Ainsi Socrate, non sans lui faire apercevoir la dialectique, sans fond comme le tonneau des Danaïdes, des passions de la puissance, ni lui épargner de reconnaître la loi de son propre être politique dans l'injustice de la Cité, vient-il à l'incliner devant les mythes éternels où s'exprime le sens du châtement, d'amendement pour l'individu et d'exemple pour le groupe, cependant que lui-même, au nom du même universel, accepte son destin propre et se soumet d'avance au verdict insensé de la Cité qui le fait homme.

Il n'est point inutile en effet de rappeler ce moment historique où naît une tradition qui a conditionné l'apparition de toutes nos sciences et dans laquelle s'affirme la pensée de l'initiateur de la psychanalyse, quand il profère avec une confiance pathétique : « La voix de l'intellect est basse, mais elle ne s'arrête point qu'on ne l'ait entendue », - où nous croyons entendre en un écho assourdi la voix même de Socrate s'adressant à Calliclès : « La philosophie dit toujours la même chose. »

Σκλάβου. Μορφή που ανοίγει τον δρόμο στον ελεύθερο άνδρα της Σοφίας, ομολογώντας το απόλυτο της Δικαιοσύνης, εντός της οποίας εκπαιδεύτηκε, μέσω της μοναδικής αρετής της γλώσσας, υπό τη μαιευτική του Συνομιλητή. Έτσι ο Σωκράτης, όχι δίχως να τον κάνει να αντιληφθεί τη διαλεκτική, δίχως πυθμένα όπως το πιθάρι των Δαναΐδων, των παθών της δύναμης¹², και δίχως να τον απαλλάσσει απ' το να αναγνωρίσει τον νόμο, του ίδιου του τού πολιτικού του είναι, στην αδικία της Πολιτείας, φτάνει στο σημείο να τον κάνει να υποκλιθεί μπροστά στους αιώνιους μύθους¹³ όπου εκφράζεται το νόημα της τιμωρίας¹⁴, της βελτίωσης για το άτομο και του παραδειγματισμού για την ομάδα, ενώ ο Σωκράτης, στο όνομα του ίδιου καθολικού, αποδέχεται το πεπρωμένο του και υποτάσσεται προκαταβολικά στην άλογη ετυμηγορία της Πολιτείας που τον κάνει άνδρα¹⁵.

Δεν υπενθυμίζουμε μάταια αυτή την ιστορική στιγμή, κατά την οποία γεννιέται μια παράδοση που διαμόρφωσε την εμφάνιση όλων των επιστημών μας, και στην οποία δηλώνεται η σκέψη του πρωτοπόρου της ψυχανάλυσης, όταν εκστομίζει με μια παθητική εμπιστοσύνη: «Η φωνή του πνεύματος είναι σιγανή αλλά δεν σταματά μέχρι να εισακουστεί»¹⁶ -όπου νομίζουμε πως ακούμε σε μια βουβή ηχώ την ίδια την φωνή του Σωκράτη που απευθύνεται στον Καλλικλή: «Η φιλοσοφία λέει πάντα το ίδιο πράγμα»¹⁷.

III. Du crime exprimant le symbolisme du surmoi comme instance psychopathologique : si la psychanalyse irrealise le crime, elle ne déshumanise pas le criminel.

Si l'on ne peut même pas saisir la réalité concrète du crime sans le référer à un symbolisme dont les formes positives se coordonnent dans la société, mais qui s'inscrit dans les structures radicales que transmet inconsciemment le langage, ce symbolisme est aussi le premier dont l'expérience psychanalytique ait démontré par des effets pathogènes jusqu'à quelles limites jusqu'alors inconnues il retentit dans l'individu, dans sa physiologie comme dans sa conduite.

Ainsi c'est en partant d'une des significations de relation que la psychologie des « synthèses mentales » refoulait le plus haut possible dans sa reconstruction des fonctions individuelles, que Freud a inauguré la psychologie qu'on a bizarrement reconnue comme étant celle des profondeurs, sans doute en raison de la portée toute superficielle de ce dont elle prenait la place.

Ces effets dont elle découvrait le sens, elle les désigna hardiment par le sentiment qui leur répond dans le vécu : la culpabilité.

III. Σχετικά με το έγκλημα που εκφράζει τον συμβολισμό του υπερεγώ σαν ψυχοπαθολογική βαθμίδα: αν και η ψυχανάλυση εξωπραγματοποιεί¹⁸ το έγκλημα, δεν αποανθρωποιεί τον εγκληματία.

Ενώ δεν δύναται να συλλάβουμε τη συγκεκριμένη πραγματικότητα του εγκλήματος, χωρίς να το ανάγουμε σ' έναν συμβολισμό του οποίου οι θετικές μορφές να συντονίζονται εντός της κοινωνίας και να εγγράφεται στις ριζοσπαστικές δομές που μεταφέρει ασυνείδητα η γλώσσα, αυτός ο συμβολισμός είναι επίσης ο πρώτος για τον οποίο η ψυχαναλυτική εμπειρία κατέδειξε, μέσω των παθογόνων επιπτώσεων, μέχρι ποιού σημείου που έως τότε παρέμενε άγνωστο, έχει αντίκτυπο στο άτομο, τόσο στη φυσιολογία του όσο και στη συμπεριφορά του.

Έτσι, εκκινώντας από μια εκ των σχεσιακών σημασιών, που η ψυχολογία των «νοητικών συνθέσεων» απωθούσε όσο πιο υψηλά γίνεται στην ανακατασκευή που έκανε για τις ατομικές λειτουργίες, ο Φρόιντ εγκαινίασε την ψυχολογία, που περιέργως αναγνωρίστηκε ως εκείνη του βάθους, προφανώς λόγω της εντελώς επιφανειακής εμβέλειας που είχε εκείνη της οποίας τη θέση έπαιρνε.

Περιγράφει, με θάρρος, τις επιπτώσεις των οποίων το νόημα ανακάλυψε μέσω του συναισθήματος που αντιστοιχεί στο βίωμα τους: την ενοχή.

Rien ne saurait mieux manifester l'importance de la révolution freudienne que l'usage technique ou vulgaire, implicite ou rigoureux, avoué ou subreptice, qui est fait en psychologie de cette véritable catégorie omniprésente depuis lors, de méconnue qu'elle était -- rien sinon les étranges efforts de certains pour la réduire à des formes « génétiques » ou « objectives », portant la garantie d'un expérimentalisme « behaviouriste », dont il y a belle lurette qu'il serait tari, s'il se privait de lire dans les faits humains les significations qui les spécifient comme tels.

Bien plus, la première situation dont encore nous sommes redevables à l'initiative freudienne d'avoir amené la notion en psychologie pour qu'elle y trouve à mesure des temps la plus prodigieuse fortune - première situation, disons-nous, non comme confrontation abstraite dessinant une relation, mais comme crise dramatique se résolvant en structure -, c'est justement celle du crime dans ses deux formes les plus abhorrées, l'Inceste et le Parricide, **[130]** dont l'ombre engendre toute la pathogénie de l'Œdipe.

On conçoit qu'ayant reçu en psychologie un tel apport du social, le médecin Freud ait été tenté de lui en faire quelques retours, et qu'avec Totem et Tabou en 1912, il ait voulu démontrer

Τίποτε δεν θα μπορούσε να εκφράσει καλύτερα τη σπουδαιότητα της φροϋδικής επανάστασης απ' τη χρήση, -ειδική ή εκλαϊκευμένη, υπαινικτική ή σχολαστική, ομολογημένη ή κρυφή- που έκτοτε γίνεται στην ψυχολογία, αυτής της πανταχού παρούσας αληθινής κατηγορίας που υπήρξε παραγνωρισμένη, τίποτε εκτός των περίεργων προσπαθειών ορισμένων για να τη μειώσουν σε μορφές «γενετικές» ή «αντικειμενικές», φέροντας την εγγύηση ενός «συμπεριφοριστικού» πειραματισμού, ο οποίος θα είχε στερεύσει προ πολλού, αν απείχε απ' το να διαβάσει στα ανθρώπινα γεγονότα τις σημασίες που τα χαρακτηρίζουν ως τέτοια.

Ακόμα περισσότερο, η πρώτη κατάσταση για την οποία είμαστε ευγνώμονες στη φροϋδική πρωτοβουλία που έφερε αυτή την έννοια στην ψυχολογία και η οποία βρήκε εκεί με τον καιρό την πιο αξιοθαύμαστη τύχη --η πρώτη κατάσταση --ας πούμε, όχι ως αφηρημένη αντιπαράθεση που περιγράφει μια σχέση, αλλά ως δραματική κρίση που λύνεται δομικά-- είναι ακριβώς εκείνη του εγκλήματος στις δύο πιο ειδεχθείς μορφές του, την Αιμομιξία και την Πατροκτονία, στη σκιά των οποίων γεννιέται όλη η παθολογία του Οιδίποδα.

Αντιλαμβανόμαστε πως, έχοντας εκλάβει απ' την ψυχολογία μια τέτοια συνεισφορά για το κοινωνικό, ο γιατρός Φρόιντ, μπήκε στον πειρασμό να της το ανταποδώσει, κι έτσι, με το Totem και Tabou το 1912, θέλησε να καταδείξει την καταγωγή του παγκόσμιου Νόμου στο

dans le crime primordial l'origine de la Loi universelle.

A quelque critique de méthode que soit sujet ce travail, l'important était qu'il reconnût qu'avec la Loi et le Crime commençait l'homme, après que le clinicien eut montré que leurs significations soutenaient jusqu'à la forme de l'individu non seulement dans sa valeur pour l'autre, mais dans son érection pour lui-même.

Ainsi la conception du surmoi vint-elle au jour, fondée d'abord sur des effets de censure inconsciente expliquant des structures psychopathologiques déjà repérées, éclairant bientôt les anomalies de la vie quotidienne, corrélative enfin de la découverte d'une morbidité immense en même temps que de ses ressorts psychogénétiques : la névrose de caractère, les mécanismes d'échec, les impuissances sexuelles, « *der gehemmte Mensch* ».

Une figure moderne de l'homme se révélait ainsi, qui contrastait étrangement avec les prophéties des penseurs de la fin du siècle, figure aussi dérisoire pour les illusions nourries par les libertaires que pour les inquiétudes inspirées aux moralistes par l'affranchissement des croyances religieuses et l'affaiblissement des liens traditionnels.

A la concupiscence luisant aux yeux du vieux Karamazov, quand il interrogeait son fils : « Dieu est mort, alors tout est

πρωταρχικό έγκλημα.

Σε όποια κριτική μεθόδου κι αν υποβληθεί αυτή η εργασία, σημαντικό παραμένει ότι αναγνώρισε πως ο άνθρωπος ξεκίνησε με τον Νόμο και το Έγκλημα, εφόσον ο κλινικός κατέδειξε πως οι σημασίες τους στήριζαν μέχρι και τη μορφή του ατόμου, κι όχι μόνο ως προς την αξία του για τον άλλο, αλλά το στήριζαν και ως προς την ίδια του την οικοδόμηση.

Συνεπώς, η έννοια του υπερεγώ ήρθε στο φως, θεμελιωμένη αρχικά στις επιπτώσεις της ασυνείδητης λογοκρισίας, εξηγώντας τις ήδη εντοπισμένες ψυχοπαθολογικές δομές, διαφωτίζοντας λίγο μετά τις ανωμαλίες της καθημερινής ζωής, που τελικά σχετίζεται, ταυτόχρονα, με την ανακάλυψη μιας τεράστιας νοσηρότητας και με τις ψυχογενετικές της πηγές: η νεύρωση του χαρακτήρα, οι μηχανισμοί αποτυχίας, οι σεξουαλικές ανικανότητες, «*der gehemmte Mensch*»¹⁹.

Κατά συνέπεια αποκαλυπτόταν μια σύγχρονη μορφή του ανθρώπου, που περιέργως ερχόταν σε αντίθεση με τις προφητείες των διανοητών του τέλους του αιώνα, μορφή γελοία, τόσο για τις αυταπάτες που τρέφονταν από τους οπαδούς του ελευθεριακού σοσιαλισμού²⁰ όσο και για τις ανησυχίες που προκάλεσαν στους ηθικολόγους, η απελευθέρωση των θρησκευτικών αντιλήψεων και η αποδυνάμωση των παραδοσιακών δεσμών.

Στη λαγνεία που φέγγει στα μάτια του γέρου Καραμαζόφ, όταν αντιτρέπει στον γιο του: «Ο Θεός είναι νεκρός, άρα πλέον όλα

permis », cet homme, celui-là même qui rêve au suicide nihiliste du héros de Dostoïevski ou qui se force à souffler dans la baudruche nietzschéenne, répond par tous ses maux comme par tous ses gestes : « Dieu est mort, plus rien n'est permis. »

Ces maux et ces gestes, la signification de l'auto-punition les couvre tous. Va-t-il donc falloir l'étendre à tous les criminels, dans la mesure où, selon la formule où s'exprime l'humour glacé du législateur, nul n'étant censé ignorer la loi, chacun peut en prévoir l'incidence et devrait donc être tenu pour en rechercher les coups ?

Cette ironique remarque doit, en nous obligeant à définir ce que la psychanalyse reconnaît comme crimes ou délits émanant du surmoi, nous permettre de formuler une critique de la portée de cette notion en anthropologie.

[131]

Qu'on se reporte aux remarquables observations *princeps* par lesquelles Alexander et Staub ont introduit la psychanalyse dans la criminologie. Leur teneur est convaincante, qu'il s'agisse de la « tentative d'homicide d'un névrosé », ou des vols singuliers de cet étudiant en médecine qui n'eut de cesse qu'il ne se

επιτρέπονται», αυτός ο ίδιος άνθρωπος που ονειρεύεται τη μηδενιστική αυτοκτονία του ήρωα του Ντοστογιέφσκι ή που αναγκάζεται να φυσά στη νιτσεϊκή φούσκα, απαντά με όλα τα δεινά του όπως και με όλες τις ενέργειες του: «Ο Θεός είναι νεκρός, πλέον τίποτα δεν επιτρέπεται»²¹.

Η σημασία της αυτό-τιμωρίας καλύπτει όλα αυτά τα δεινά και αυτές τις ενέργειες. Μήπως θα πρέπει λοιπόν να την επεκτείνουμε σε όλους τους εγκληματίες, στον βαθμό που, σύμφωνα με τη διατύπωση στην οποία εκφράζεται το παγωμένο χιούμορ του νομοθέτη, υποτίθεται ότι κανείς δεν αγνοεί τον νόμο²², καθένας μπορεί να προβλέψει τις επιπτώσεις και κατά συνέπεια θα έπρεπε να θεωρηθεί ότι αναζητά τα χτυπήματα του νόμου;

Αυτή η ειρωνική σημείωση, υποχρεώνοντας μας να ορίσουμε αυτό που η ψυχανάλυση αναγνωρίζει ως εγκλήματα ή αδικήματα που απορρέουν από το υπερεγώ, οφείλει να μας επιτρέψει να διατυπώσουμε μια κριτική στην εμβέλεια αυτής της έννοιας στην ανθρωπολογία.

Ας ανατρέξουμε στις αρχικές αξιοσημείωτες παρατηρήσεις, μέσω των οποίων οι Alexander & Staub²³ εισήγαγαν την ψυχανάλυση στην εγκληματολογία. Η γενική τους κατεύθυνση είναι πειστική, είτε πρόκειται για την «απόπειρα δολοφονίας ενός νευρωτικού», είτε για τις ιδιαίτερες κλοπές αυτού του φοιτητή ιατρικής που δεν σταμάτησε παρά μόνο όταν φυλακίστηκε από τη βερολινέζικη αστυνομία και που

fit emprisonner par la police berlinoise et qui plutôt que d'acquérir le diplôme auquel ses connaissances et ses dons réels lui donnaient droit, préférait les exercer en infraction à la loi, - ou encore du « possédé des voyages en auto ».

Qu'on relise encore l'analyse qu'a faite Mme Marie Bonaparte du cas de Mme Lefebvre la structure morbide du crime ou des délits est évidente, leur caractère forcé dans l'exécution, leur stéréotypie quand ils se répètent, le style provocant de la défense ou de l'aveu, l'incompréhensibilité des motifs, tout confirme la « contrainte par une force à laquelle le sujet n'a pu résister », et les juges dans tous ces cas ont conclu dans ce sens.

Ces conduites deviennent pourtant tout à fait claires à la lumière de l'interprétation œdipienne. Mais ce qui les distingue comme morbides, c'est leur caractère symbolique. Leur structure psychopathologique n'est point dans la situation criminelle qu'elles expriment, mais dans le mode irréal de cette expression.

Pour nous faire comprendre jusqu'au bout, opposons-leur un fait qui, pour être constant dans les fastes des armées,

αντί να αποκτήσει το δίπλωμα στο οποίο οι γνώσεις του και τα πραγματικά του χαρίσματα τού έδιναν πρόσβαση, εκείνος προτιμούσε να εξασκεί αυτά τα χαρίσματα παραβιάζοντας τον νόμο, είτε πρόκειται τελικά για τον «δαιμονισμένο των ταξιδιών με αυτοκίνητο».

Αν ξαναδιαβάζουμε ακόμα την ανάλυση που έκανε η Κα Μαρία Βοναπάρτη για την περίπτωση της Κας Lefebvre²⁴, η μακάβρια δομή του εγκλήματος ή των αδικημάτων είναι φανερή, ο καταναγκαστικός χαρακτήρας τους, η εκτέλεση των στερεοτυπιών τους όταν αυτά επαναλαμβάνονται, το προκλητικό στυλ της άμυνας ή της ομολογίας, η ακατανοησία των κινήτρων, όλα επιβεβαιώνουν τον «εξαναγκασμό από μια δύναμη στην οποία το υποκείμενο αδυνατούσε πλέον να αντισταθεί», σ' αυτήν την κατεύθυνση κατέληξαν και οι δικαστές σε όλες αυτές τις περιπτώσεις.

Αυτές οι συμπεριφορές γίνονται, όμως, εντελώς ξεκάθαρες υπό το φως της οιδιπόδειας ερμηνείας. Αλλά αυτό που τις διαχωρίζει, ως μακάβριες, είναι ο συμβολικός τους χαρακτήρας. Η ψυχοπαθολογική δομή τους δεν είναι μέσα στην εγκληματική κατάσταση που εκφράζουν, αλλά στον εξωπραγματικό τρόπο αυτής της έκφρασης.

Για να μας γίνει εντελώς κατανοητό, ας αντιπαραθέσουμε σ' αυτές τις συμπεριφορές ένα γεγονός που, επειδή είναι παγιωμένο στα στρατιωτικά χρονικά, αποκτά όλη του την εμβέλεια, από τον

prend toute sa portée du mode, à la fois très large et sélectionné des éléments asociaux, sous lequel s'opère depuis un grand siècle dans nos populations le recrutement des défenseurs de la patrie, voire de l'ordre social, c'est à savoir le goût qui se manifeste dans la collectivité ainsi formée, au jour de gloire qui la met en contact avec ses adversaires civils, pour la situation qui consiste à violer une ou plusieurs femmes en la présence d'un mâle de préférence âgé et préalablement réduit à l'impuissance, sans que rien fasse présumer que les individus qui la réalisent, se distinguent avant comme après comme fils ou comme époux, comme pères ou citoyens, de la moralité normale.

Simple fait que l'on peut bien qualifier de divers pour la diversité de la créance qu'on lui accorde selon sa source, et même à proprement parler de divertissant pour la matière que cette diversité offre aux propagandes.

Nous disons que c'est là un crime réel, encore qu'il soit réalisé **[132]** précisément dans une forme œdipienne, et le fauteur en serait justement châtié si les conditions héroïques où on le tient pour accompli, n'en faisait le plus

τρόπο, ενίοτε είναι πολύ ευρύς και επιλεκτικός, [που επιχειρείται η στρατολόγηση] των ακοινώνητων στοιχείων' για περισσότερο από έναν αιώνα, ο τρόπος με τον οποίο επιχειρείται, στους πληθυσμούς μας, η στρατολόγηση των υπερασπιστών της πατρίδας, και μάλιστα της κοινωνικής τάξης, είναι, συγκεκριμένα, η τάση, που εκδηλώνεται στη συλλογικότητα που διαμορφώνεται έτσι, την ημέρα της δόξας καθώς έρχεται σ' επαφή με τον αντίπαλο άμαχο πληθυσμό. Η τάση που εκδηλώνεται αφορά στην κατάσταση που συνίσταται στο να βιάζουν, μια ή περισσότερες γυναίκες, παρουσία ενός αρσενικού κατά προτίμηση ηλικιωμένου, και που προηγουμένως έχει καταστεί ανίκανο²⁵, και τίποτα δεν μας επιτρέπει να εικάσουμε, πως τα άτομα που διαπράττουν [τον βιασμό], διαχωρίζονται πριν όπως και μετά, ως γιοι ή ως σύζυγοι, ως πατέρες ή ως πολίτες, από την κανονική ηθικότητα²⁶.

Απλό γεγονός που μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ως κοινωνικό, για την ποικιλότητα της αξιοπιστίας που του αποδίδουμε ανάλογα με την πηγή του, και επίσης για να μιλήσουμε κυριολεκτικά και ως ψυχαγωγικό για το υλικό που αυτή η ποικιλότητα προσφέρει στις προπαγάνδες.

Λέμε πως εκεί βρίσκεται ένα πραγματικό έγκλημα, ακόμα και εάν πραγματοποιείται συγκεκριμένα μέσα σε μια οιδιπόδεια φόρμα, και ο υπαίτιος θα τιμωρούνταν δίκαια αν οι ηρωικές συνθήκες στις οποίες θεωρείται ότι διαπράττεται αυτό το έγκλημα, δεν έκαναν

souvent assumer la responsabilité au groupe qui couvre l'individu.

Retrouvons donc les formules limpides que la mort de Mauss ramène au jour de notre attention ; les structures de la société sont symboliques ; l'individu en tant qu'il est normal s'en sert pour des conduites réelles ; en tant qu'il est psychopathe, il les exprime par des conduites symboliques.

Mais il est évident que le symbolisme ainsi exprimé ne peut être que parcellaire, tout au plus peut-on affirmer qu'il signale le point de rupture qu'occupe l'individu dans le réseau des agrégations sociales. La manifestation psychopathique peut révéler la structure de la faille, mais cette structure ne peut être tenue que pour un élément dans l'exploration de l'ensemble.

C'est pourquoi les tentatives toujours renouvelées et toujours fallacieuses pour fonder sur la théorie analytique des notions telles que la personnalité modale, le caractère national ou le surmoi collectif doivent par nous en être distinguées avec la dernière rigueur. On conçoit certes l'attrait qu'exerce une théorie qui laisse transparaître de façon si sensible la réalité humaine, sur les pionniers de champs d'objectivation plus incertaine ; n'avons-nous pas entendu un

συχνά την ομάδα που καλύπτει το άτομο να αναλαμβάνει την ευθύνη²⁷.

Ξαναβρίσκουμε λοιπόν τις σαφείς διατυπώσεις που με τον θάνατο του Μος²⁸ επανέρχονται στο προσκήνιο: οι δομές της κοινωνίας είναι συμβολικές, το άτομο στο μέτρο που είναι φυσιολογικό²⁹ τις χρησιμοποιεί ως πραγματικές συμπεριφορές, στο μέτρο που είναι ψυχοπαθή, τις εκφράζει μέσω συμβολικών συμπεριφορών.

Αλλά είναι προφανές πως ο συμβολισμός εκφρασμένος μ' αυτόν τον τρόπο, δεν μπορεί να είναι παρά τμηματικός, στην καλύτερη περίπτωση μπορούμε να δηλώσουμε ότι σηματοδοτεί το σημείο ρήξης που καταλαμβάνει το άτομο μέσα στο δίκτυο των κοινωνικών συναρμογών. Η ψυχοπαθητική εκδήλωση μπορεί να αποκαλύψει τη δομή της ρωγμής, αλλά αυτή η δομή δεν μπορεί να θεωρηθεί παρά μόνο ως ένα στοιχείο στην εξερεύνηση του συνόλου.

Γι' αυτό τον λόγο οι διαρκώς ανανεωμένες και παραπλανητικές απόπειρες να θεμελιωθούν στην αναλυτική θεωρία, έννοιες όπως η τροπική προσωπικότητα³⁰, ο εθνικός χαρακτήρας ή το συλλογικό υπερεγώ πρέπει να διαφοροποιηθούν από εμάς με μεγάλη αυστηρότητα και ακρίβεια. Αντιλαμβανόμαστε, βεβαίως, την έλξη που εξασκεί πάνω στους πρωτοπόρους των πεδίων της πιο ασαφούς αντικειμενοποίησης, μια θεωρία που αφήνει να διαφανεί με τρόπο τόσο ευαίσθητο η

ecclésiastique plein de bonne volonté se prévaloir auprès de nous de son dessein d'appliquer les données de la psychanalyse à la symbolique chrétienne? Pour couper court à ces extrapolations indues, il n'est que de toujours référer à nouveau la théorie à l'expérience.

C'est en quoi le symbolisme, d'ores et déjà reconnu dans le premier ordre de délinquance que la psychanalyse ait isolé comme psychopathologique, doit nous permettre de préciser, en extension comme en compréhension, la signification sociale de l'œdipisme, comme de critiquer la portée de la notion du surmoi pour l'ensemble des sciences de l'homme.

Or les effets psychopathologiques en leur majeure partie, sinon en leur totalité, où sont révélées les tensions issues de l'œdipisme, non moins que les coordonnées historiques qui ont imposé ces effets au génie investigateur de Freud, nous laissent à penser qu'ils expriment une déhiscence du groupe familial au sein de la société.

[133]

Cette conception qui se justifie par la réduction de plus en plus étroite de ce groupe à sa forme conjugale, et par la conséquence qui s'ensuit du rôle

ανθρώπινη πραγματικότητα. Μήπως δεν έχουμε ακούσει κάποιον ιερωμένο, γεμάτο καλή θέληση, να καυχιέται μπροστά μας για τον σκοπό του, να εφαρμόσει τα δεδομένα της ψυχανάλυσης στο συμβολικό του χριστιανισμού; Για να σταματήσουμε αυτές τις απρεπείς γενικεύσεις, δεν μας μένει παρά μόνο να παραπέμψουμε εκ νέου τη θεωρία στην εμπειρία.

Σ' αυτό το σημείο είναι που ο συμβολισμός, που η ψυχανάλυση απομόνωσε σαν ψυχοπαθολογικό, και εφεξής αναγνωρίζεται στην πρώτη τάξη της παραβατικότητας, οφείλει να μας επιτρέψει να συγκεκριμενοποιήσουμε τόσο σε επέκταση όσο και σε κατανόηση, την κοινωνική σημασία του οιδιποδισμού³¹, καθώς και να κρίνουμε την εμβέλεια της έννοιας του υπερεγώ για το σύνολο των επιστημών του ανθρώπου.

Όμως οι ψυχοπαθολογικές επιπτώσεις στο μεγαλύτερο τους μέρος, αν όχι στην ολότητα τους -όπου αποκαλύπτονται οι εντάσεις που απορρέουν από τον οιδιποδισμό, έτσι όπως επέβαλαν οι ιστορικές συντεταγμένες αυτές τις επιπτώσεις στην ερευνητική ιδιοφυία του Φρόιντ-, μας αφήνουν να σκεφτούμε ότι εκφράζουν μια διάρρηξη της οικογενειακής ομάδας εντός του κοινωνικού πλαισίου.

Η έννοια της διάρρηξης -που δικαιολογείται από την ολοένα και μεγαλύτερη συρρίκνωση αυτής της ομάδας στη συζυγική της μορφή, και από τη συνέπεια που επέρχεται από τον διαμορφωτικό ρόλο, όλο και πιο

formateur de plus en plus exclusif qui lui est réservé dans les premières identifications de l'enfant comme dans l'apprentissage des premières disciplines, explique l'accroissement de la puissance captatrice de ce groupe sur l'individu à mesure même du déclin de sa puissance sociale.

Évoquons seulement, pour fixer les idées, le fait que dans une société matrilineaire comme celle des Zuni ou des Hopi, le soin de l'enfant à partir du moment de sa naissance revient de droit à la sœur de son père, ce qui l'inscrit dès sa venue au jour dans un double système de relations parentales qui s'enrichiront à chaque étape de sa vie d'une complexité croissante de relations hiérarchisées.

Le problème est donc dépassé de comparer les avantages que peut présenter pour la formation d'un surmoi supportable à l'individu, telle organisation prétendue matriarcale de la famille, sur le triangle classique de la structure œdipienne.

L'expérience a rendu patent désormais que ce triangle n'est que la réduction au groupe naturel, opérée par une évolution historique, d'une formation où l'autorité conservée au père, seul trait subsistant de sa structure originelle, se montre en fait de plus en plus instable, voire caduque, et les incidences

αποκλειστικό, που του επιφυλάσσεται στις πρώτες ταυτίσεις του παιδιού όπως και στη μάθηση των πρώτων κανόνων διαπαιδαγώγησης-, εξηγεί την άνοδο της σφετεριστικής δύναμης αυτής της ομάδας πάνω στο άτομο και μάλιστα άνοδο ανάλογη με τον βαθμό της εξασθένησης της κοινωνικής της δύναμης.

Για να προσδιορίσουμε αυτές τις ιδέες θα επικαλεστούμε απλά το γεγονός πως σε μια μητρογραμμική κοινωνία όπως αυτή των Ζουνί³² και των Χοπί³³, η φροντίδα του παιδιού, από τη γέννηση του, ανήκει δικαιωματικά στην αδελφή του πατέρα του, γεγονός που το εγγράφει, απ' την ώρα της γέννησης του, σ' ένα διπλό σύστημα γονεϊκών [συγγενικών] σχέσεων που εμπλουτίζονται σε κάθε επίπεδο της ζωής του από μια αυξανόμενη πολυπλοκότητα ιεραρχούμενων σχέσεων.

Εν κατακλείδι, το πρόβλημα της σύγκρισης των προτερημάτων που μπορεί να παρουσιάσει, για τη διαμόρφωση ενός ανεκτού από το άτομο υπερεγώ, η τάδε οργάνωση της οικογένειας θεωρούμενη μητριαρχική με το κλασσικό τρίγωνο της οιδιπόδειας δομής, είναι ξεπερασμένο.

Η εμπειρία έκανε έκδηλο, από τη στιγμή που αυτό το τρίγωνο δεν αποτελεί παρά τη συρρίκνωση στη φυσική ομάδα – επιτελούμενη μέσω ιστορικής εξέλιξης- μιας διαμόρφωσης όπου η αυθεντία διατηρείται στον πατέρα, μοναδικό εναπομείναντα χαρακτηριστικό της πρωταρχικής δομής της, (αυτή η ομάδα) εμφανίζεται πράγματι όλο και πιο ασταθής ακόμα και

psychopathologiques de cette situation doivent être rapportées tant à la minceur des relations de groupe qu'elle assure à l'individu, qu'à l'ambivalence toujours plus grande de sa structure.

Cette conception se confirme de la notion de la délinquance latente où Aichhorn a été conduit en appliquant l'expérience analytique à la jeunesse dont il avait le soin au titre d'une juridiction spéciale.

On sait que Kate Friedlander en a élaboré une conception génétique sous la rubrique du « caractère névrotique », et qu'aussi bien les critiques les plus avisés, d'Aichhorn lui-même à Glover, ont paru s'étonner de l'impuissance de la théorie à distinguer la structure de ce caractère en tant que criminogène, de celle de la névrose où les tensions restent latentes dans les symptômes.

Le propos ici poursuivi permet d'entrevoir que le « caractère névrotique » est le reflet, dans la conduite individuelle, de l'isolement **[134]** du groupe familial dont ces cas démontrent toujours la position asociale, tandis que la névrose exprime plutôt ses anomalies de structure.

παρωχημένη και οι ψυχοπαθολογικές επιπτώσεις αυτής της κατάστασης πρέπει να συσχετιστούν τόσο με την ισχύτητα των σχέσεων ομάδας που διασφαλίζει στο άτομο όσο και με την όλο και μεγαλύτερη αμφιθυμία της δομής της.

Αυτή η σύλληψη επιβεβαιώνεται από την έννοια της λανθάνουσας παραβατικότητας στην οποία οδηγήθηκε ο Aichhorn³⁴ εφαρμόζοντας την αναλυτική εμπειρία στην νεολαία της οποίας τη φροντίδα είχε αναλάβει στα πλαίσια μιας ειδικής δικαστικής δικαιοδοσίας.

Γνωρίζουμε πως η Kate Friedlander³⁵ επεξεργάστηκε μια γενετική σύλληψη [σχετικά με την παραβατικότητα] υπό την θεματική κατηγορία «νευρωτικός χαρακτήρας», και ακόμα και οι πιο φωτισμένοι κριτικοί, από τον ίδιο τον Aichhorn μέχρι τον Glover³⁶, εμφανίστηκαν να ξαφνιάζονται από την αδυναμία της θεωρίας να διαχωρίσει τη δομή αυτού του χαρακτήρα, στον βαθμό που είναι εγκληματογενής, από τη δομή της νεύρωσης όπου οι εντάσεις παραμένουν λανθάνουσες εντός των συμπτωμάτων.

Το θέμα που μας απασχολεί εδώ επιτρέπει να διακρίνουμε ότι ο «νευρωτικός χαρακτήρας» είναι η αντανάκλαση, στην ατομική συμπεριφορά, της απομόνωσης της οικογενειακής ομάδας, της οποίας η ακοινωνήτη θέση καταδεικνύεται πάντα μέσω αυτών των περιπτώσεων, ενώ η νεύρωση εκφράζει μάλλον τις δομικές ανωμαλίες αυτού του νευρωτικού χαρακτήρα.

Aussi bien ce qui nécessite une explication est-il moins le passage à l'acte délictueux chez un sujet enfermé dans ce que Daniel Lagache a fort justement qualifié de conduite imaginaire, que les procédés par où le névrosé s'adapte partiellement au réel : ce sont, on le sait, ces mutilations autoplastiques qu'on peut reconnaître à l'origine des symptômes.

Cette référence sociologique du « caractère névrotique » concorde du reste avec la genèse qu'en donne Kate Friedlander, s'il est juste de la résumer comme la répétition, à travers la biographie du sujet, des frustrations pulsionnelles qui se seraient comme arrêtées en court-circuit sur la situation œdipienne, sans jamais plus s'engager dans une élaboration de structure.

La psychanalyse dans son appréhension des crimes déterminés par le surmoi a donc pour effet de les irrealiser. En quoi elle s'accorde avec une reconnaissance obscure qui s'en imposait dès longtemps aux meilleurs parmi ceux auxquels il est dévolu d'assurer l'application de la loi.

Aussi bien les vacillations qu'on enregistre tout au long du XIXe siècle dans la conscience sociale sur le point du

Αυτό το οποίο απαιτεί μια εξήγηση είναι λιγότερο το παραβατικό πέρασμα στην πράξη, ενός υποκειμένου εγκλεισμένο, σ' αυτό που ορθώς ο Daniel Lagache³⁷ χαρακτήρισε ως εικονοφαντασιακή συμπεριφορά, όσο οι διαδικασίες απ' όπου ο νευρωτικός προσαρμόζεται μερικώς στο πραγματικό: γνωρίζουμε πως πρόκειται για αυτούς τους αυτοπλαστικούς³⁸ ακρωτηριασμούς που μπορούμε να αναγνωρίσουμε στην προέλευση των συμπτωμάτων.

Αυτή η κοινωνιολογική αναφορά του «νευρωτικού χαρακτήρα» συμπίπτει, εξάλλου, με τη γένεση που φέρει σχετικά η Kate Friedlander, αν είναι σωστό να τη συνοψίσουμε ως επανάληψη διαμέσου της βιογραφίας του υποκειμένου, ως επανάληψη ενορμητικών ματαιώσεων οι οποίες σαν να είχαν παύσει από βραχυκύκλωμα στην οιδιπόδεια κατάσταση, χωρίς πλέον ποτέ να συμμετάσχουν σε μια δομική ανάπτυξη.

Λοιπόν, η κατανόηση της ψυχανάλυσης για τα εγκλήματα που είναι καθορισμένα από το υπερεγώ έχει ως επίπτωση να τα εξωπραγματοποιεί. Σε αυτό συμφωνεί με μια σκοτεινή αναγνώριση που επιβαλλόταν, από καιρό, στους καλύτερους από εκείνους που προορίζονταν να διασφαλίσουν την εφαρμογή του νόμου.

Εξίσου χαρακτηριστικές είναι οι ταλαντεύσεις που εγγράφονται, κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, στην κοινωνική συνείδηση ως προς το δικαίωμα τιμωρίας. Η σκέψη των ποινολόγων, όντας βέβαιη

droit de punir sont-elles caractéristiques. Sûre d'elle-même et même implacable dès qu'apparaît une motivation utilitaire - - au point que l'usage anglais tient à cette époque le délit mineur, fût-il de chapardage, qui est l'occasion d'un homicide pour équivalent à la préméditation qui définit l'assassinat (cf. Alimena, *La premeditazione*) -, la pensée des pénologues hésite devant le crime où apparaissent des instincts dont la nature échappe au registre utilitariste où se déploie la pensée d'un Bentham.

Une première réponse est donnée par la conception lombrosienne aux premiers temps de la criminologie, qui tient ces instincts pour ataviques, et fait du criminel un survivant d'une forme archaïque de l'espèce, biologiquement isolable. Réponse dont on peut dire qu'elle trahit surtout une beaucoup plus réelle régression philosophique chez ses auteurs, et que son succès ne peut s'expliquer que par les satisfactions que pouvait exiger l'euphorie de la classe dominante, tant pour son confort intellectuel que pour sa mauvaise conscience.

[135]

Les calamités de la première guerre mondiale ayant marqué la fin de ces prétentions, la théorie lombrosienne a été rendue aux vieilles lunes, et le plus simple respect des conditions propres à

για τον εαυτό της και μάλιστα αδιάλλακτη μόλις εμφανιστεί ωφελιμιστικό κίνητρο, –σε σημείο που η αγγλική πρακτική θεωρούσε εκείνη την εποχή, το πταίσμα, ακόμα κι όταν πρόκειται για μικροκλοπή που συγκυριακά καταλήγει σε ανθρωποκτονία, το θεωρούσε ισοδύναμο με την προμελέτη που καθορίζει τη δολοφονία (βλέπε Alimena, *La premeditazione*)³⁹- όμως η σκέψη τους γίνεται διστακτική μπροστά στο έγκλημα κατά το οποίο εμφανίζονται ένστικτα που η φύση τους διαφεύγει απ' την ωφελιμιστική επικράτεια όπου εκτυλίσσεται η σκέψη ενός Bentham⁴⁰.

Μια πρώτη απάντηση δίδεται από τη λομπροσιανή⁴¹ θεώρηση, στις απαρχές της εγκληματολογίας, που θεωρεί αυτά τα ένστικτα κληρονομικά, και κάνει τον δολοφόνο έναν επιζών μιας αρχαϊκής μορφής του είδους, κάποιον που είναι δυνατόν ν' απομονωθεί βιολογικά. Απάντηση για την οποία μπορούμε να πούμε ότι μαρτυρά, κυρίως, ως επί το πλείστον μια πραγματική φιλοσοφική παλινδρόμηση των δημιουργών της, και ότι η επιτυχία της εξηγείται μόνο μέσα από τις ικανοποιήσεις που μπορούσε να απαιτήσει τότε η ευφορία της κυρίαρχης τάξης, τόσο για τη διανοητική της άνεση όσο και για τη φαύλη της συνείδηση.

Οι συμφορές του Α' παγκοσμίου πολέμου σημάδεψαν το τέλος αυτών των ισχυρισμών, η θεωρία του Lombroso χάθηκε από τη σκηνή, και επιβλήθηκε ακόμα και στη μελέτη του εγκληματία η στοιχειώδης εκτίμηση των συνθηκών που

toute science de l'homme, lesquelles nous avons cru devoir rappeler dans notre exorde, s'est imposé même à l'étude du criminel.

The Individual Offender de Healy marque une date dans le retour aux principes en posant d'abord celui-ci que cette étude doit être monographique. Les résultats concrets apportés par la psychanalyse marquent une autre date, aussi décisive par la confirmation doctrinale qu'ils apportent à ce principe que par l'ampleur des faits mis en valeur.

Du même coup la psychanalyse résout un dilemme de la théorie criminologique : en irréalisant le crime, elle ne déshumanise pas le criminel.

Bien plus, par le ressort du transfert elle donne cette entrée dans le monde imaginaire du criminel, qui peut être pour lui la porte ouverte sur le réel.

Observons ici la manifestation spontanée de ce ressort dans la conduite du criminel, et le transfert qui, tend à se produire sur la personne de son juge, comme les preuves en seraient faciles à recueillir.

Citons seulement pour la beauté du fait les confidences du nommé Frank au psychiatre Gilbert chargé de la bonne présentation des accusés au procès de

χαρακτηρίζουν κάθε επιστήμη του ανθρώπου, τις οποίες εμείς θεωρήσαμε ότι έπρεπε να τις υπενθυμίσουμε στο προοίμιο μας.

Το *The Individual Offender* του Healy⁴² αποτελεί σταθμό στην επιστροφή στις αρχές, πρώτα απ' όλα θέτοντας την αρχή ότι αυτή η μελέτη πρέπει να είναι μονογραφική. Τα συγκεκριμένα αποτελέσματα που η ψυχανάλυση προσέφερε σηματοδοτούν μια άλλη χρονική στιγμή, καθοριστική τόσο μέσω της διδακτικής επιβεβαίωσης που αποφέρουν στην αρχή αυτή, όσο και μέσω της έκτασης των δεδομένων που αναδεικνύονται.

Ταυτόχρονα η ψυχανάλυση λύνει ένα δίλημμα της εγκληματολογικής θεωρίας: εξωπραγματοποιώντας το έγκλημα δεν απανθρωποποιεί τον εγκληματία.

Πολύ περισσότερο, μέσω του μοχλού της μεταβίβασης παρέχει αυτή την είσοδο στον εικονοφαντασιακό κόσμο του εγκληματία, που μπορεί να είναι για εκείνον η ανοιχτή πόρτα στο πραγματικό.

Ας παρατηρήσουμε εδώ την αυθόρμητη εκδήλωση αυτού του μοχλού στη συμπεριφορά του εγκληματία, καθώς και τη μεταβίβαση που τείνει ν' αναπτύσσει προς το πρόσωπο του δικαστή του, ως αποδείξεις που εύκολα μπορούμε να συλλέξουμε.

Ας παραθέσουμε, μονάχα για την ομορφιά του πράγματος, τις εξομολογήσεις του επονομαζόμενου Frank ⁴³ στον ψυχίατρο Gilbert⁴⁴, ο οποίος είχε αναλάβει τη σωστή παρουσίαση των

Nuremberg : ce Machiavel dérisoire, et névrosique à point pour que l'ordre insensé du fascisme lui confiât ses hautes œuvres, sentait le remords agiter son âme au seul aspect de dignité incarné dans la figure de ses juges, particulièrement celle du juge anglais, « si élégant », disait-il.

Les résultats obtenus avec des criminels « majeurs » par Melitta Schmiedeberg, encore que leur publication se heurte à l'obstacle que rencontrent toutes nos cures, mériteraient d'être suivis dans leur catamnèse.

Quoi qu'il en soit, les cas qui relèvent clairement de l'œdipisme devraient être confiés à l'analyste sans aucune des limitations qui peuvent entraver son action.

Comment ne pas en faire l'épreuve entière quand la pénologie s'y justifie si mal que la conscience populaire répugne à l'appliquer même dans les crimes *réels*, comme il se voit dans le cas célèbre en Amérique que rapporte Grotjahn dans son article aux *Searchlights* [136] *on delinquency*, et où l'on voit le jury acquitter, à l'enthousiasme du public, des accusés, alors que toutes les charges avaient semblé les accabler dans la probation de l'assassinat, camouflé en

κατηγορούμενων στη δίκη της Νυρεμβέργης: αυτός ο γελοίος και αρκετά νευρωσικός Μακιαβέλι, τόσο ώστε η παράφρων τάξη του φασισμού να του εμπιστευτεί τα υψηλά της έργα, ένοιωθε τις τύψεις να ταραίζουν την ψυχή του μόνο στη θέα της αξιοπρέπειας ενσαρκωμένη στις μορφές των δικαστών του, συγκεκριμένα σ' εκείνη του άγγλου δικαστή⁴⁵ του «τόσο κομψού», όπως έλεγε.

Τα αποτελέσματα που επετεύχθησαν από τη Melitta Schmiedeberg⁴⁶, σχετικά με τους «μεγαλύτερους» εγκληματίες, αξίζει να μελετηθούν ακολουθώντας το ιστορικό της ασθενείας τους, ακόμα κι αν η δημοσίευση τους αντιβαίνει το εμπόδιο που συναντούν όλες οι θεραπείες μας.

Όπως και να έχει, οι περιπτώσεις που εμπίπτουν καθαρά στον οιδιποδισμό θα έπρεπε να εμπιστεύονται στον αναλυτή δίχως τους περιορισμούς που μπορούν να παρακωλύσουν τη δράση του.

Πως να μην την υποβάλουμε εξολοκλήρου σε δοκιμασία, εφόσον σ' αυτό το σημείο η ποινολογία υπερασπίζεται τον εαυτό της τόσο άσχημα που η λαϊκή συνείδηση απεχθάνεται να την εφαρμόσει ακόμα και στα *πραγματικά* εγκλήματα; όπως είδαμε στη διάσημη αμερικάνικη περίπτωση που αναφέρει ο Grotjahn⁴⁷ στο άρθρο του στο περιοδικό *Searchlights On Delinquency*⁴⁸ και στο οποίο βλέπουμε τους ενόρκους να αθλώνουν, προς ενθουσιασμό του κοινού, τους κατηγορούμενους, ενώ όλο το κατηγορητήριο έμοιαζε να τους κατακεραυνώνει, κατά τη διάρκεια της

accident de mer, des parents de l'un d'eux.

Achevons ces considérations en complétant les conséquences théoriques qui s'ensuivent dans l'utilisation de la notion du surmoi. Le surmoi, dirons-nous, doit être tenu pour une manifestation individuelle, liée aux conditions sociales de l'œdipisme. C'est ainsi que les tensions criminelles incluses dans la situation familiale ne deviennent pathogènes que dans les sociétés où cette situation même se désintègre.

En ce sens le surmoi révèle la tension, comme la maladie parfois éclaire une fonction en physiologie.

Mais notre expérience des effets du surmoi, autant que l'observation directe de l'enfant à la lumière de cette expérience, nous révèle son apparition à un stade si précoce qu'il paraît contemporain, voire antérieur à l'apparition du moi.

Mélanie Klein affirme les catégories du Bon et du Mauvais au stade *infans* du comportement, posant le problème de l'implication rétroactive des significations à une étape antérieure à l'apparition du langage.

On sait comment sa méthode, en

αναστολής εκτέλεσης της ποινής της δολοφονίας των γονιών του ενός από αυτούς, [δολοφονία] καμουφλαρισμένη ως ατύχημα στη θάλασσα.

Ας αποπερατώσουμε αυτές τις παρατηρήσεις συμπληρώνοντας τις θεωρητικές συνέπειες που επακολουθούν ως προς τη χρήση της έννοιας του υπereγώ. Το υπereγώ, θα πούμε, πρέπει να θεωρείται ως μια ατομική εκδήλωση, συνδεδεμένη με τις κοινωνικές συνθήκες του οιδιποδισμού. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι εγκληματικές εντάσεις που συμπεριλαμβάνονται στην οικογενειακή συνθήκη δεν γίνονται παθογενείς, παρά μόνο μέσα στις κοινωνίες όπου αυτή η ίδια η συνθήκη αποσαθρώνεται.

Μ' αυτή την έννοια το υπereγώ αποκαλύπτει την ένταση, όπως κάποιες φορές η αρρώστια φωτίζει μια λειτουργία στη φυσιολογία.

Αλλά η εμπειρία μας για τις επιπτώσεις του υπereγώ, όσο και η άμεση παρατήρηση του παιδιού στο φως αυτής της εμπειρίας, μάς αποκαλύπτουν την εμφάνιση του υπereγώ σε ένα στάδιο τόσο πρώιμο που μοιάζει σύγχρονο ή και προγενέστερο του εγώ.

Η Μέλανι Κλάιν διατείνεται τις κατηγορίες του Καλού και του Κακού στο νηπιακό στάδιο [*infans*]⁴⁹ της συμπεριφοράς, θέτοντας το πρόβλημα της αναδρομικής εμπλοκής των σημασιών σε ένα προγενέστερο επίπεδο απ' αυτό της εμφάνισης της γλώσσας.

Γνωρίζουμε με ποιόν τρόπο η μέθοδος

jouant au mépris de toute objection des tensions de l'œdipisme dans une interprétation ultra-précoce des intentions du petit enfant, a tranché ce nœud par l'action, non sans provoquer autour de ses théories des discussions passionnées.

Il reste que la persistance imaginaire des bons et des mauvais objets primordiaux dans des comportements de fuite qui peuvent mettre l'adulte en conflit avec ses responsabilités, va à faire concevoir le surmoi comme une instance psychologique qui chez l'homme a une signification générique.

Cette notion n'a pour autant rien d'idéaliste ; elle s'inscrit dans la réalité de la misère physiologique propre aux premiers mois de la vie de l'homme, sur laquelle a insisté l'un de nous, et elle exprime la dépendance, générique en effet, de l'homme par rapport au milieu humain.

Que cette dépendance puisse apparaître comme signifiante chez l'individu à un stade incroyablement précoce de son développement, ce n'est pas là un fait devant lequel doit reculer le psychanalyste.

[137]

Si notre expérience des psychopathes nous a portés au joint de la nature et de la culture, nous y avons

της, χρησιμοποιώντας τις εντάσεις του οιδιποδισμού, και αγνοώντας κάθε ένσταση προς μια υπερ-πρώιμη ερμηνεία των προθέσεων του μικρού παιδιού, έκοψε αυτόν τον κόμβο μέσω της πράξης, όχι δίχως να προκαλέσει παθιασμένες συζητήσεις γύρω από αυτές τις θεωρίες.

Αυτό που απομένει να γίνει είναι η φαντασιακή επιμονή, των καλών και των κακών πρωταρχικών αντικειμένων, σε συμπεριφορές φυγής που μπορούν να φέρουν τον ενήλικα σε σύγκρουση με τις ευθύνες του, να μας οδηγήσει στο να αντιληφθούμε το υπερεγώ σαν μια ψυχολογική αρχή που στον άνθρωπο έχει μια γενική σημασία.

Αυτή η έννοια, ωστόσο, δεν έχει τίποτα το ιδεαλιστικό, εγγράφεται στην πραγματικότητα της δυστυχίας της φυσιολογίας, ίδιον των πρώτων μηνών της ζωής του ανθρώπου, πάνω στην οποία επέμεινε ένας από εμάς, και αυτή η έννοια εκφράζει την εξάρτηση του ανθρώπου, γενική πράγματι, από το ανθρώπινο περιβάλλον.

Ένα γεγονός μπροστά στο οποίο δεν πρέπει να υποχωρεί ο ψυχχαναλυτής έχει να κάνει με αυτήν την εξάρτηση που μπορεί να εμφανιστεί ως σημαίνουσα στο άτομο σ' ένα στάδιο της ανάπτυξης του απίστευτα πρώιμο.

Ενώ η εμπειρία μας με τους ψυχοπαθείς μας έφερε μέχρι το σημείο ζεύξης φύσης και πολιτισμού, όπου ανακαλύψαμε αυτή την σκοτεινή αρχή, τυφλή και τυραννική η

découvert cette instance obscure, aveugle et tyrannique qui semble l'antinomie, au pôle biologique de l'individu, de l'idéal du Devoir pur que la pensée kantienne met en pendant à l'ordre incorruptible du ciel étoilé.

Toujours prête à émerger du désarroi des catégories sociales pour recréer, selon la belle expression d'Hesnard, l'Univers morbide de la faute, cette instance n'est saisissable pourtant que dans l'état psychopathique, c'est-à-dire dans l'individu.

Aucune forme donc du *surmoi* n'est inférable de l'individu à une société donnée. Et le seul *surmoi collectif* que l'on puisse concevoir exigerait une désagrégation moléculaire intégrale de la société. Il est vrai que l'enthousiasme dans lequel nous avons vu toute une jeunesse se sacrifier pour des idéaux de néant, nous fait entrevoir sa réalisation possible à l'horizon de phénomènes sociaux de masse qui supposeraient alors l'échelle universelle.

IV. Du crime dans ses rapports avec la réalité du criminel : si la psychanalyse en donne la mesure, elle indique son ressort social fondamental.

La responsabilité, c'est-à-dire le châtement, est une caractéristique

οποία φαίνεται να είναι η αντινομία στον ατομικό βιολογικό πόλο του ιδανικού του καθαρού Καθήκοντος που η καντιανή σκέψη [κάνει να] αντιστοιχεί στην αδιάφθορη τάξη του έναστρου ουρανού.

Πάντα έτοιμη να αναδυθεί από τη σύγχυση των κοινωνικών κατηγοριών για να ξαναδημιουργήσει, σύμφωνα με την όμορφη έκφραση του Hesnard⁵⁰ το νοσηρό Σύμπαν του σφάλματος, αυτή η βαθμίδα δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή παρά μόνο στην ψυχοπαθητική κατάσταση, δηλαδή στο άτομο.

Άρα, δεν γίνεται να εξαχθεί καμιά μορφή του υπερεγώ από το άτομο σε μια δεδομένη κοινωνία. Και το μόνο συλλογικό υπερεγώ που μπορούμε να συλλάβουμε θα απαιτούσε μια ολοκληρωτική μοριακή διάσπαση της κοινωνίας. Είναι αλήθεια πως ο ενθουσιασμός με τον οποίο είδαμε μια ολόκληρη νεότητα να θυσιάζεται για μηδαμινά ιδανικά, μας κάνει να διακρίνουμε την πιθανή πραγματοποίηση του υπερεγώ με ορίζοντα μαζικά κοινωνικά φαινόμενα που θα είχαν ως προϋπόθεση την παγκόσμια κλίμακα.

IV. Περί του εγκλήματος σε σχέση με την πραγματικότητα του εγκληματία: αν η ψυχανάλυση της αποδίδει το μέτρο, υποδεικνύει επίσης και τη θεμελιακή κοινωνική της εκπήγαση.

Η ευθύνη, δηλαδή η τιμωρία, είναι ένα ουσιαστικό χαρακτηριστικό της ιδέας του ανθρώπου που υπερισχύει σε μια δεδομένη

essentielle de l'idée de l'homme qui prévaut dans une société donnée.

Une civilisation dont les idéaux seront toujours plus utilitaires, engagée qu'elle est dans le mouvement accéléré de la production, ne peut plus rien connaître de la signification expiatoire du châtement. Si elle retient sa portée exemplaire, c'est en tendant à l'absorber dans sa fin correctionnelle. Au reste celle-ci change insensiblement d'objet.

Les idéaux de l'humanisme se résolvent dans l'utilitarisme du groupe. Et comme le groupe qui fait la loi, n'est point, pour des raisons sociales, tout à fait rassuré sur la justice des fondements de sa puissance, il s'en remet à un humanitarisme où s'expriment également la révolte des exploités et la mauvaise conscience des exploiters, auxquels la notion du châtement est devenue également insupportable.

L'antinomie idéologique reflète ici comme ailleurs le malaise social. Elle cherche maintenant sa solution dans une position scientifique du problème : à savoir dans une analyse **[138]** psychiatrique du criminel à quoi doit se rapporter, en fin du compte de toutes les mesures de prévention contre le crime et de protection contre sa récidive, ce qu'on peut désigner comme une conception sanitaire de la pénologie.

κοινωνία.

Ένας πολιτισμός για τον οποίο τα ιδανικά θα είναι όλο και πιο ωφελιμιστικά, δεσμευμένος όπως είναι στην επιταχυνόμενη κίνηση της παραγωγής, δεν μπορεί πλέον να γνωρίζει τίποτα από την εξιλεωτική σημασία της τιμωρίας. Αν συγκρατεί την εμβέλεια παραδειγματισμού της τιμωρίας, το κάνει τείνοντας να την απορροφήσει στον σωφρονιστικό σκοπό του. Εξάλλου, αυτός ο σκοπός αλλάζει ανεπαίσθητα αντικείμενο.

Τα ιδανικά του ουμανισμού αφομοιώνονται μέσα στον ωφελιτισμό της ομάδας. Και όσο η ομάδα που επιβάλλει τον νόμο, δεν είναι, για κοινωνικούς λόγους, εντελώς εφησυχασμένη για τη δικαιοσύνη που βρίσκεται στα θεμέλια της ισχύος της, επαφίεται σε έναν ουτοπικό ουμανισμό⁵¹, όπου εκφράζονται εξίσου η εξέγερση των εκμεταλλευομένων καθώς και η κακή συνείδηση των εκμεταλλευτών, στους οποίους η έννοια της τιμωρίας γίνεται εξίσου ανυπόφορη.

Η ιδεολογική αντινομία αντανakλά εδώ όπως και αλλού την κοινωνική δυσφορία. Τώρα ψάχνει τη λύση σε μια επιστημονική θέση του προβλήματος: δηλαδή σε μια ψυχιατρική ανάλυση του εγκληματία σχετικά με το πού πρέπει να βασίζονται, τελικά, όλα τα μέτρα πρόληψης ενάντια στο έγκλημα και τα μέτρα προστασίας ενάντια στην υποτροπή του, πρόκειται γι' αυτό που μπορούμε να περιγράψουμε ως υγειονομική αντίληψη της ποινικολογίας.

Cette conception suppose résolus les rapports du droit à la violence et le pouvoir d'une police universelle.

Nous l'avons vu en effet portant haut à Nuremberg et quoique l'effet sanitaire de ce procès reste douteux eu égard à la suppression des maux sociaux qu'il prétendait à réprimer, le psychiatre n'y aurait su manquer pour des raisons d'« humanité », dont on peut voir qu'elles tiennent plus du respect de l'objet humain que de la notion du prochain.

A l'évolution du sens du châtement répond en effet une évolution parallèle de la probation du crime.

Commençant dans les sociétés religieuses par l'ordalie ou par l'épreuve du serment où le coupable se désigne par les ressorts de la croyance ou offre son destin au jugement de Dieu, la probation, à mesure que se précise la personnalité juridique de l'individu, exige toujours plus de son engagement dans l'aveu.

C'est pourquoi toute l'évolution humaniste du Droit en Europe, qui commence à la redécouverte du Droit romain dans l'École de Bologne jusqu'à la captation entière de la justice par les légistes royaux et l'universalisation de la notion du Droit des gens, est strictement

Αυτή η αντίληψη προϋποθέτει να έχουν διευθετηθεί οι σχέσεις του δικαίου με τη βία και με την εξουσία μια παγκόσμιας αστυνομίας.

Το είδαμε πράγματι πιο πριν, να υπερισχύει στη Νυρεμβέργη και παρά το γεγονός ότι η υγειονομική επίπτωση αυτής της δίκης παραμένει αμφίβολη, όσον αφορά στην κατάργηση των κοινωνικών δεινών που ισχυριζόταν ότι θα κατέστελλε, ο ψυχίατρος δεν θα μπορούσε να λείπει απ' αυτήν τη δίκη για λόγους «ανθρωπιάς», οι οποίοι. μπορούμε να δούμε, ότι περισσότερο έχουν να κάνουν με τον σεβασμό του ανθρώπινου αντικειμένου παρά με την έννοια του πλησίον.

Στην εξέλιξη της σημασίας της τιμωρίας απαντά πράγματι μια παράλληλη εξέλιξη της δικαστικής επιτήρησης του εγκλήματος.

Ξεκινώντας, στις θρησκευτικές κοινωνίες, από την ορδαλία⁵² ή από τη δοκιμασία του όρκου όπου ο ένοχος προσδιορίζεται μέσω της πίστης ή προσφέρει το πεπρωμένο του στην κρίση του Θεού, η δικαστική επιτήρηση απαιτεί συνεχώς όλο και περισσότερο τη δέσμευση στην ομολογία όσο διευκρινίζεται η δικαστική προσωπικότητα του ατόμου.

Γι' αυτόν τον λόγο όλη η ουμανιστική εξέλιξη του Δικαίου στην Ευρώπη, -που ξεκινά με την ανακάλυψη εκ νέου του ρωμαϊκού δικαίου στη Σχολή της Μπολόνιας μέχρι τον ολοκληρωτικό σφετερισμό της δικαιοσύνης από τους βασιλικούς νομικούς και την παγκοσμιοποίηση της έννοιας του διεθνούς

corrélative, dans le temps et dans l'espace, de la diffusion de la torture inaugurée également à Bologne comme moyen de probation du crime. Fait dont on ne semble pas avoir mesuré jusqu'ici la portée.

C'est que le mépris de la conscience qui se manifeste dans la réapparition générale de cette pratique comme procédé d'oppression, nous cache quelle foi en l'homme il suppose comme procédé d'application de la justice.

Si c'est au moment précis où notre société a promulgué les Droits de l'homme, idéologiquement fondés dans l'abstraction de son être naturel, que la torture a été abandonnée dans son usage juridique, - ce n'est pas en raison d'un adoucissement des mœurs, difficile à soutenir dans la perspective historique que nous avons de la réalité sociale au XIXe siècle, c'est que ce nouvel homme, abstrait de sa consistance sociale, *n'est plus croyable* dans l'un ni dans l'autre sens de ce terme ; c'est-à-dire que, n'étant plus peccable, on ne peut ajouter foi à son existence comme criminel, ni du même coup à **[139]** son aveu.

Dès lors il faut avoir ses motifs, avec les mobiles du crime, et ces motifs et ces mobiles doivent être compréhensibles, et

Δικαίου⁵³-, είναι στενά συνδεδεμένη, ως προς τον χρόνο και στον χώρο, με τη διάδοση του βασανιστηρίου που εγκαινιάστηκε επίσης στην Μπολόνια σαν μέσο σωφρονισμού του εγκλήματος. Γεγονός του οποίου την εμβέλεια, φαίνεται πως, δεν την έχουμε υπολογίσει ακόμα μέχρι σήμερα.

Η περιφρόνηση της συνείδησης, που εκδηλώνεται στη γενική επανεμφάνιση αυτής της πρακτικής σαν μέθοδος καταστολής, μας αποκρύπτει ποιά πίστη στον άνθρωπο, τον υποθέτει ως μέθοδο εφαρμογής της δικαιοσύνης.

Αν δικαστική χρήση του βασανιστηρίου, εγκαταλείφτηκε τη συγκεκριμένη στιγμή που η κοινωνία μας διακήρυξε τα ανθρώπινα Δικαιώματα⁵⁴, θεμελιωμένα ιδεολογικά στην αφαίρεση του φυσικού του είναι, αυτό δεν συνέβη λόγω μιας καταπράυνσης των ηθών, που δύσκολα υποστηρίζεται μπροστά στην ιστορική προοπτική που μας δίνει η κοινωνική πραγματικότητα του 19^{ου} αιώνα, αλλά λόγω του ότι αυτός ο νέος άνθρωπος, έχοντας εξαχθεί από την κοινωνική του υπόσταση, *δεν είναι πλέον αξιόπιστος*, ούτε με τη μία ούτε και με την άλλη έννοια αυτού του όρου, δηλαδή, μη όντας πλέον αμαρτωλός, δεν μπορούμε να έχουμε πίστη στην ύπαρξη του ως εγκληματία, ούτε επίσης στην ομολογία του.

Έκτοτε πρέπει να γνωρίζουμε τα αίτια του μαζί με τα κίνητρα του εγκλήματος, κι αυτά τα αίτια κι αυτά τα κίνητρα πρέπει να είναι κατανοητά, και μάλιστα κατανοητά

compréhensibles pour tous, ce qui implique, comme l'a formulé un des meilleurs esprits parmi ceux qui ont tenté de repenser la « philosophie pénale » dans sa crise, et ceci avec une rectitude sociologique digne de faire réviser un injuste oubli, nous avons nommé Tarde, ce qui implique, dit-il, deux conditions pour la pleine responsabilité du sujet : la similitude sociale et l'identité personnelle.

Dès lors la porte du prétoire est ouverte au psychologue, et le fait qu'il n'y apparaît que rarement en personne prouve seulement la carence sociale de sa fonction.

A partir de ce moment, la « situation d'accusé », pour employer l'expression de Roger Grenier, ne peut plus être décrite que comme le rendez-vous de vérités inconciliables : comme il apparaît à l'audition du moindre procès de Cour d'Assises où l'expert est appelé à témoigner.

Le manque de commune mesure est flagrant entre les références sentimentales où s'affrontent ministère public et avocat parce que ce sont celles du jury, et les notions objectives que l'expert apporte, mais que, peu dialecticien, il n'arrive point à faire saisir, faute de pouvoir les asséner en une

από όλους, πράγμα που συνεπάγεται, - όπως το διατύπωσε ο Tarde⁵⁵, ένα απ' τα μεγαλύτερα πνεύματα που επιχείρησαν να αναθεωρήσουν την «ποινική φιλοσοφία»⁵⁶ κατά τη διάρκεια της κρίσης της, κι αυτό με μια τέτοια κοινωνική ορθότητα που αξίζει να διορθώσουμε την άδικη λησμοσύνη προς το πρόσωπο του- πράγμα που συνεπάγεται, όπως λέει, δύο συνθήκες για την πλήρη ευθύνη του υποκειμένου: την κοινωνική ομοιότητα και την προσωπική ταυτότητα⁵⁷.

Έκτοτε η πόρτα του δικαστικού μεγάρου είναι ανοιχτή στον ψυχολόγο, και το γεγονός ότι δεν εμφανίζεται αυτοπροσώπως παρά μόνο σπάνια αποδεικνύει απλά την κοινωνική ανεπάρκεια της λειτουργίας του.

Από 'κείνη τη στιγμή, η «θέση του κατηγορούμενου», για να χρησιμοποιήσουμε την έκφραση του Grenier⁵⁸, δεν μπορεί πλέον να περιγραφεί παρά ως ραντεβού των ασυμβίβαστων αληθειών: όπως φαίνεται στην ακρόαση της οποιασδήποτε δίκης κακουργιοδικείου όπου καλείται να καταθέσει ο ειδικός.

Γίνεται ολοφάνερη η έλλειψη κοινού μέτρου στις συναισθηματικές αναφορές για τις οποίες αντιπαρατίθενται εισαγγελέας και δικηγόρος από τη μία, -διότι είναι εκείνες των ενόρκων- και από την άλλη οι αντικειμενικές έννοιες που κομίζει ο ειδικός, αλλά που δεν καταφέρνει τελικά να γίνουν αντιληπτές λόγω αδυναμίας να τις επιβάλλει ως μια κατάληξη ανευθυνότητας⁵⁹, αφού κι ο ίδιος είναι στο

conclusion d'irresponsabilité.

Et l'on peut voir cette discordance dans l'esprit de l'expert lui-même se retourner contre sa fonction en un ressentiment manifesté au mépris de son devoir; puisque le cas s'est rencontré d'un expert auprès du Tribunal se refusant à tout autre examen que physique d'un inculpé au reste manifestement valide mentalement, en se retranchant derrière le Code de ce qu'il n'avait pas à conclure sur le fait de l'acte imputé au sujet par l'enquête de police, alors qu'une expertise psychiatrique l'avertissait expressément qu'un simple examen de ce point de vue démontrait avec certitude que l'acte en question était de pure apparence et que, geste de répétition obsessionnelle, il ne pouvait constituer, dans le lieu clos quoique surveillé où il s'était produit, un délit d'exhibition.

A l'expert pourtant est remis un pouvoir presque discrétionnaire dans le dosage de la peine, pour peu qu'il se serve de la rallonge ajoutée par la loi à son usage à l'article 64 du Code.

Mais avec le seul instrument de cet article, si même il ne peut **[140]** répondre du caractère contraignant de la force qui a entraîné l'acte du sujet, du moins peut-

ελάχιστο οπαδός της διαλεκτικής.

Και μπορούμε να δούμε αυτή την ασυμφωνία στο νου του ίδιου του ειδικού να στρέφεται ενάντια στη λειτουργία του, μέσα από μια δυσανασχέτηση που εκδηλώνεται εις βάρος του καθήκοντος του. Όπως συνέβη και στην περίπτωση ενός ειδικού που μπροστά στο δικαστήριο αρνιόταν οποιαδήποτε άλλη εξέταση, εκτός από τη σωματική, ενός κατηγορουμένου που κατά τα άλλα ήταν εμφανώς διανοητικά επαρκής. Ο ειδικός καλυπτόμενος πίσω από τον Κώδικα, ότι δεν ήταν υποχρεωμένος να βγάλει συμπέρασμα για το γεγονός της πράξης που καταλογιζόταν στο υποκείμενο από την αστυνομική έρευνα, ενώ μια ψυχιατρική γνωμάτευση τον προειδοποιούσε σαφώς πως μια απλή εξέταση από αυτήν την οπτική έδειχνε, με βεβαιότητα, πως η λεγόμενη πράξη, ήταν μια καθαρά επιφανειακή χειρονομία ψυχαναγκαστικής επανάληψης, και ότι δεν μπορούσε να αποτελέσει ένα αδίκημα επίδειξης, στον κλειστό και παρακολουθούμενο τόπο που είχε παραχθεί.

Στον ειδικό όμως αποδίδεται μια εξουσία σχεδόν διακριτική όσον αφορά τη δόση της ποινής, εφόσον κάνει χρήση της προστιθέμενης προσθήκης του νόμου, στο άρθρο 64⁶⁰ του Κώδικα.

Αλλά έχοντας ως μόνο εργαλείο αυτό το άρθρο, δεν μπορεί να απαντήσει για τον καταναγκαστικό χαρακτήρα της δύναμης που προκάλεσε την πράξη του υποκειμένου, όμως μπορεί τουλάχιστον να ψάξει ποιος

il chercher qui a subi cette contrainte. Mais à une telle question seul peut répondre le psychanalyste, dans la mesure où lui seul a une expérience dialectique du sujet.

Remarquons qu'un des premiers éléments dont cette expérience lui ait appris à saisir l'autonomie psychique, à savoir ce que la théorie a progressivement approfondi comme représentant l'instance du moi, est aussi ce qui dans le dialogue analytique est avoué par le sujet comme de lui-même, ou plus exactement ce qui, tant de ses actes que de ses intentions, a son aveu. Or d'un tel aveu Freud a reconnu la forme qui est la plus caractéristique de la fonction qu'il représente: c'est la *Verneinung*, la dénégation.

On pourrait décrire ici toute une sémiologie des formes culturelles par où se communique la subjectivité, commençant par la restriction mentale caractéristique de l'humanisme chrétien et dont on a tant reproché aux admirables moralistes qu'étaient les jésuites d'avoir codifié l'usage, continuant par le Kêtmán, sorte d'exercice de protection contre la vérité, que Gobineau nous indique comme général dans ses relations si pénétrantes sur la vie sociale du Moyen-Orient, passant au Jang, cérémonial des refus que la politesse chinoise pose comme échelons à la

upéστη αυτόν τον καταναγκασμό. Αλλά σε μια τέτοια ερώτηση μπορεί να απαντήσει μόνον ο ψυχαναλυτής, στο βαθμό που μόνον εκείνος έχει μια διαλεκτική εμπειρία του υποκειμένου.

Σημειώνουμε, πως ένα από τα πρώτα στοιχεία που αυτή η εμπειρία του έμαθε, είναι να συλλαμβάνει την ψυχική αυτονομία, -δηλαδή αυτό στο οποίο σταδιακά εμβάθυνε η θεωρία ως τον εκπρόσωπο της βαθμίδας του εγώ- είναι επίσης αυτό που στον αναλυτικό διάλογο ομολογείται από το υποκείμενο ως δικό του, ή πιο συγκεκριμένα αυτό που αφορά στην ομολογία του, τόσο αναφορικά με τις πράξεις του όσο και με τις προθέσεις του. Όμως από μια τέτοια ομολογία ο Φρόιντ αναγνώρισε τη μορφή που είναι η πλέον χαρακτηριστική της λειτουργίας που εκπροσωπεί: είναι η *Verneinung*, η άρνηση.

Σε αυτό το σημείο, θα μπορούσαμε να περιγράψουμε μια ολόκληρη σημειολογία πολιτιστικών μορφών μέσω των οποίων επικοινωνείται η υποκειμενικότητα:

[1] ξεκινώντας από τον *mentalis restrictio*⁶¹, που χαρακτηρίζει τον χριστιανικό ουμανισμό και για τον οποίο τόσο πολύ έψεξαν τους θαυμάσιους ηθικολόγους που ήταν οι Ιησούιτες⁶², ότι κωδικοποίησαν τη χρήση του,

[2] συνεχίζοντας με το *κετμάν*⁶³, είδος άσκησης προστασίας έναντι της αλήθειας, που ο Gobineau μας καταδεικνύει ως γενικό μέσα στις τόσο διεισδυτικές σχέσεις του, στην κοινωνική ζωή της μέσης ανατολής,

[3] περνώντας και από το Γιανγκ,

reconnaissance d'autrui, pour reconnaître la forme la plus caractéristique d'expression du sujet dans la société occidentale, dans la protestation d'innocence, et poser que la sincérité est le premier obstacle rencontré par la dialectique dans la recherche des intentions véritables, l'usage primaire de la parole semblant avoir pour fin de les déguiser.

Mais ce n'est là que l'affleurement d'une structure qui se retrouve à travers toutes les étapes de la genèse du *moi*, et montre que la dialectique donne la loi inconsciente des formations, même les plus archaïques, de l'appareil d'adaptation, confirmant ainsi la gnoséologie de Hegel qui formule la loi génératrice de la réalité dans le procès : thèse, antithèse, et synthèse.

Et il est certes piquant de voir des marxistes s'escrimer à découvrir dans le progrès des notions essentiellement idéalistes qui constituent les mathématiques les traces imperceptibles de ce procès, et en méconnaître la forme là où elle doit le plus vraisemblablement apparaître, à savoir dans la seule psychologie qui manifestement touche au **[141]** concret, pour si peu que sa théorie s'avoue guidée par cette forme.

τελετουργικό των αρνήσεων που η κινέζικη ευγένεια θέτει σαν διαβαθμίσεις στην αναγνώριση των άλλων,

για να αναγνωρίσουμε τη χαρακτηριστική μορφή της έκφρασης του υποκειμένου στη δυτική κοινωνία, μέσα στη διαμαρτυρία αθωότητας, και να καταθέσουμε πως η ειλικρίνεια είναι το πρώτο εμπόδιο που συναντάει η διαλεκτική στην έρευνα των πραγματικών προθέσεων, η μεταμφίεση των οποίων φαίνεται πως αποτελεί σκοπό της πρωταρχικής χρήσης της ομιλίας.

Όμως, μόνο σε αυτό το σημείο επανευρίσκεται, διαμέσου όλων των σταδίων της γένεσης του εγώ, η ανάδυση μιας δομής και δείχνει ότι η διαλεκτική δίδει τον ασυνείδητο νόμο των μορφωμάτων του μηχανισμού προσαρμογής, ακόμα και των αρχαιότερων, επιβεβαιώνοντας έτσι τη γνωσιολογία του Χέγκελ που διατυπώνει τον γενεσιουργό νόμο της πραγματικότητας μέσα στη διαδικασία: θέση, αντίθεση, σύνθεση.

Δηκτικό είναι βέβαια να βλέπουμε τους μαρξιστές⁶⁴ να πασχίζουν ν' ανακαλύψουν μέσα στην πρόοδο, των ουσιαστικά ιδεαλιστικών εννοιών που συγκροτούν τα μαθηματικά, ν' ανακαλύψουν τα ανεπαίσθητα ίχνη αυτής της διαδικασίας, και να αγνοούν σ' αυτά τη μορφή, εκεί όπου αυτή προφανώς πρέπει να εμφανιστεί, δηλαδή στη μόνη ψυχολογία που πρόδηλα αφορά στο συγκεκριμένο, ακόμα κι εάν η θεωρία της αναγνωρίζεται ως καθοδηγούμενη απ' αυτήν τη μορφή.

Il est d'autant plus significatif de la reconnaître dans la succession des crises, sevrage, intrusion, Œdipe, puberté, adolescence, qui refont chacune une nouvelle synthèse des appareils du moi dans une forme toujours plus aliénante pour les pulsions qui y sont frustrées, toujours moins idéale pour celles qui y trouvent leur normalisation.

Cette forme est produite par le phénomène psychique, peut-être le plus fondamental qu'ait découvert la psychanalyse : l'identification, dont la puissance formative s'avère même en biologie. Et chacune des périodes dites de latence pulsionnelle (dont la série correspondante se complète de celle qu'a découverte Franz Wittels pour l'*ego* adolescent), est caractérisée par la domination d'une structure typique des objets du désir.

L'un de nous a décrit dans l'identification du sujet *infans* à l'image spéculaire le modèle qu'il tient pour le plus significatif, en même temps que le moment le plus originel, du rapport fondamentalement aliénant où l'être de l'homme se constitue dialectiquement.

Il a démontré aussi que chacune de ces identifications développe une agressivité que la frustration pulsionnelle ne suffit pas à expliquer, sinon dans la

Ακόμα πιο σημαντικό είναι ν' αναγνωρίσουμε αυτή τη μορφή στη διαδοχή των κρίσεων: αποθηλασμός, παρείσφρηση, Οιδίποδας, ήβη, εφηβεία. Κρίσεις που ξαναφτιάχνουν η καθεμιά από μία καινούρια σύνθεση των μηχανισμών του εγώ, μέσα σε μια μορφή όλο και πιο αλλοτριωτική για τις ενορμήσεις που ματαιώνονται εντός της, και ακόμη λιγότερο ιδανική για τις ενορμήσεις που βρίσκουν εκεί την κανονικοποίηση τους.

Αυτή η μορφή παράγεται απ' το ψυχικό φαινόμενο, ίσως το πλέον θεμελιώδες που ανακάλυψε η ψυχανάλυση: την ταύτιση, της οποίας η διαμορφωτική δύναμη επαληθεύεται ακόμα και στη βιολογία. Και κάθε μια από τις λεγόμενες λανθάνουσες ενορμητικές περιόδους (των οποίων η αντίστοιχη σειρά συμπληρώνεται από εκείνη που ανακάλυψε ο Franz Wittels⁶⁵ για το *ego* του εφήβου), χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία μιας τυπικής δομής των αντικειμένων της επιθυμίας.

Ένας από εμάς περιέγραψε, στην ταύτιση του υποκειμένου *infans* με την κατοπτρική εικόνα, το μοντέλο που θεωρεί ως το πιο σημαντικό, ταυτόχρονα με την πιο πρωταρχική στιγμή, της θεμελιακά αλλοτριωτικής σχέσης όπου το είναι του ανθρώπου συστήνεται διαλεκτικά.

Κατέδειξε επίσης πως κάθε μια από αυτές τις ταυτίσεις αναπτύσσει μια επιθετικότητα η οποία δεν μπορεί να εξηγηθεί επαρκώς μέσω της ενορμητικής ματαίωσης, παρεκτός μέσω της κατανόησης της κοινής λογικής, αγαπητή

compréhension du *common sense*, cher à M¹. Alexander, - mais qui exprime la discordance qui se produit dans la réalisation aliénante : phénomène dont on peut exemplifier la notion par la forme grimaçante qu'en donne l'expérience sur l'animal dans l'ambiguïté croissante (telle d'une ellipse à un cercle) de signaux conditionnés à l'opposé.

Cette tension manifeste la négativité dialectique inscrite aux formes mêmes où s'engagent chez l'homme les forces de la vie, et l'on peut dire que le génie de Freud a donné sa mesure en la reconnaissant comme « pulsion du moi » sous le nom d'instinct de mort.

Toute forme du moi incarne en effet cette négativité, et l'on peut dire que si Clothô, Lachésis, Atropos se partagent le soin de notre destin, c'est de concert qu'elles tordent le fil de notre identité.

Ainsi la tension agressive intégrant la pulsion frustrée chaque fois que le défaut d'adéquation de l'« autre » fait avorter l'identification résolutive, elle détermine par là un type d'objet qui **[142]** devient criminogène dans la suspension de la dialectique du moi.

στον F. Alexander, -αλλά που εκφράζει την ασυμφωνία που παράγεται στην αλλοτριωτική πραγματοποίηση: ως παράδειγμα αυτού του φαινομένου μπορούμε να δώσουμε την έννοια που προκύπτει από τη μορφή που κάνει γκριμάτσες, απόρροια πειραμάτων σε ζώα που βρίσκονται σε συνθήκες αυξημένων αμφίσημων ερεθισμάτων (όπως αυτό το πείραμα που αλλάζει από έλλειψη σε κύκλο)⁶⁶ σημείων που καθορίζονται από το αντίθετο.

Αυτή η πίεση εκδηλώνει τη διαλεκτική αρνητικότητα, που είναι εγγεγραμμένη στις ίδιες τις μορφές στις οποίες δεσμεύονται στον άνθρωπο, οι δυνάμεις της ζωής, και μπορούμε να πούμε πως η ιδιοφυία του Φρόιντ επέδειξε το ειδικό της βάρος, αναγνωρίζοντας την ως «ενόρμηση του εγώ» κάτω από το όνομα του ενστίκτου του θανάτου.

Πράγματι, κάθε μορφή του εγώ ενσαρκώνει αυτή την αρνητικότητα, και μπορούμε να πούμε πως αν η Κλωθώ, η Λάχεσις, η Άτροπος μοιράζονται μεταξύ τους τη φροντίδα του πεπρωμένου μας, το νήμα της ταυτότητας μας το κλώθουν από κοινού.

Έτσι, η επιθετική τάση εντάσσει τη ματαιωμένη ενόρμηση, όποτε η έλλειψη επάρκειας του «άλλου» προκαλεί την αποτυχία της καταλυτικής ταύτισης, καθορίζοντας μ' αυτό τον τρόπο έναν τύπο αντικειμένου που γίνεται εγκληματογόνο όταν η διαλεκτική του εγώ βρεθεί σε κατάσταση εκκρεμότητας.

C'est la structure de cet objet dont l'un de nous a tenté de montrer le rôle fonctionnel et la corrélation au délire dans deux formes extrêmes d'homicide paranoïaque, le cas « Aimée » et celui des sueurs Papin. Ce dernier cas faisant la preuve que seul l'analyste peut démontrer contre le sentiment commun l'aliénation de la réalité du criminel, dans un cas où le crime donne l'illusion de répondre à son contexte social.

Ce sont aussi ces structures de l'objet qu'Anna Freud, Kate Friedlander, Bowlby déterminent en tant qu'analystes, dans les faits de vol chez les jeunes délinquants, selon que s'y manifeste le symbolisme de don de l'excrément ou la revendication œdipienne, la frustration de la présence nourricière ou celle de la masturbation phallique, - et la notion que cette structure répond à un type de réalité qui détermine les actes du sujet, guide cette part qu'ils appellent éducative de leur conduite à son égard.

Éducation qui est plutôt une dialectique vivante, selon laquelle l'éducateur par son non-agir renvoie les agressions propres au moi à se lier pour le sujet en s'aliénant dans ses relations à l'autre, pour qu'il puisse alors les délier

Τον λειτουργικό ρόλο της δομής αυτού του αντικειμένου και τη συσχέτιση του με το παραλήρημα προσπάθησε να δείξει ένας από εμάς, μέσω δύο ακραίων μορφών παρανοϊκής ανθρωποκτονίας: την περίπτωση της *Aimée* και των αδελφών Papin⁶⁷. Αυτή η τελευταία περίπτωση⁶⁸ αποδεικνύει ότι μόνον ο αναλυτής μπορεί να καταδείξει, ενάντια στο κοινό αίσθημα, την αλλοτρίωση της πραγματικότητας του εγκληματία, σε μια περίπτωση όπου το έγκλημα δίνει την αυταπάτη απάντησης στο κοινωνικό του πλαίσιο.

Επίσης η Άννα Φρόιντ, η Kate Friedlander και ο Bowlby⁶⁹ καθορίζουν, όντας αναλυτές, τις δομές του αντικειμένου στα κρούσματα κλοπής των παραβατών νεαρής ηλικίας, ανάλογα αν σ' αυτά εκδηλώνεται ο συμβολισμός του δώρου των εκκριμάτων ή η οιδιπόδεια διεκδίκηση, η ματαίωση της παρουσίας της τροφού ή εκείνης του φαλλικού αυνανισμού, κι η έννοια ότι αυτή η δομή ανταποκρίνεται σ' έναν τύπο πραγματικότητας που καθορίζει τις πράξεις του υποκειμένου, καθοδηγεί την πλευρά της δουλειάς, αυτών των αναλυτών, που την αποκαλούν εκπαιδευτική.

Εκπαίδευση που είναι περισσότερο μια ζωντανή διαλεκτική, σύμφωνα με την οποία ο εκπαιδευτής, με τη μη-δράση του, αποστέλλει τις επιθέσεις, που είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα του εγώ, να συνδεθούν για το υποκείμενο, καθώς αυτό αλλοτριώνεται μέσα στις σχέσεις του με τον άλλο, ώστε να μπορέσει να λύσει, αυτές τις

par les manœuvres de l'analyse classique.

Et certes l'ingéniosité et la patience qu'on admire dans les initiatives d'un pionnier comme Aichhorn, ne font pas oublier que leur forme doit toujours être renouvelée pour surmonter les *résistances* que le « groupe agressif » ne peut manquer de déployer contre toute technique reconnue.

Une telle conception de l'action de « redressement » est à l'opposé de tout ce que peut inspirer une psychologie qui s'étiquette génétique, qui dans l'enfant ne fait que mesurer ses aptitudes dégressives à répondre aux questions qui lui sont posées dans le registre purement abstrait des catégories mentales de l'adulte, et que suffit à renverser la simple appréhension de ce fait primordial que l'enfant, dès ses premières manifestations de langage, se sert de la syntaxe et des particules selon les nuances que les postulats de la « genèse » mentale ne devraient lui permettre d'atteindre qu'au sommet d'une carrière de métaphysicien.

Et puisque cette psychologie prétend atteindre sous ces aspects **[143]** crétinisés la réalité de l'enfant, disons que c'est le pédant qu'on peut bien avertir qu'il devra revenir de son erreur, quand

επιθέσεις, με τους χειρισμούς της κλασικής ανάλυσης.

Σίγουρα η επινοητικότητα και η υπομονή που θαυμάζουμε στις πρωτοβουλίες ενός πρωτεργάτη όπως ο Aichhorn, δεν μας κάνουν να ξεχνάμε πως η μορφή τους οφείλει πάντα να ανανεώνεται ώστε να υπερβεί τις *αντιστάσεις* που η «επιθετική ομάδα» δεν παραλείπει να παρατάσσει απέναντι σε κάθε αναγνωρισμένη τεχνική.

Μια τέτοια αντίληψη της δράσης της «αναμόρφωσης» είναι στον αντίποδα όλων αυτών που μπορεί να εμπνεύσει μια ψυχολογία που αυτοαποκαλείται γενετική⁷⁰ και που δεν κάνει τίποτε άλλο απ' το να μετρά στο παιδί τις ικανότητες του -που προοδευτικά φθίνουν- ν' απαντήσει στα ερωτήματα που του τίθενται στο καθαρά αφηρημένο πεδίο, και τα οποία αντιστοιχούν σε νοητικές κατηγορίες του ενήλικα. Για ν' ανατραπεί αυτό, αρκεί η απλή κατανόηση του πρωταρχικού γεγονότος, ότι το παιδί από τις πρώτες γλωσσικές του εκδηλώσεις, χρησιμοποιεί τη σύνταξη και τα στοιχεία της γλώσσας, σε τέτοιο επίπεδο που σύμφωνα με τον τόνο και τα αξιώματα της διανοητικής «γένεσης», θα έπρεπε να του επιτρέψουν να φτάσει τουλάχιστον στην κορυφή μιας καριέρας μεταφυσικού.

Αφού αυτή η ψυχολογία ισχυρίζεται ότι μπορεί να συλλάβει, υπό αυτές τις αποβλακωμένες απόψεις, την πραγματικότητα του παιδιού, ας πούμε λοιπόν, πως ο ψευτοδάσκαλος, τον οποίο

les mots de « Vive la mort », proférés par des lèvres qui ne savent pas ce qu'elles disent, lui feront entendre que la dialectique circule brûlante dans la chair avec le sang.

Cette conception spécifie encore la sorte d'expertise que l'analyste peut donner de la réalité du crime en se fondant sur l'étude de ce qu'on peut appeler les techniques négativistes du moi, qu'elles soient subies par le criminel d'occasion ou dirigées par le criminel d'habitude : à savoir l'inanisation basale des perspectives spatiales et temporelles nécessitées par la prévision intimidante où se fie naïvement la théorie dite « hédoniste » de la pénologie, la subduction progressive des intérêts dans le champ de la tentation objectale, le rétrécissement du champ de la conscience à la mesure d'une appréhension somnambulique de l'immédiat dans l'exécution de l'acte, et sa coordination structurale avec des fantasmes qui en absente l'auteur, annulation idéale ou créations imaginaires, sur quoi s'insèrent selon une spontanéité inconsciente les dénégations, les alibis, les simulations où se soutient la réalité aliénée qui caractérise le sujet.

καλά θα κάνουμε να τον προειδοποιήσουμε, θα πρέπει να αναγνωρίσει το λάθος του, όταν οι λέξεις «Ζήτω⁷¹ ο θάνατος» που εκστομίζονται από χείλη που δεν ξέρουν τι λένε, θα τον κάνουν να ακούσει πως η καυτή διαλεκτική κυκλοφορεί στη σάρκα μαζί με το αίμα.

Επιπλέον, αυτή η αντίληψη αποσαφηνίζει το είδος της πραγματογνωμοσύνης που ο αναλυτής μπορεί να δώσει για την πραγματικότητα του εγκλήματος, βασιζόμενος στη μελέτη αυτού που μπορούμε να αποκαλέσουμε αρνητικές τεχνικές του εγώ, είτε αυτές υφίστανται από τον ευκαιριακό εγκληματία είτε κατευθύνονται από τον εγκληματία καθ' έξιν:

- δηλαδή η στοιχειώδη λιμοκτονική κατάσταση των χρονοχρονικών προοπτικών που είναι αναγκαίες στην εκφοβιστική πρόβλεψη την οποία αφελώς εμπιστεύεται η λεγόμενη «ηδονιστική» θεωρία της ποινικολογίας,

- η διαδοχική καταβύθιση των συμφερόντων στο πεδίο των πειρασμών του αντικειμένου,

- η συρρίκνωση του πεδίου της συνείδησης, στο μέτρο μιας υπνοβατικής αντίληψης του άμεσου στην εκτέλεση της εγκληματικής πράξης,

- και ο δομικός συντονισμός της πράξης με τις φαντασιώσεις απ' τις οποίες απουσιάζει ο δημιουργός του εγκλήματος, ιδανική ακύρωση ή φαντασιακές δημιουργίες, με τις οποίες συνδέονται σύμφωνα μ' έναν ασυνείδητο

Nous voulons dire ici que toute cette chaîne n'a point ordinairement l'organisation arbitraire d'une conduite délibérée et que les anomalies de structure que l'analyste peut y relever seront pour lui autant de repères sur la voie de la vérité. Ainsi interprétera-t-il plus profondément le sens des traces souvent paradoxales par où se désigne l'auteur du crime, et qui signifient moins les erreurs d'une exécution imparfaite que les ratés d'une trop réelle « psychopathologie quotidienne ».

Les identifications anales, que l'analyse a découvertes aux origines du moi, donnent son sens à ce que la médecine légale désigne en argot policier sous le nom de « carte de visite ». La « signature » souvent flagrante laissée par le criminel peut indiquer à quel moment de l'identification du moi s'est produite la répression par quoi l'on peut dire que le sujet ne peut répondre de son crime, par quoi aussi il y reste attaché dans sa dénévation.

Il n'est pas jusqu'au phénomène du miroir où un cas récemment publié par Mlle Boutonier ne nous montre le ressort d'un réveil du criminel à la conscience de

αυθορμητισμό οι απαρνήσεις, τα άλλοθι, οι προσομοιώσεις όπου υποστηρίζεται η αλλοτριωμένη πραγματικότητα που χαρακτηρίζει το υποκείμενο.

Θέλουμε να πούμε εδώ πως όλη αυτή η αλυσίδα, συνήθως, δεν έχει την αυθαίρετη οργάνωση μιας εσκεμμένης συμπεριφοράς και ότι οι δομικές ανωμαλίες που μπορεί να αναδείξει ο αναλυτής θα είναι για εκείνον περισσότερο σημεία αναφοράς στον δρόμο της αλήθειας. Έτσι θα ερμηνεύσει πιο βαθιά το νόημα των ιχνών, συχνά παράδοξων, απ' όπου ορίζεται ο αυτουργός του εγκλήματος, και που σηματοδοτούν περισσότερο τις αποτυχίες μιας πάρα πολύ πραγματικής «καθημερινής ψυχοπαθολογίας»⁷², παρά τα λάθη μιας ατελούς εκτέλεσης.

Οι πρωκτικές ταυτίσεις, που έχει ανακαλύψει η ανάλυση στις απαρχές του εγώ, δίνουν το νόημα τους σ' αυτό που η ιατροδικαστική αποκαλεί, στην αστυνομική αργκό, με την ονομασία: «σήμα κατατεθέν». Η «υπογραφή», που συχνά αφήνει ο εγκληματίας, με τρόπο κραυγαλέο, μπορεί να υποδείξει σε ποια στιγμή της ταύτισης του εγώ [moi] συντελέστηκε η καταπίεση μέσω της οποίας δύναται να πούμε ότι το υποκείμενο δεν μπορεί να δώσει απαντήσεις για το έγκλημα του, και ότι επίσης παραμένει προσδεμένο στην άρνηση του.

Σε μια περίπτωση, που δημοσιεύτηκε πρόσφατα από τη δεσποινίς Boutonier⁷³, μας επισημαίνεται, το έναυσμα της αφύπνισης του εγκληματία να

ce qui le condamne.

[144]

Ces répressions, recourrons-nous pour les surmonter à un de ces procédés de narcose si singulièrement promus à l'actualité par les alarmes qu'ils provoquent chez les vertueux défenseurs de l'inviolabilité de la conscience ?

Nul, moins que le psychanalyste, ne s'égarrera dans cette voie, et d'abord parce que, contre la mythologie confuse au nom de quoi les ignorants en attendent la « levée des censures », le psychanalyste sait le sens précis des répressions qui définissent les limites de la synthèse du moi.

Dès lors, s'il sait déjà que pour l'inconscient refoulé quand l'analyse le restaure dans la conscience, c'est moins le contenu de sa révélation que le ressort de sa reconquête qui fait l'efficace du traitement, - à fortiori pour les déterminations inconscientes qui supportent l'affirmation même du moi, il sait que la réalité, qu'il s'agisse de la motivation du sujet ou parfois de son action elle-même, ne peut apparaître que par le progrès d'un dialogue que le crépuscule narcotique ne saurait rendre qu'inconsistant.

Ici pas plus qu'ailleurs la vérité n'est

συνειδητοποιήσει αυτό που τον καταδικάζει, το οποίο φτάνει μέχρι το φαινόμενο του καθρέφτη.

Μήπως για να υπερβούμε αυτές τις καταπιέσεις, να προσφύγουμε σε μια απ' αυτές τις διαδικασίες της νάρκωσης⁷⁴, που τόσο πολύ προάγεται στις μέρες μας, λόγω των συναγερμών που προκαλούν στους ενάρετους υποστηρικτές του απαράβιαστου της συνείδησης.

Κανένας, και ακόμα λιγότερο ο ψυχαναλυτής, δεν θα χαθεί σ' αυτή τη διαδρομή, αρχικά, διότι κόντρα στη μπερδεμένη μυθολογία, στο όνομα της οποίας οι ανίδεοι περιμένουν « την άρση της λογοκρισίας », ο ψυχαναλυτής γνωρίζει το συγκεκριμένο νόημα των καταπιέσεων που καθορίζουν τα όρια της σύνθεσης του εγώ.

Έκτοτε, ο ψυχαναλυτής γνωρίζει ήδη ότι για το απωθημένο ασυνείδητο όταν η ανάλυση το αποκαθιστά στη συνείδηση, το κίνητρο της επανακατάκτησης του συντελεί περισσότερο στο αποτελεσματικό της θεραπείας από την ανάδειξη του περιεχομένου του· a fortiori⁷⁵ που αναφορικά με τους ασυνείδητους προσδιορισμούς που υποστηρίζουν τη δήλωση του ίδιου του εγώ, ο ψυχαναλυτής γνωρίζει ότι η πραγματικότητα -είτε πρόκειται για το κίνητρο του υποκειμένου είτε κάποιες φορές για την ίδια του τη δράση- δεν μπορεί να εμφανιστεί παρά στην πρόοδο ενός διαλόγου που το ναρκωτικό δείλι δεν θα μπορούσε παρά να την καταστήσει ανυπόστατη.

Εδώ, όχι περισσότερο από αλλού, η

un donné qu'on puisse saisir dans son inertie, mais une dialectique en marche.

Ne cherchons donc point la réalité du crime pas plus que celle du criminel par le moyen de la narcose. Les vaticinations qu'elle provoque, déroutantes pour l'enquêteur, sont dangereuses pour le sujet, qui, pour si peu qu'il participe d'une structure psychotique, peut y trouver le « moment fécond » d'un délire.

La narcose comme la torture a ses limites : elle ne peut faire avouer au sujet ce qu'il ne sait pas.

Ainsi dans les Questions médico-légales dont le livre de Zacchias nous témoigne qu'elles étaient posées dès le XVIIe siècle autour de la notion de l'unité de la personnalité et des ruptures possibles qu'y peut apporter la maladie, la psychanalyse apporte l'appareil d'examen qui couvre encore un champ de liaison entre la nature et la culture : ici, celui de la synthèse personnelle, dans son double rapport d'identification formelle qui s'ouvre sur les béances des dissociations neurologiques (des raptus épileptiques aux amnésies organiques) d'une part, - d'autre part d'assimilation aliénante qui s'ouvre sur les tensions des relations de groupe.

Ici le psychanalyste peut indiquer au

αλήθεια δεν είναι ένα δεδομένο που μπορούμε να το συλλάβουμε στην αδράνεια του, αλλά μια διαλεκτική εν προόδω.

Ας μην ψάχνουμε λοιπόν καθόλου την πραγματικότητα του εγκλήματος, όχι περισσότερο από 'κείνη του εγκληματία έχοντας ως μέσον τη νάρκωση. Οι προφητικές ικανότητες, που αυτή προκαλεί, είναι συγχυτικές για τον ερευνητή και επικίνδυνες για το υποκείμενο, που όσο λίγο και αν συμμετέχει μιας ψυχωτικής δομής, μπορεί να βρει εκεί τη «γόνιμη στιγμή» ενός παραληρήματος.

Η νάρκωση, όπως και το βασανιστήριο, έχει τα όρια της: δεν μπορεί να κάνει το υποκείμενο να ομολογήσει αυτό που δεν γνωρίζει.

Έτσι, στα ιατρο-νομικά ζητήματα, για τα οποία το βιβλίο του Zacchias⁷⁶ μας μαρτυρά πως είχαν τεθεί ήδη απ' τον 17^ο αιώνα, σχετικά με την έννοια της ενότητας της προσωπικότητας και των πιθανών ρήξεων που μπορεί να φέρει η ασθένεια, η ψυχανάλυση συνεισφέρει σ' αυτά τα ερωτήματα το εργαλείο εξέτασης που καλύπτει ακόμα ένα πεδίο σύνδεσης ανάμεσα στη φύση και τον πολιτισμό: εδώ, πρόκειται γι' αυτό της προσωπικής σύνθεσης, στη διπλή του σχέση, από τη μία η μορφική ταύτιση που ανοίγεται στα κενά των νευρολογικών διασπάσεων (από βίαιες επιληπτικές κρίσεις [raptus⁷⁷] μέχρι οργανικές αμνησίες), και απ' την άλλη η αλλοτριωτική αφομοίωση που ανοίγεται στις εντάσεις των σχέσεων της ομάδας.

Εδώ ο ψυχαναλυτής μπορεί να

sociologue les fonctions criminogènes propres à une société qui, exigeant une intégration **[145]** verticale extrêmement complexe et élevée de la collaboration sociale, nécessaire à sa production, propose aux sujets qu'elle y emploie des idéaux individuels qui tendent à se réduire à un plan d'assimilation de plus en plus horizontal.

Cette formule désigne un procès dont on peut exprimer sommairement l'aspect dialectique en remarquant que, dans une civilisation où l'idéal individualiste a été élevé à un degré d'affirmation jusqu'alors inconnu, les individus se trouvent tendre vers cet état où ils penseront, sentiront, feront et aimeront exactement les choses aux mêmes heures dans des portions de l'espace strictement équivalentes.

Or la notion fondamentale de l'agressivité corrélative à toute identification aliénante permet d'apercevoir qu'il doit y avoir dans les phénomènes d'assimilation sociale à partir d'une certaine échelle quantitative une limite, où les tensions agressives uniformisées doivent se précipiter en des points où la masse se rompt et se polarise.

On sait au reste que ces phénomènes ont déjà, sous le seul point de vue du rendement, attiré l'attention

υποδείξει στον κοινωνιολόγο τις καθαρά εγκληματογενείς λειτουργίες, χαρακτηριστικές μιας κοινωνίας που, απαιτώντας μια κάθετη ένταξη εξαιρετικά πολύπλοκη και υψηλού επιπέδου της κοινωνικής συνεργασίας απαραίτητη στην παραγωγή της, προτείνει, στα υποκείμενα που χρησιμοποιεί, τα ατομικά ιδανικά που τείνουν να περιορίζονται σ' ένα σχέδιο αφομοίωσης που είναι ολοένα και πιο οριζόντιο.

Αυτή η διατύπωση επισημαίνει μια διαδικασία, της οποίας τη διαλεκτική όψη μπορούμε να την εκφράσουμε συνοπτικά, παρατηρώντας πως, σ' έναν πολιτισμό όπου το ατομικιστικό ιδανικό υψώθηκε σ' έναν βαθμό επιβεβαίωσης άγνωστου έως τότε, τα άτομα βρίσκονται να τείνουν προς αυτή την κατάσταση όπου θα σκεφτούν, θα αισθανθούν, θα κάνουν και θα αγαπήσουν ακριβώς τα πράγματα τις ίδιες ώρες μέσα σε τμήματα του χώρου αυστηρά αντίστοιχα.

Έτσι λοιπόν, η θεμελιακή έννοια της επιθετικότητας, που είναι συνακόλουθη κάθε αλλοτριωτικής ταύτισης, επιτρέπει ν' αντιληφθούμε ότι στα φαινόμενα κοινωνικής αφομοίωσης ο ψυχαναλυτής οφείλει να έχει ένα όριο, βάσει μιας συγκεκριμένης ποσοτικής κλίμακας, όπου οι ομοιοποιημένες επιθετικές εντάσεις οφείλουν να εφορμήσουν σε σημεία που η μάζα διαλύεται και πολώνεται.

Γνωρίζουμε, εξάλλου, ότι αυτά τα φαινόμενα έχουν ήδη τραβήξει την προσοχή -μόνο από την οπτική της

des exploiters du travail qui ne se payent pas de mots, et a justifié les frais à la *Hawthorne Western Electric* d'une étude suivie des relations de groupe dans leurs effets sur les dispositions psychiques les plus désirables chez les employés.

Une séparation complète par exemple entre le groupe vital constitué par le sujet et les siens, et le groupe fonctionnel où doivent être trouvés les moyens de subsistance du premier, fait qu'on illustre assez en disant qu'il rend M. Verdoux vraisemblable, - une anarchie d'autant plus grande des images du désir qu'elles semblent graviter de plus en plus autour de satisfactions scopophiliques, homogénéisées dans la masse sociale, - une implication croissante des passions fondamentales de la puissance, de la possession et du prestige dans les idéaux sociaux, sont autant d'objets d'études pour lesquelles la théorie analytique peut offrir au statisticien des coordonnées correctes pour y introduire ses mesures.

Ainsi le politique même et le philosophe y trouveront-ils leur bien. Connotant dans telle société démocratique dont les mœurs étendent leur domination sur le monde,

αποδοτικότητα- των εκμεταλλευτών της εργασίας που δεν μένουν στα λόγια, και δικαιολόγησαν τα έξοδα μιας μακράς μελέτης στο *Hawthorne Western Electric*⁷⁸, για τις σχέσεις ομάδας και τις επιπτώσεις τους στις πιο επιθυμητές ψυχικές διαθέσεις των εργαζομένων.

-Ένας ολοκληρωτικός διαχωρισμός, για παράδειγμα, ανάμεσα στη ζωτική ομάδα, που αποτελείται από το υποκείμενο και τους δικούς του και τη λειτουργική ομάδα μέσα στην οποία πρέπει να βρεθούν τα προς το ζην της πρώτης, γεγονός που περιγράφουμε πολύ καλά λέγοντας ότι καθιστά τον Κο Βερντού⁷⁹ πιστευτό,

-μια ακόμα μεγαλύτερη αναρχία των εικόνων της επιθυμίας που μοιάζουν να περιστρέφονται όλο και περισσότερο γύρω από ηδονοβλεπτικές ικανοποιήσεις, ομογενοποιημένες στην κοινωνική μάζα.

-μια αυξανόμενη εμπλοκή των θεμελιακών παθών της δύναμης, της κατοχής και του πρεστίτζ στα κοινωνικά ιδεώδη.

Τα ανωτέρω είναι αριθμός αντικείμενων μελέτης για τα οποία η αναλυτική θεωρία μπορεί να προσφέρει, στον επιστήμονα της στατιστικής, τις σωστές συντεταγμένες⁸⁰ ώστε εκείνος να μπορέσει να εισάγει τα μέτρα του.

Έτσι, ακόμα και ο πολιτικός όπως κι ο φιλόσοφος, θα βρουν σ' αυτές τις συντεταγμένες την ευτυχία τους. Συνυποδηλώνοντας, οι δύο τους, μέσα σε μια ορισμένη δημοκρατική κοινωνία, της οποίας τα ήθη εκτείνουν την κυριαρχία

l'apparition d'une criminalité **[146]** truffant le corps social, au point d'y prendre des formes légalisées, l'insertion du type psychologique du criminel entre ceux du recordman, du philanthrope ou de la vedette, voire sa réduction au type général de la servitude du travail, et la signification sociale du crime réduite à son usage publicitaire.

Ces structures, où une assimilation sociale de l'individu poussée à l'extrême montre sa corrélation à une tension agressive dont l'impunité relative dans l'État est très sensible à un sujet d'une culture différente (comme l'était par exemple le jeune Sun Yat Sen), apparaissent renversées quand, selon un procès formel déjà décrit par Platon, la tyrannie succède à la démocratie et opère sur les individus, réduits à leur numéro ordinal, l'acte cardinal de l'addition, bientôt suivi des trois autres opérations fondamentales de l'arithmétique.

C'est ainsi que dans la société totalitaire, si la « culpabilité objective » des dirigeants les fait traiter comme criminels et responsables, l'effacement relatif de ces notions, qu'indique la

τους στον κόσμο:

-την εμφάνιση μιας εγκληματικότητας που γεμίζει το κοινωνικό σώμα, σε τέτοιο σημείο που παίρνει εντός του μορφές νομιμοποιημένες,

-την ένταξη του ψυχολογικού τύπου του εγκληματία ανάμεσα σε εκείνους του ρέκορντμαν, του φιλάνθρωπου ή του σταρ, ακόμα και τη συρρίκνωση του στον γενικό τύπο της υποτέλειας της εργασίας,

-και την κοινωνική σημασία του εγκλήματος συρρικνωμένη στη διαφημιστική της χρήση.

Αυτές οι δομές, στις οποίες μια ακραία κοινωνική αφομοίωση του ατόμου δείχνει τον τρόπο που συσχετίζεται με μια επιθετική πίεση της οποίας η σχετική ατιμωρησία μέσα στο Κράτος είναι πολύ ευαίσθητη για ένα υποκείμενο διαφορετικού πολιτισμού (όπως ήταν για παράδειγμα ο νεαρός Sun Yat Sen⁸¹)· αυτές οι δομές εμφανίζονται ανεστραμμένες όταν, σύμφωνα με μια διαδικασία τυπικής λογικής που έχει ήδη περιγράψει ο Πλάτωνας⁸², η τυραννία διαδέχεται τη δημοκρατία και επιχειρεί στα άτομα, συρρικνωμένα στον τακτικό τους αριθμό, την πληθική⁸³ πράξη της πρόσθεσης, που ακολουθείται στη συνέχεια από τις τρεις άλλες θεμελιακές πράξεις επιχειρήσεις της αριθμητικής.

Εκ τούτου, στην απολυταρχική κοινωνία, όσο η «αντικειμενική ενοχή» των καθοδηγητών ωθεί στο να τους μεταχειρίζονται ως εγκληματίες και υπεύθυνους, η σχετική απάλειψη αυτών των εννοιών, που καταδεικνύει την

conception sanitaire de la pénologie, porte ses fruits pour tous les autres. Le camp de concentration s'ouvre, pour l'alimentation duquel les qualifications intentionnelles de la rébellion sont moins décisives qu'un certain rapport quantitatif entre la masse sociale et la masse bannie.

Il pourra sans doute être calculé dans les termes de la mécanique développée par la psychologie dite de groupe, et permettre de déterminer la constante irrationnelle qui doit répondre à l'agressivité caractéristique de l'aliénation fondamentale de l'individu.

Ainsi dans l'injustice même de la cité -et toujours incompréhensible à l'« intellectuel » soumis à la « loi du cœur »-, se révèle le progrès où l'homme se crée à sa propre image.

V. De l'inexistence des « instincts criminels » : la psychanalyse s'arrête à l'objectivation du Ça et revendique l'autonomie d'une expérience irréductiblement subjective.

Si la psychanalyse apporte des lumières que nous avons dites à l'objectivation psychologique du crime et du criminel, n'a-t-elle pas aussi son mot à

υγειονομική έννοια της ποινολογίας, φέρνει τους καρπούς της για όλους τους άλλους. Το στρατόπεδο συγκέντρωσης ανοίγεται, για την τροφοδότηση του οποίου τα εκούσια προσόντα της αντίστασης είναι λιγότερο αποφασιστικά από μια συγκεκριμένη ποσοτική σχέση ανάμεσα στην κοινωνική μάζα και την εκδιωγμένη μάζα.

Αυτή η ποσοτική σχέση, θα μπορέσει αναμφίβολα να υπολογιστεί με τους όρους της μηχανικής, που αναπτύχθηκε από τη λεγόμενη ψυχολογία της ομάδας, και θα επιτρέψει να οριστεί η άρρητη σταθερά που οφείλει να απαντήσει στη χαρακτηριστική επιθετικότητα της θεμελιακής αλλοτρίωσης του ατόμου.

Έτσι, εντός της ίδιας της αδικίας της πολιτείας – που παραμένει συνεχώς ακατανόητη στον «διανοούμενο» που είναι υποταγμένος στον «νόμο της καρδιάς»⁸⁴- αποκαλύπτεται η πρόοδος κατά την οποία ο άνθρωπος δημιουργείται «καθ' εικόνα».

V. Σχετικά με την ανυπαρξία των «εγκληματικών ενστίκτων»: η ψυχανάλυση σταματά στην αντικειμενοποίηση του Αυτού και διεκδικεί την αυτονομία μιας ακέρεια υποκειμενικής εμπειρίας.

Εφόσον η ψυχανάλυση, όπως είπαμε, ρίχνει φως στην ψυχολογική αντικειμενοποίηση του εγκλήματος και του εγκληματία, μήπως δεν οφείλει, επίσης, να

prononcer sur leurs facteurs innés ?

[147]

Observons d'abord la critique à laquelle il faut soumettre l'idée confuse à laquelle se confient beaucoup d'honnêtes gens : celle qui voit dans le crime une éruption des « instincts » renversant la « barrière » des forces morales d'intimidation. Image difficile à extirper pour la satisfaction qu'elle donne même à des têtes graves, en leur montrant le criminel sous garde forte, et le gendarme tutélaire, qui pour être caractéristique de notre société, passe ici à une rassurante omniprésence.

Que si l'instinct signifie en effet l'animalité incontestable de l'homme, on ne voit point pourquoi elle serait moins docile d'être incarnée en un être raisonnable. La forme de l'adage : *homo homini lupus* trompe sur son sens, et Balthazar Gracian en un chapitre de son Criticon forge une fable où il montre ce que veut dire la tradition moraliste en exprimant que la férocité de l'homme à l'endroit de son semblable dépasse tout ce que peuvent les animaux, et qu'à la menace qu'elle jette à la nature entière, les carnassiers eux-mêmes reculent horrifiés.

Mais cette cruauté même implique l'humanité. C'est un semblable qu'elle vise, même dans un être d'une autre

παι τη γνώμη της και για τους έμφυτους παράγοντες;

Ας σταθούμε, αρχικά, στην κριτική στην οποία πρέπει να υποβάλουμε τη μπερδεμένη ιδέα, την οποία εμπιστεύονται πολλοί τίμιοι άνθρωποι: εκείνη που βλέπει στο έγκλημα μια έκρηξη των «ενστίκτων» που ανατρέπουν το «φράγμα» των ηθικών δυνάμεων του εκφοβισμού. Πρόκειται για μια εικόνα που είναι δύσκολο να εκριζωθεί λόγω της ικανοποίησης, που δίνει ακόμα και στους πλέον νοήμονες, δείχνοντας τους τον εγκληματία να φυλάσσεται καλά, και τον προστάτη αστυνόμο, που είναι χαρακτηριστικός της δικής μας κοινωνίας, να περνά σε μια καθησυχαστική πανταχού παρουσία.

Αλλά αν πράγματι το ένστικτο σημαίνει την αδιαμφισβήτητη ζωώδη πλευρά του ανθρώπου, δεν βλέπουμε πουθενά γιατί να ήταν λιγότερο πειθήνιο στην περίπτωση που ενσαρκωνόταν σ' ένα ορθολογικό είναι. Η μορφή της ρήσης: *homo homini lupus* ξεγελά ως προς το νόημα της, και ο Μπαλτάσαρ Γκραθιάν⁸⁵ σ' ένα κεφάλαιο του *Υπερκριτή* επινοεί έναν μύθο που δείχνει αυτό που θέλει να πει η ηθικολογική παράδοση όταν δηλώνει ότι η αγριότητα του ανθρώπου προς τον όμοιο υπερβαίνει τις δυνατότητες των ζώων, καθώς και ότι μπροστά στην απειλή που εξαπολύει προς όλη τη φύση, ακόμα και τα ίδια τα σαρκοφάγα οπισθοχωρούν τρομοκρατημένα.

Αλλά η ανθρωπότητα ενέχεται σ' αυτήν την ίδια την ωμότητα. Είναι ένας όμοιος

espèce. Nulle expérience plus loin que celle de l'analyse n'a sondé, dans le vécu, cette équivalence dont nous avertit le pathétique appel de l'Amour : c'est toi-même que tu frappes, et la déduction glacée de l'Esprit : c'est dans la lutte à mort de pur prestige que l'homme se fait reconnaître par l'homme.

Si en un autre sens on désigne par instincts des conduites ataviques dont la violence eût été nécessitée par la loi de la jungle primitive et que quelque fléchissement physiopathologique libérerait, à la façon des impulsions morbides, du niveau inférieur où elles seraient contenues, - on peut se demander pourquoi, depuis que l'homme est homme, il ne se révèle pas aussi des impulsions à bêcher, à planter, à faire la cuisine, voire à enterrer les morts.

La psychanalyse certes comporte une théorie des instincts, fort élaborée, et à vrai dire la première théorie vérifiable qu'on en ait donné chez l'homme. Mais elle nous les montre engagés dans un métamorphisme où la formule de leur organe, de leur direction et de leur objet, est un couteau de Jeannot aux pièces indéfiniment échangeables. Les *Triebe* ou pulsions, qui s'y isolent, **[148]** constituent seulement un système d'équivalences

αυτός που στοχεύει, ακόμα και σ' ένα ον άλλου είδους. Καμία άλλη εμπειρία παρά μόνο της ανάλυσης δεν εξερεύνησε, μέσα στο βίωμα, αυτή την αντιστοιχία, για την οποία μας ειδοποιεί το παθητικό κάλεσμα του Έρωτα/ της Αγάπης: είναι εσένα τον ίδιο που χτυπάς, κι η παγωμένη αναγωγή του Πνεύματος: μέσα στη μάχη μέχρι θανάτου για καθαρό κύρος, ο άνθρωπος κερδίζει την αναγνώριση του από τον άνθρωπο.

Αν με μια άλλη έννοια, αποκαλούμε ένστικτα τις κληρονομικές συμπεριφορές κατά τις οποίες η βία ήταν αναγκαία από το νόμο της πρωτόγονης ζούγκλας, και πως κάποια φυσιοπαθολογική εξασθένιση θα τις απελευθέρωνε, υπό τη μορφή νοσηρών παρορμήσεων, από κάποιο κατώτερο επίπεδο όπου αυτά θα συγκρατούνταν, - τότε μπορούμε να αναρωτηθούμε γιατί, από τότε που ο άνθρωπος είναι άνθρωπος, δεν φανερώνει επίσης παρορμήσεις για σκάψιμο, φύτεμα, μαγείρεμα, ή ακόμη και για να θάβει τους νεκρούς.

Η ψυχανάλυση σίγουρα περιλαμβάνει μια θεωρία ενστίκτων για τον άνθρωπο, πολύ επεξεργασμένη, και για ν' ακριβολογούμε την πρώτη επαληθεύσιμη θεωρία που έχει δοθεί. Αλλά, αυτά τα ένστικτα, μας τα παρουσιάζει δεσμευμένα σ' έναν μεταμορφισμό όπου ο τύπος του οργάνου τους, της κατεύθυνσης τους και του αντικειμένου τους⁸⁶, είναι ένα μαχαίρι του Jeannot⁸⁷ με κομμάτια που εναλλάσσονται διαρκώς. Οι *Triebe* ή ενορμήσεις, που απομονώνονται σ' αυτήν

énergétiques où nous référons les échanges psychiques, non en tant qu'ils se subordonnent à quelque conduite toute montée, naturelle ou acquise, mais en tant qu'ils symbolisent, voire intègrent dialectiquement, les fonctions des organes où apparaissent les échanges naturels, à savoir les orifices, buccal, anal et génito-urinaire.

Dès lors ces pulsions ne nous apparaissent que dans des liaisons très complexes, où leur gauchissement même ne peut faire préjuger de leur intensité d'origine. Parler d'un excès de libido est une formule vide de sens.

S'il est en fait une notion qui se dégage d'un grand nombre d'individus capables, tant par leurs antécédents que par l'impression « constitutionnelle » qu'on retire de leur contact et de leur aspect, de donner l'idée de « tendances criminelles », - c'est bien plutôt celle d'un défaut que d'un excès vital. Leur hypogénéralité est souvent manifeste et leur climat rayonne la froideur libidinale.

Si de nombreux sujets dans leurs délits, exhibitions, vols, grivèleries, diffamations anonymes, voire dans les crimes de la passion meurtrière, trouvent et recherchent une stimulation sexuelle, celle-ci, quoi qu'il en soit des mécanismes qui la causent, angoisse,

τη θεωρία, συνιστούν μόνο ένα σύστημα ενεργητικών ισοδύναμων που αφορά στις ψυχικές ανταλλαγές, όχι με την έννοια ότι υποτάσσονται σε κάποια συμπεριφορά εντελώς στημένη, φυσική ή επίκτητη, αλλά με την έννοια ότι, ακόμα εντάσσουν διαλεκτικά, τις λειτουργίες των οργάνων όπου εμφανίζονται οι φυσικές ανταλλαγές, δηλαδή οι οπές, στοματική, πρωκτική και γεννητικό-ουρητική.

Έκτοτε αυτές οι ενορμήσεις δεν μας εμφανίζονται παρά σε πολυσύνθετους δεσμούς, όπου οι ίδια η παρέκκλιση τους δεν μπορεί να μας κάνει να προδικάσουμε σχετικά με την αρχική τους σφοδρότητα. Το να μιλάς για μια υπερβολή της λίμπιντο είναι μια διατύπωση κενή νοήματος.

Αν πράγματι υπάρχει μια έννοια που προκύπτει από έναν μεγάλο αριθμό ανθρώπων που -τόσο τα ιστορικά τους όσο κι η « συστατική » εντύπωση που μας δίνει η επαφή μαζί τους, καθώς και η εμφάνιση τους, είναι ικανά να μας εμπνέουν την ιδέα « εγκληματικών τάσεων », - αυτή η έννοια είναι πολύ περισσότερο αυτή ενός σφάλματος παρά μιας ζωτικής υπερβολής. Ο υπογοναδισμός⁸⁸ τους είναι συχνά εμφανής και το ύφος τους ακτινοβολεί τη λιβιδινική ψυχρότητα.

Αν πλήθος υποκειμένων αναζητούν και βρίσκουν στα αδικήματα τους -όπως στις πράξεις επιδειξίας, στις κλοπές, όταν τρωσ και δεν πληρώνεις, ανώνυμες δυσφημίσεις, ακόμα και δολοφονικά εγκλήματα πάθους- μια σεξουαλική διέγερση, αυτή δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια επίπτωση

sadisme ou association situationnelle, ne saurait être tenue pour un effet de débordement des instincts.

Assurément la corrélation est évidente de nombreuses perversions chez les sujets qui viennent à l'examen criminologique, mais elle ne peut être évaluée psychanalytiquement qu'en fonction de la fixation objectale, de la stagnation de développement, de l'implication dans la structure du moi, des refoulements névrotiques qui constituent le cas individuel.

Plus concrète est la notion dont notre expérience complète la topique psychique de l'individu : celle du Ça, mais aussi combien plus que les autres difficile à saisir.

En faire la somme des dispositions innées est une définition purement abstraite et sans valeur d'usage.

Un terme de constante situationnelle, fondamentale dans ce que la théorie désigne comme automatismes de répétition, paraît s'y rapporter, la déduction étant faite des effets du refoulé et des identifications du moi, et peut intéresser les faits de récidive.

Le Ça sans doute implique aussi ces élections fatales, manifestes **[149]** dans

υπερχείλισης των ενστίκτων, όποιοι και αν είναι οι μηχανισμοί που την προκαλούν, είτε πρόκειται για άγχος, σαδισμό ή περιστασιακό συνειρμό.

Ασφαλώς είναι εμφανής η συσχέτιση των πολυάριθμων διαστροφών με τα υποκείμενα που φθάνουν στην εγκληματολογική εξέταση, αλλά αυτή η συσχέτιση δεν μπορεί να αξιολογηθεί ψυχαναλυτικά, παρά μόνο ως λειτουργία της καθήλωσης του αντικειμένου, της στασιμότητας της ανάπτυξης, της εμπλοκής στη δομή του εγώ των νευρωτικών απωθήσεων που συνιστούν την ατομική περίπτωση.

Η έννοια με την οποία η δική μας εμπειρία συμπληρώνει την ψυχική τοπική του ατόμου, δηλαδή η έννοια του Αυτό είναι πιο ακριβής, αλλά πολύ πιο δύσκολη στο να τη συλλάβουμε, σε σχέση με τις άλλες.

Αν από το Αυτό φτιάξουμε ένα σύνολο έμφυτων διατάξεων, θα πρόκειται για έναν ορισμό εντελώς αφηρημένο και δίχως αξία χρήσης.

Ένας όρος καταστασιακής σταθεράς, θεμελιακός αναφορικά με αυτό που η θεωρία ορίζει ως αυτοματισμούς της επανάληψης, φαίνεται να ταιριάζει καλύτερα -μιας κι έχουμε βγάλει το συμπέρασμα των επιπτώσεων του απωθημένου και των ταυτίσεων του εγώ- και μπορεί να σχετιστεί με τα δεδομένα της υποτροπής.

Το Αυτό, μάλλον ενέχει επίσης, αυτές τις μοιραίες επιλογές, πρόδηλες στον γάμο, το

le mariage, la profession ou l'amitié, et qui souvent apparaissent dans le crime comme une révélation des figures du destin. Les « tendances » du sujet d'autre part ne sont point sans montrer des glissements liés au niveau de leur satisfaction. On voudrait poser la question des effets qu'y peut avoir un certain indice de satisfaction criminelle.

Mais nous sommes là peut-être aux limites de notre action dialectique, et la vérité qu'il nous est donné d'y reconnaître avec le sujet, ne saurait être réduite à l'objectivation scientifique.

A l'aveu que nous recevons du névrosé ou du pervers de la jouissance ineffable qu'ils trouvent à se perdre dans l'image fascinante, nous pouvons mesurer la puissance d'un hédonisme, qui nous introduira aux rapports ambigus de la réalité et du plaisir.

Si à nous référer à ces deux grands principes, nous décrivons le sens d'un développement normatif, comment ne pas être saisi de l'importance des fonctions fantasmatiques dans les motifs de ce progrès, et combien captive reste la vie humaine de l'illusion narcissique dont nous savons qu'elle tisse ses plus « réelles » coordonnées. Et d'autre part tout n'est-il pas déjà pesé près du

επάγγελμα ή τη φιλία και που συχνά εμφανίζονται στο έγκλημα σαν μια αποκάλυψη των προσώπων του πεπρωμένου. Απ' την άλλη οι «τάσεις» του υποκειμένου δεν παραλείπουν να αποκαλύπτουν τα γλιστρήματα που συνδέονται με το επίπεδο της ικανοποίησης τους. Θα θέλαμε να θέσουμε το ερώτημα των επιπτώσεων που μπορεί να έχει μια συγκεκριμένη ένδειξη εγκληματικής ικανοποίησης.

Αλλά εδώ βρισκόμαστε, ίσως, στα όρια της διαλεκτικής μας δράσης, και η αλήθεια που μας δίδεται για να αναγνωρίσουμε μαζί με το υποκείμενο, δεν θα μπορούσε να συρρικνωθεί στην επιστημονική αντικειμενοποίηση.

Μαζί με την ομολογία της ανείπωτης απόλαυσης, που λαμβάνουμε από το νευρωτικό ή τον διαστροφικό, που τη βρίσκουν με το να χάνονται μέσα στη σαγηνευτική εικόνα, μπορούμε να σταθμίσουμε τη δύναμη ενός ηδονισμού, που θα μας εισάγει στις αμφίβολες σχέσεις της πραγματικότητας με την ευχαρίστηση.

Αν με το να αναφερόμαστε σ' αυτές τις δύο μεγάλες αρχές, απεικονίζουμε την κατεύθυνση μιας κανονιστικής ανάπτυξης, πώς να μη νιώσουμε κατάπληξη από τη σπουδαιότητα των φαντασιακών λειτουργιών στα κίνητρα αυτής της προόδου, και πόσο αιχμάλωτη παραμένει η ανθρώπινη ζωή από τη ναρκισσιστική ψευδαίσθηση για την οποία γνωρίζουμε πως υφαίνει τις πιο «πραγματικές» της συντεταγμένες. Κι απ' την άλλη μεριά

berceau aux balances incommensurables
de la Discorde et de l'Amour ?

Au-delà de ces antinomies qui nous
amènent au seuil de la sagesse, il n'y a
pas de crime absolu, et il existe encore
malgré l'action de police étendue par
notre civilisation au monde entier, des
associations religieuses, liées par une
pratique du crime, où leurs adeptes
savent retrouver les présences
surhumaines qui dans l'équilibre de
l'Univers veillent à la destruction.

Pour nous dans les limites que nous
nous sommes efforcés de définir comme
celles où nos idéaux sociaux réduisent la
compréhension du crime et qui
conditionnent son objectivation
criminologique, si nous pouvons
apporter une vérité d'une rigueur plus
juste, n'oublions pas que nous le devons
à la fonction privilégiée : celle du recours
du sujet au sujet, qui inscrit nos devoirs
dans l'ordre de la fraternité éternelle : sa
règle est aussi la règle de toute action à
nous permise.

μήπως δεν έχουν όλα ήδη παιχτεί κοντά
στο βρεφικό λίκνο, στα αμέτρητα
λικνίσματα της Διχόνοιας και της Αγάπης⁸⁹;

Πέρα από αυτές τις αντινομίες που μας
οδηγούν στο κατώφλι της σοφίας, δεν
υπάρχει απόλυτο έγκλημα, και υπάρχουν
ακόμα, παρά τη δράση της αστυνομίας, που
στον πολιτισμό μας επεκτείνεται σ' όλον
τον κόσμο, υπάρχουν θρησκευτικές
οργανώσεις, συνδεδεμένες, μεταξύ τους,
μέσω μιας εγκληματικής πρακτικής, στις
οποίες οι πιστοί τους γνωρίζουν πως να
ξαναβρίσκουν τις υπεράνθρωπες παρουσίες
που επαγρυπνούν για την καταστροφή
μέσα στην ισορροπία του Σύμπαντος.

Σε ό,τι μας αφορά, εντός των ορίων
που προσπαθήσαμε να τα ορίσουμε ως
εκείνα που τα κοινωνικά μας ιδεώδη
περιορίζουν την κατανόηση του
εγκλήματος και που ρυθμίζουν την
εγκληματολογική του αντικειμενοποίηση,
για εμάς λοιπόν, αν μπορούμε να
προσφέρουμε μια αλήθεια ορθότερης
ακρίβειας, ας μην ξεχνάμε ότι αυτό το
οφείλουμε στην προνομιούχα λειτουργία:
εκείνην της προσφυγής του υποκειμένου
στο υποκείμενο, που εγγράφει τις
υποχρεώσεις μας στην τάξη της αιώνιας
αδελφότητας: ο κανόνας της είναι επίσης ο
κανόνας κάθε πράξης που μας επιτρέπεται.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

¹Το όνομα είναι λάθος, πρόκειται για τον Franz Alexander.

²Michel Cénac (1891-1965), Γάλλος ψυχίατρος, ψυχαναλυτής, μέλος της SPP (Ψυχαναλυτική Εταιρεία του Παρισιού).

³Στα γαλλικά υπάρχουν δύο λέξεις για τη γνώση: savoir και connaissance, με τη δεύτερη να παραπέμπει περισσότερο σε ένα σύνολο πληροφοριών ενώ η πρώτη χρησιμοποιείται όταν μιλάμε για ασυνείδητη γνώση ή γνώση του ασυνειδήτου. Το savoir έχει να κάνει πιο πολύ με τη διαδικασία ενώ το connaissance με το αντικείμενο της γνώσης.

⁴Αναφορά στην επιστολή προς Ρωμαίους του αποστόλου Παύλου, κεφ. 7

7,7 Τί οὖν ἐροῦμεν· ὁ νόμος ἁμαρτία· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνω· εἰ μὴ διὰ νόμου· τὴν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, οὐκ ἐπιθυμήσεις·

Μετάφραση: 7,7 Αλλά τότε, τι θα είπωμεν; Είναι ο Νόμος αμαρτία; Ποτέ να μη συμβεί αυτό!. Αλλά πρέπει να λέγωμεν ότι την αμαρτίαν δεν την εγνωρίσαμεν ει μη μόνον δια του Νομου, ο οποίος και την απηγόρευε. Διότι και την αμαρτωλὴν ἐπιθυμίαν δεν θα την εγνώριζα ως αμαρτωλὴν, εάν ο Νομος ρητῶς δεν ἔλεγεν "οὐκ ἐπιθυμήσεις".

Δέκα χρόνια αργότερα, ο Λακάν, στο Σεμινάριο Ηθική της ψυχανάλυσης μας παροτρύνει να διαβάσουμε το χωρίο της επιστολής αντικαθιστώντας τη λέξη αμαρτία με το Πράγμα: «Με ακούσατε κάποια μέρα να καταπιάνομαι σε ένα κομμάτι της Επιστολής του Απόστολου Παύλου προς τους Ρωμαίους, σχετικά με το θέμα του Νόμου που δημιουργεί την αμαρτία. Και είδατε ότι, με αντίτιμο ένα τέχνασμα, το οποίο θα μπορούσα εξάλλου εύκολα να είχα αποφύγει, δηλαδή την αντικατάσταση αυτού που στο κείμενο αποκαλείται αμαρτία με τον όρο του Πράγματος, φτάσαμε σε μια εξαιρετικά ακριβή διατύπωση εκείνου που ήθελα να σας πω τότε αναφορικά με τον κόμβο που συνιστά ο Νόμος και η επιθυμία». J. Lacan, Le séminaire livre VII L'éthique de la psychanalyse, 1959-1960, εκδ. Seuil, Παρίσι, 1986, σελ. 202.

⁵ Προϋποθέσεις ισχύος του θετικού δικαίου είναι δύο: Διαδικασία παραγωγής και δημοσιότητα, ενώ η ισχύς του το φυσικού δικαίου δεν εξαρτάται από αυτές τις δύο προϋποθέσεις, είναι άγραφο και ισχύει αιώνια.

Ο Αριστοτέλης στα *Ηθικά Νικομάχεια* [1134b8] προτείνει να δούμε το δίκαιο στην πόλη. Το ονομάζει *πολιτικόν* δίκαιο που το διακρίνει σε *φυσικό* και *θετικό*. Πόλις είναι η τέλεια μορφή ανθρώπινης συνύπαρξης. Αργότερα έγραψε το θετικό δίκαιο ως νομικό, δηλαδή αποκτά το περιεχόμενό του όταν ψηφιστεί. Θεωρεί το φυσικό δίκαιο δικαιοματικά μέρος του πολιτικού δικαίου.

Ο Θ. Ακινάτης, θεωρεί το φυσικό δίκαιο ως αιώνιο δίκαιο.

Το φυσικό δίκαιο προκύπτει από την ίδια τη φύση του όντος. Με την επικράτηση της ωφελιμιστικής θεωρίας το φυσικό δίκαιο υποχώρησε στη θεωρητική νομική σκέψη, για να επανεμφανιστεί στις επεξεργασίες των φιλοσόφων του δικαίου και των νομικών μετά τον 2^ο παγκόσμιο πόλεμο.

⁶Αναφορά στην ανθρωπολογία του δικαίου. Η σχέση της ανθρωπολογίας με τις επιστήμες του δικαίου είναι άμεση, όχι μόνο γιατί οι περισσότεροι από τους πρώτους ανθρωπολόγους ήταν νομικοί (όπως οι Bachofen, Maine, McLennan και Morgan), αλλά επίσης, διότι η μελέτη της ανθρώπινης κοινωνίας στις διάφορες μορφές της, και η μελέτη του μορφώματος που εν τέλει ονομάστηκε «πρωτόγονη κοινωνία» (στην οποία είχαν υπαχθεί οι υπάρχουσες αποικιοκρατούμενες κοινωνίες ως ζώντα παραδείγματά της), απασχόλησε πρώτα τον κλάδο των νομικών σπουδών. Συγκεκριμένα, ξεκίνησε ως αντικείμενο και κλάδος της λεγόμενης «ιστορικής θεωρίας του δικαίου» και ήταν αρχικά προσανατολισμένη στην ιστορική μελέτη των παρελθόντων σταδίων της ανθρωπότητας μέσω μίας «εξελικτικής οπτικής».

Τα ζητήματα που τέθηκαν πρώτα για συζήτηση, όπως ο γάμος, η οικογένεια, η ατομική ιδιοκτησία και το κράτος, προσεγγίζονταν ως νομικά ζητήματα. Η γέννηση της ανθρωπολογίας του δικαίου χρονολογείται στα 1861, με τη δημοσίευση των έργων Ancient Law [Αρχαίο Δίκαιο] του Βρετανού Henry Maine και Das Mutterrecht [Το μητρικό δίκαιο] του Ελβετού Johannes Bachofen.

Η προσπάθεια αναπαράστασης του μετασχηματισμού της κοινωνίας του 19ου αιώνα, η προσπάθεια προσδιορισμού του τι είναι η κοινωνία που διαμορφώνεται μέσα από αυτόν, οδήγησε στη σύλληψη μιας νοητής «παραδοσιακής» κοινωνίας την οποία (υποτίθεται ότι) ανέτρεψαν οι μετασχηματισμοί αυτοί. Οδήγησε επίσης στη διερεύνηση του πώς έφθασε η κοινωνία στην τωρινή της κατάσταση κι από πού ξεκίνησε για να φθάσει έως εδώ. Όλα αυτά συνέβαιναν με υπόβαθρο τις πολύ διαφορετικές μορφές κοινωνικής ζωής με τις οποίες οι Ευρωπαίοι έρχονταν σε επαφή, λόγω των ανακαλύψεων και της ήδη δρομολογημένης διαδικασίας της αποικιοκρατίας. Προϊόν αυτών των αναζητήσεων ήταν η κατασκευή, το ιδεολόγημα, της «πρωτόγονης» κοινωνίας, που θεωρήθηκε ότι αποτελεί το «πρόπλασμα», την «αρχέγονη» μορφή κοινωνίας. Η «πρωτόγονη» κοινωνία εννοιολογήθηκε ως το αντίθετο, το αρνητικό, των δυτικών κοινωνιών. Η «επινόησή» της αποτέλεσε την ιδεολογική βάση για τη νομιμοποίηση της αποικιακής κυριαρχίας, καθώς οι μη δυτικές κοινωνίες τις οποίες «συνάντησαν» και κατέκτησαν οι Ευρωπαίοι θεωρήθηκαν ότι αποτελούν «επιβιώματα» αυτής της αρχέγονης κοινωνίας.

Από το μάθημα της Ουρανίας Αστρινάκης, Ανθρωπολογία του Δικαίου, στο Πάντειο πανεπιστήμιο. Στο <https://openeclass.panteion.gr/courses/TMH168/>

⁷Bronislaw Malinowski, *Crime and custom in Savage society*, εκδ. Harcourt Brace & Company, Νέα Υόρκη, 1926, και στα γαλλικά *Le crime et la coutume dans les sociétés primitives*, 1933, στο:

<https://www.scribd.com/document/50555748/Bronislaw-Malinowski-crime-et-coutume> στις σελ. 39-40.

⁸Ως ιεροδικείο αποδίδεται ο όρος Saint-Office: πρόκειται για δικαστήριο της ιεράς εξέτασης της καθολικής εκκλησίας που ιδρύθηκε τον 16^ο αιώνα.

⁹ *Malaise dans la civilisation* [Δυσφορία στον πολιτισμό] είναι η γαλλική μετάφραση του έργου του Φρόιντ με τίτλο *Das Unbehagen in der Kultur* (1930), που στα ελληνικά έχει αποδοθεί με τον τίτλο *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας*, έχοντας ως υπότιτλο «Η δυσφορία στον πολιτισμό».

¹⁰Σ' αυτήν τη φράση συναντάμε τις λέξεις *civilisation* και *culture* που στα ελληνικά αποδίδουμε με την ίδια λέξη: ως πολιτισμός.

Ο Φρόνιτ δίνει τον εξής ορισμό: «πολιτισμός [Kultur] σημαίνει το σύνολο των επιτευγμάτων και των θεσμών, με τα οποία ο τρόπος της ζωής μας απομακρύνεται από αυτόν των ζωδών προγόνων μας και τα οποία εξυπηρετούν τους δύο σκοπούς: την προστασία του ανθρώπου απέναντι στη φύση και τη ρύθμιση των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων» στο *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας*, εκδ. Επίκουρος, Αθήνα, 1994, σελ. 46.

Για τον Claude Levi-Strauss, η λέξη «*civilisation*» παραπέμπει στη διάσταση της κοινωνίας που αφορά στην παραγωγή, βιομηχανική, αγροτική κ.λπ. ενώ η λέξη «*culture*» αφορά στην ηθική, την πνευματικότητα, την καλλιτεχνική δημιουργία κ.λπ. Το καθεστώς της επιστήμης παραμένει αμφιλεγόμενο.

Στα ελληνικά, τη λέξη πολιτισμός εισήγαγε ο Κοραΐς ως μετάφραση του γαλλικού *civilisation*, παρ' όλο που πρόκειται για λέξη προβυζαντινή. Το λεξικό των Liddel & Scott μας παραπέμπει στον Διογένη τον Λαέρτιο (3. αι. μ.Χ.), κατά τον οποίο η λέξη σχετίζεται με τη δημόσια διοίκηση.

¹¹Πλάτων, *Γοργίας ή περί ρητορικής ανατρεπτικός*, από τον τίτλο του και από τον υπότιτλό του, καταδεικνύει το θέμα που αφορά στη ρητορική. Ο Γοργίας είναι ο πρώτος που εμφανίζεται και συνομιλεί με τον Σωκράτη, είναι ο πιο γνωστός απ' τα τρία πρόσωπα του διαλόγου, τα άλλα δύο είναι ο Πύλος και ο Καλλικλής. Ο Γοργίας είναι ο περίφημος Σοφιστής ο οποίος είχε αποκτήσει μεγάλο κύρος στην Αθήνα στο τέλος του 5ου αιώνα π.Χ..

Σ' αυτόν τον πλατωνικό διάλογο, για πρώτη φορά γίνεται διάκριση μεταξύ φυσικού και ανθρώπινου δικαίου.

¹²Πλάτων, *Γοργίας*, 450e. «ή δια λόγου το κύρος έχουσα η ρητορική έστιν» [ρητορική είναι ή τέχνη της οποίας ή δύναμις έγκειται στους λόγους. Μτφ. Στ Τζουμελέας].

¹³Ο Καλλικλής υπερασπίζεται την ανισότητα των ανθρώπων και τον φυσικό νόμο: ο ισχυρός επικρατεί επί του αδυνάτου και αυτό να είναι αρχή της φύσης και των πραγμάτων. Ο Σωκράτης θα αντιταχθεί, με έναν τρόπο που δεν είναι πολύ πειστικός. Η θέση αυτή του Καλλικλή θα μείνει ως το τέλος χωρίς αντίκρουση.

Ισχυρίζεται ότι δεν μπορεί ο άδικος άνθρωπος, ακόμα και αν είναι ισχυρότερος, να επιβάλλεται, διότι αυτό είναι αδικία και δεν γίνεται η αδικία να πάει μαζί με τη δικαιοσύνη, θέση όχι και τόσο πειστική, έτσι ο διάλογος τελειώνει με έναν μύθο: «Αφού δεν σε πείθω Καλλικλή ότι, ξέρεις, πρέπει να υποτάσσεσαι στο δίκαιο και όχι στη δύναμη, ας σου πω τι σε περιμένει μετά θάνατον». Και έτσι εισάγει έναν από τους τρεις εσχατολογικούς μύθους που έχουμε σε πλατωνικά έργα, όπου ο μεν άδικος, μετά θάνατον, σε μια κρίση θα τιμωρηθεί σε βασανιστήρια, ο δε δίκαιος θα ανταμειφθεί. Πλάτων, *Γοργίας*, 523a-524a.

¹⁴ Πλάτων, *Γοργίας*, 472e, Σωκράτης:κατὰ δέ γε τήν ἐμὴν δόξαν, ὦ Πῶλε, ὁ ἀδικῶν τε καὶ ὁ ἄδικος πάντως μὲν ἄθλιος, ἄθλιώτερος μὲντοι ἐὰν μὴ διδῶ δίκην μηδὲ τυγχάνῃ τιμωρίας ἀδικῶν, ἥττον δὲ ἄθλιος ἐὰν διδῶ δίκην καὶ τυγχάνῃ δίκης ὑπὸ θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων. [Κατὰ την γνώμη μου, Πώλε, ὁ ἀδικῶν

έξάπαντος είναι δυστυχής, δυστυχέστερος όμως είναι εάν δεν τιμωρηθή διά τας αδικίας του, ολιγώτερον δέ δυστυχής, εάν διά τας αδικίας του τιμωρηθή υπό τών θεών καί τών ανθρώπων. Μτφ. Στ Τζουμελέας]

¹⁵ Ο Σωκράτης απαντά στον Καλλικλή «προφητικά» πως θα δεχόταν μια ποινή ακόμα και θανατική αλλά δεν θα επέτρεπε στον εαυτό του να αδικήσει. 521b-522d.

¹⁶ Σίγκμουντ Φρόιντ, «Το μέλλον μιας αυταπάτης» [κεφ Χ], στο *Πολιτισμός πηγή δυστυχίας*, εκδ. Επίκουρος, Αθήνα, 1994, σελ 194.

¹⁷ Πλάτων, *Γοργίας* 482a «ή δέ φιλοσοφία αεί τών αυτών λέγει» [ή φιλοσοφία όμως λέγει πάντοτε τα ίδια Μτφ. Στ Τζουμελέας].

¹⁸ Αν και στα ελληνικά υπάρχει το επίθετο εξωπραγματικό [irréal] δεν υπάρχει το αντίστοιχο ρήμα [Irréaliser]. Όταν ο Λακάν λέει ότι η ψυχανάλυση εξωπραγματοποιεί το έγκλημα αναφέρεται στο ότι η ψυχανάλυση υποβάλλει, εντάσσει την πράξη του εγκληματία σ' ένα συμβολικό σενάριο –και συνεχίζει ότι αυτό το κάνει- δίχως να αποανθρωποιεί [déshumanise] τον εγκληματία. Συνήθως το ρήμα déshumaniser αποδίδεται στα ελληνικά με το αποκτηνώνω, εδώ όμως πρόκειται για μια λειτουργία που σηματοδοτεί την απέκδυση του εγκληματία από την ανθρώπινη του υπόσταση.

¹⁹ «Ο ανεσταλμένος άνθρωπος», αναφορά στον Γερμανό ψυχίατρο ψυχαναλυτή Harald Julius Alfred Carl-Ludwig Schultz-Hencke (1892–1953) και στο άρθρο που έγραψε το 1941, *Der gehemmte Mensch: Entwurf eines Lehrbuches der Neo-Psychoanalyse*, εκδ. Thieme, Στουτγάρδη.

²⁰ Ο όρος *libertaire* στα ελληνικά αποδίδεται με τον όρο του ελευθεριακού σοσιαλισμού, ο οποίος περιλαμβάνει μία ομάδα πολιτικών θεωριών που στοχεύουν σε μία αυτοδιευθυνόμενη κοινωνία χωρίς κράτος, όπου οι άνθρωποι συνεργάζονται ελεύθερα ως ίσοι (αυτός είναι περίπου ο ορισμός που δίνει στην ιδεατή αταξική, κομμουνιστική κοινωνία ο Φρίντριχ Έγκελς). Αυτό επιτυγχάνεται δίνοντας τον άμεσο έλεγχο των μέσων παραγωγής και την ευθύνη των πολιτικών αποφάσεων στην εργατική τάξη ή, ευρύτερα, στην κοινωνία, η οποία θα τα διαχειρίζεται μέσα από αμεσοδημοκρατικές διεργασίες σε επίπεδο τοπικών κοινοτήτων.

²¹ Το 1957, ο Λακάν θέτοντας το ερώτημα του αισθήματος της ενοχής στον νευρωτικό κατά την διάρκεια του σεμιναρίου του κάνει αναφορά στην φράση «Αν ο Θεός πέθανε...».

«Το αφελές βήμα της διαλεκτικής της σχέσης της αμαρτίας με το νόμο, μας έχει αρθρωθεί στην ομιλία του Αγίου Παύλου, δηλαδή ότι είναι ο νόμος που δημιουργεί την αμαρτία. Απ' όπου προκύπτει, σύμφωνα με τη φράση του γέρου Καραμαζώφ, στην οποία επέμεινα για ένα καιρό —Αν δεν υπάρχει Θεός, τότε όλα επιτρέπονται.

Πρόκειται για ένα από τα πιο παράξενα πράγματα που υπάρχουν και χρειάστηκε η ανάλυση για να μας το πει, ότι δεν χρειάζεται καμιά αναφορά, όποια και αν είναι αυτή, ούτε στο θεό, ούτε στο νόμο του, για να κολυμπήσει ο

άνθρωπος κυριολεκτικά μέσα στην ενοχή. Μας το δείχνει η εμπειρία. Φαίνεται ακόμα ότι θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε την αντίθετη έκφραση, δηλαδή ότι *αν ο Θεός πέθανε, τίποτα πια δεν επιτρέπεται*. Αυτό το αφηγήθηκα ήδη, στον καιρό του». [Jacques Lacan, *Le Séminaire livre V, Les formations de l'inconscient*, εκδ. Seuil, Παρίσι, 1998, σελ. 495].

Το 1970 επανέρχεται στην περίφημη φράση: «Ο αθεϊσμός αποτελεί σαφώς την αιχμή της ψυχανάλυσης, υπό την προϋπόθεση να δώσουμε στον εν λόγω όρο ένα νόημα διαφορετικό από το *ο Θεός πέθανε*, για το οποίο όλα δείχνουν ότι αντί να αμφισβητεί αυτό που διακυβεύεται, δηλαδή τον νόμο, μάλλον τον σταθεροποιεί. Πάει καιρός που επισήμανα πως απέναντι στη φράση του γέροντα πατέρα Καραμαζόφ, *Εάν ο Θεός πέθανε, τότε όλα επιτρέπονται*, το συμπέρασμα που μας επιβάλλει το κείμενο της εμπειρίας μας είναι πως στο *ο Θεός πέθανε* αντιστοιχεί το ότι *τίποτε πλέον δεν επιτρέπεται*». [Ζακ Λακάν, Σεμινάριο δέκατο έβδομο, Το αντίστροφο της ψυχανάλυσης, εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα, 2014, σελ 138-139/ στο γαλλικό σελ. 139].

Η διατύπωση «Εάν ο Θεός πέθανε, τότε όλα επιτρέπονται» δεν εμφανίζεται ακριβώς ως τέτοια στο έργο του Ντοστογιέφσκι. Για παράδειγμα ο Ντιμίτρι (Μίτια) αναρωτιέται: «...πως θα μείνει έτσι ο άνθρωπος χωρίς Θεό και μελλούμενη ζωή; Πά να πει δηλαδή πως όλα επιτρέπονται, ...». Τη συναντάμε διάφορες στιγμές στο στόμα των γιών Ιβάν και Ντιμίτρι αλλά όχι σε αυτό του πατέρα Καραμαζόφ.

Η ρήση «Ο Θεός είναι Νεκρός» [γερμανικό: *Gott ist tot*], στον Νίτσε, εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη συλλογή του 1882, [*Die fröhliche Wissenschaft*], «Η χαρούμενη επιδίωξη της γνώσης και της κατανόησης», εντούτοις, συνδέεται περισσότερο με το κλασικό έργο του, το «Έτσι μίλησε ο Ζαρατούστρα», στο 4^ο μέρος του οποίου συναντάμε το συμπλήρωμα της «πλέον τίποτε δεν επιτρέπεται» καθώς και στο δεύτερο μέρος της «Γενεαλογίας της ηθικής».

²²Το αντίστοιχο στην ελληνική νομοθεσία είναι η γενική αρχή του δικαίου: «άγνοια νόμου δεν επιτρέπεται». Σύμφωνα με το άρθρο 31 παράγραφος 2 του Ποινικού Κώδικα: "μόνη η άγνοια του αξιοποίνου δεν αρκεί για να αποκλείσει τον καταλογισμό".

²³Η πρώτη σύνθεση της ψυχαναλυτικής σκέψης στον τομέα της εγκληματολογίας έγινε από τον Franz Alexander το 1929 στο Βερολίνο. Ο *εγκληματίας και οι δικαστές του* [*Der Verbrecher und seine Richter*] είναι ο τίτλος και συνυπογράφεται από τον δικηγόρο Hugo Staub, σε αυτό το πόνημα διακρίνονται 3 αιτιολογήσεις εγκληματικής διάπραξης: ψυχολογική, κοινωνιολογική και βιολογική.

Υποστήριζαν πως «Η ψυχανάλυση αποτελεί ένα από τα ισχυρότερα όπλα στο οπλοστάσιο του δικαστή» καθώς και ότι οι εγκληματικές συμπεριφορές έχουν έναν στόχο: το να απορριφθούν, πρόκειται για κάτι που εφησυχάζει την ασυνείδητη ενοχή τους που εδράζει στο οιδιπόδειο.

²⁴ Μαρία Βοναπάρτη [Marie Bonaparte], *Le cas de Mme Lefebvre* στο *Revue française de psychanalyse*, τόμος. 1, 1927. Στο πρώτο τεύχος της Γαλλικής Ψυχαναλυτικής Επιθεώρησης, η Μαρία Βοναπάρτη δημοσίευσε τα συμπεράσματα μιας εκτεταμένης έρευνας που έκανε πάνω στην περίπτωση της

κυρίας Lefebvre, η οποία δολοφόνησε την έγκυο νύφη της. Το πρωτότυπο κείμενο:

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5444093z.r=langfr.pagination>

²⁵ Για περισσότερα στοιχεία μπορεί κανείς να ανατρέξει σε καταγραφές που αφορούν κυρίως τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο στο ευρωπαϊκό έδαφος. Ενδεικτικά αναφέρονται: Atina Grossmann, «A Question of Silence: The Rape of German Women by Occupation Soldiers» στο *October*, Vol. 72, *Berlin 1945: War and Rape "Liberators Take Liberties"*, έκδ. The MIT Press, σελ. 42-63

Elizabeth Heineman, «The Hour of the Woman: Memories of Germany's "Crisis Years" and West German National Identity», στο *The American Historical Review*, Vol. 101, No. 2 (Apr., 1996), εκδ. Oxford University Press, σελ. 354-395

²⁶ Η πρακτική του βιασμού δεν σχετίζεται με κάποιο ζωώδες ένστικτο. Το 1971 ο Λακάν σημειώνει κατηγορηματικά πως ο βιασμός είναι καθαρά ανθρώπινη ενέργεια, επίπτωση λόγου: «Είναι βέβαιο πως η ανθρώπινη σεξουαλική συμπεριφορά μπορεί άνετα να παραπέμπει στην *επίδειξη* έτσι όπως ορίζεται στο ζωικό επίπεδο. Είναι βέβαιο ότι η ανθρώπινη σεξουαλική συμπεριφορά συνίσταται σε μια ορισμένη διατήρηση του ζωικού ομοιώματος [semblant]. Το μόνο πράγμα που διαφοροποιεί είναι ότι το ομοίωμα, κυκλοφορεί σ' έναν λόγο και ότι είναι σε αυτό το επίπεδο του λόγου και μόνον σε αυτό το επίπεδο που φέρεται προς, επιτρέψτε μου να πω, κάποια επίπτωση που δεν θα ήταν της τάξεως του ομοιώματος. Τούτο σημαίνει ότι αντί να έχουμε τον έξοχο ιπποτισμό των ζώων, στους άνδρες συμβαίνει να βιάζουν μια γυναίκα. Στα όρια του λόγου, στο μέτρο που προσπαθεί να στηρίξει το ίδιο ομοίωμα, από καιρού εις καιρόν, υπάρχει το πραγματικό. Να τι ονομάζουμε διάπραξη [passage à l'acte]». Lacan J., *Le Séminaire, livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, Παρίσι, εκδ. Seuil, 2006, σελ. 32. Με αυτόν τον τρόπο ο Λακάν σημειώνει πως ο βιασμός, κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες, ακόμα και αυτές του πολέμου, ενέχει πάντα την απόλαυση του άντρα που τον διαπράττει.

²⁷ Ο Λακάν σημειώνει κάτι που αποτελεί πρακτική και στις μέρες μας και αφορά κυρίως τα επίλεκτα σώματα του στρατού ή τους μισθοφορικούς στρατούς και όχι τους εθνικούς όπου δεν υπάρχει επιλογή αλλά μια γενική στρατολόγηση. Στα σώματα του στρατού συγκαταλέγονται «ακοινώνητα στοιχεία», αυτό σημαίνει πως βρίσκεται επί το έργω μια ωμή διάσταση της ενόρμησης που μπορεί να καθορίζεται από οιδιπόδειες συντεταγμένες αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι το έγκλημα που τελικά διαπράττεται είναι σημαδεμένο από τα συμβολικά υποκειμενικά στοιχεία που το παράγουν.

²⁸ Ο Μαρσέλ Μος [Marcel Mauss] (1872-1950) Γάλλος ανθρωπολόγος και κοινωνιολόγος. Ανεψιός του Emile D. Durkheim, που ήταν και ο πρώτος του δάσκαλος. Σπούδασε Φιλοσοφία και Ιστορία των Θρησκειών. Εργάστηκε μαζί με τον θείο του για την έκδοση του *L'année Sociologique* [Κοινωνιολογική Επετηρίδα].

²⁹ Μεταφράζουμε στα ελληνικά τη λέξη *normal* ως φυσιολογικό και όχι ως κανονικό, αφού συμπίπτει περισσότερο σημασιολογικά, όμως πρέπει να

σημειωθεί ότι η γαλλική λέξη έχει ως θέμα τον κανόνα, το κριτήριο, ενώ η ελληνική έχει τη φύση.

³⁰Modal personality είναι όρος που εισήγαγε η Αμερικανίδα ανθρωπολόγος Cora Alice Du Bois το 1944 στη μελέτη της *The Peoples of Alor: A Social-Psychological Study of an East Indian Island*, για να περιγράψει το σύνολο των στοιχείων ενός ανθρώπου που άπτονται άμεσα του κοινωνικού περιβάλλοντος του.

³¹Ο όρος *oedipisme* που αποδίδεται με το οιδιποδισμός, στα γαλλικά όπως και στα ελληνικά (πρόκειται για αντιδάνειο) έχει τη σημασία του αυτοτραυματισμού ή αυτό-εξαγωγής του ενός ή και των δύο οφθαλμών. Πρόκειται για ιατρικό όρο της οφθαλμολογίας και της ψυχιατρικής. Ο Λακάν στο παρόν κείμενο φαίνεται όμως να χρησιμοποιεί αυτόν τον όρο σ' ένα γενικότερο πλαίσιο, δηλαδή σαν αυτό που αναφέρεται στο οιδιπόδειο. Στο κείμενο του 1958 Κατεύθυνση της θεραπείας αναφέρεται ξανά στο «δράμα του οιδιποδισμού» [Ecrits, σελ 607] καθώς και στο σεμινάριο το άγχος κατά τη συζήτηση της παράδοσης της 27^{ης} Φεβρουαρίου 1963 όπου αναφέρεται στη σχέση επιθυμίας και νόμου. (version Staferla/Valas)

³²Zuni: Πρόκειται για πληθυσμό ινδιάνων που ζουν στην επικράτεια των ΗΠΑ γύρω από τον ποταμό Zuni στο Ν. Μεξικό. Πηγή: <https://en.wikipedia.org/wiki/Zuni>

³³Hopi: Πρόκειται για πληθυσμό ινδιάνων που ζουν στην Αριζόνα των ΗΠΑ. Πηγή: <https://en.wikipedia.org/wiki/Hopi>

³⁴August Aichhorn (1878–1949,) Αυστριακός παιδαγωγός και ψυχαναλυτής. Το 1925 εκδίδει το βιβλίο του για τη νεανική παραβατικότητα με τίτλο *Δύστροπη Νεολαία* [Verwahrloste Jugend: Die Psychoanalyse] το οποίο προλογίζει ο Freud.

³⁵Kate Friedlander (1902–1949), Αυστριακή ψυχίατρος, ψυχαναλύτρια και εγκληματολόγος. Εργάστηκε στο δικαστήριο ανηλίκων του Βερολίνου. Το 1933 μετανάστευσε στο Λονδίνο. Το 1947 εκδόθηκε το βιβλίο της *Η ψυχαναλυτική προσέγγιση της νεανικής παραβατικότητας* [The Psycho-Analytical Approach to Juvenile Delinquency].

³⁶Edward George Glover (1888–1972), Βρετανός ιατρός και ψυχαναλυτής. Ασχολήθηκε με την εγκληματολογία και υπήρξε ιδρυτικό μέλος των *The British Journal of Criminology* και της British Society of Criminology.

³⁷Daniel Lagache (1903–1972), Γάλλος ιατρός, ψυχαναλυτής και καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Σορβόνης. Υπήρξε, όπως και ο Lacan, αναλυόμενος του Loewenstein. Στο ευρύ έργο του συγκαταλέγεται η οργάνωση της συγγραφής του *Λεξικού της ψυχανάλυσης* (1967) από τους Jean Laplanche και Jean-Bertrand Pontalis καθώς και η δημιουργία εργαστηρίου εγκληματολογίας στη Σορβόνη με κύριο θέμα την εγκληματογένεση. Ενδεικτικά αναφέρεται το βιβλίο του *Le Psychologue et le criminel* (1979) από τις εκδόσεις PUF.

³⁸Πρόκειται για ιατρικό όρο που αφορά στις μεταμοσχεύσεις οι οποίες ονομάζονται αυτοπλαστικές όταν ο δωρητής και ο λήπτης είναι ένα και το αυτό πρόσωπο. Υπάρχουν επίσης οι ομοιοπλαστικές όταν ο δωρητής και ο λήπτης είναι ξεχωριστά πρόσωπα και ετεροπλαστικές όταν ο δωρητής και ο λήπτης διαφέρουν ως προς τη φύση τους, όπως ο άνθρωπος και το ζώο.

³⁹Bernardino Alimena (1861-1925). Ιταλός νομικός και πολιτικός. Εκδίδει το 1887 το κύριο έργο του *Η προμελέτη σε σχέση με την ψυχολογία, το δίκαιο, τη νομοθεσία* [La premeditazione in rapporto alla psicologia, al diritto, alla legislazione].

⁴⁰Τζέρεμι Μπένθαμ [Jeremy Bentham] (1748-1832). Άγγλος φιλόσοφος και νομικός. Θεωρείται ο ιδρυτής του σύγχρονου ωφελιμισμού και πνευματικός ηγέτης του ριζοσπαστικού κινήματος στην Αγγλία.

⁴¹Τσέζαρε Λομπρόζο [Ezechia Marco Lombroso] (1835-1909). Ιταλός ιατρός, ανθρωπολόγος, πανεπιστημιακός καθηγητής ψυχολογίας και ιατροδικαστικής και για πολλούς θεωρείται ιδρυτής της σύγχρονης εγκληματολογίας. Οι μελέτες του τον οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν συσχετίσεις μεταξύ των χαρακτηριστικών του κρανίου και των εγκληματικών ιδιοσυγκρασιών. Το κυριότερο έργο του, *Ο Εγκληματίας άνθρωπος*, εκδόθηκε το 1876.

⁴²William Healy (1869–1963). Αγγλοαμερικανός ψυχίατρος και εγκληματολόγος. Ίδρυσε κλινική για παραβατικά παιδιά στις ΗΠΑ και υπήρξε εκεί από τους πρώτους ψυχαναλυτές.

Ανάμεσα στα έργα του : *The Individual Delinquent: A Textbook of Diagnosis and Prognosis for all Concerned in Understanding Offenders* (1915), *Delinquents and Criminals: Their Making and Unmaking* (1926), *New Light on Delinquency* (1936), *Roots of Crime: Psychoanalytic Studies* (1936) με τον Franz Alexander.

⁴³Hans Michael Frank, (1900-1946). Γερμανός δικηγόρος, νομικός εκπρόσωπος του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος κατά τις δεκαετίες του 1920 και 1930 και έγινε υψηλόβαθμος αξιωματούχος στο Ναζιστικό κράτος. Με το τέλος του πολέμου συνελήφθη και δικάστηκε στη Δίκη της Νυρεμβέργης για τον ρόλο που έπαιξε ως επικεφαλής του Γενικού Κυβερνείου (Generalgouvernement) στην κατεχόμενη Πολωνία και την συμμετοχή του στο Ολοκαύτωμα, ρόλος που του χάρισε το όνομα «δήμιος της Πολωνίας». Κρίθηκε ένοχος και εκτελέστηκε τη Νυρεμβέργη στις 16 Οκτωβρίου 1946 με απαγχονισμό. Παρά τις αντιρρήσεις των συγκρατούμενων του παρέδωσε τα ημερολόγια του στον ψυχολόγο Gilbert κατά τη δίκη της Νυρεμβέργης και ανάμεσα σε άλλα αξιοσημείωτο είναι πως του είχε εξομολογηθεί ότι ακόμη και τότε «στην θέα του Χίτλερ ένιωθε υπνωτισμένος, έτοιμος και πάλι να τον ακολουθήσει» [από την σειρά *Τα φοβερά ντοκουμέντα*, τόμος «Η δίκη της Νυρεμβέργης»].

⁴⁴Gustave Mark Gilbert, (1911-1977). Αμερικανός ψυχολόγος που στην ηλικία των 34 υπήρξε από τα ελάχιστα πρόσωπα που είχε πρόσβαση οποιαδήποτε στιγμή στα κελιά των κατηγορουμένων της δίκης της Νυρεμβέργης. Εκτός από συνεντεύξεις, τους υπέβαλε και στο διαγνωστικό τεστ Rorschach. Γνωστότερο έργο του: *Nuremberg Diary* (1947).

⁴⁵Το δικαστικό σώμα στη δίκη της Νυρεμβέργης απαρτιζόταν από δύο δικαστές απ' τη Μεγάλη Βρετανία, δύο απ' τη Γαλλία, δύο από τις ΗΠΑ και δύο από την ΕΣΣΔ.

⁴⁶Melitta Schmideberg (1904–1983). Αγγλοαμερικανίδα γεννημένη στη Σλοβακία, ψυχίατρος και ψυχαναλύτρια.

Εργάστηκε στο ζήτημα της νεανικής παραβατικότητας και υπήρξε ιδρυτικό μέλος του *The International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Ανάμεσα στα έργα της είναι το *The Analytic Treatment of Major Criminals: Therapeutic Results and Technical Problems* (1949), στο οποίο ο Lacan κάνει αναφορά εδώ.

⁴⁷Martin Grotjahn (1904–1990). Γερμανοαμερικανός ψυχαναλυτής.

⁴⁸M. Grotjahn -- *The phenomenon of contagion and "shock effect" in group therapy* στο *Searchlights on delinquency, new psychoanalytic studies dedicated to Professor August Aichhorn on the occasion of his seventieth birthday*, (1948).

⁴⁹*Infans* λατινικό επίθετο για το νήπιο που κυριολεκτικά σημαίνει άφωνος, όπως και το ελληνικό νήπιο: νε (στερητικό) και έπος= αυτός που δεν μπορεί ακόμα να μιλήσει.

⁵⁰Angelo Louis Marie Hesnard (1886–1969). Γάλλος ψυχίατρος ψυχαναλυτής, έγραψε μεταξύ πολλών άλλων το *L'univers morbide de la faute* [Το νοσηρό σύμπαν του σφάλματος] (1949).

⁵¹Η έννοια Humanitarisme καταδεικνύει ένα μάταιο, ουτοπικό και πιθανόν επικίνδυνο ουμανιστικό δόγμα.

⁵²Η ορδαλία έχει την καταγωγή της στη μεσαιωνική λατινική λέξη *ordalium*. Πρόκειται για νομικό όρο που σημαίνει θεοδικία, αφορά τη δικαστική κρίση μεταξύ ενός ή και δύο υπόπτων. Αποτελούσε επίσημη δικαστική δοκιμασία προς εξακρίβωση της αθωότητας και γινόταν με τη δοκιμασία φωτιάς ή νερού και θεωρούνταν ότι έδειχνε τη θέληση του Θεού.

⁵³Το πανεπιστήμιο της Μπολόνια είναι το παλαιότερο του κόσμου. Ιδρύθηκε το 1088 και αποτέλεσε εστία της νομικής διδασκαλίας για όλη την Ευρώπη. Τον όρο «διεθνές δίκαιο» (*international law* στα αγγλικά και *Droit des gens* στα γαλλικά) εισήγαγε το 1780 ο Bentham για να αποδώσει καλύτερα την έννοια του *jus gentium* η οποία μέχρι την εποχή εκείνη αποκαλείτο «δίκαιο των εθνών».

⁵⁴Η υιοθέτηση της Παγκόσμιας Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έγινε το 1948, στο Παρίσι, από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών. Τα ανθρώπινα δικαιώματα προστατεύονται ως νόμιμα δικαιώματα κατά το εθνικό και διεθνές δίκαιο.

⁵⁵ Ζαν Γκαμπριέλ Ταρντ [Jean-Gabriel Tarde], (1843-1904). Γάλλος κοινωνιολόγος, κοινωνιοψυχολόγος, από τους θεμελιωτές της σύγχρονης εγκληματολογίας.

⁵⁶J-G Tarde, *La philosophie pénale* (1890).

⁵⁷«...Ας δεχτούμε ότι η ελεύθερη βούληση υπάρχει, όμως πρέπει να αναγνωρίσουμε τουλάχιστον ότι υπάρχει ένα πρακτικό πλεονέκτημα από τα πλέον αναμφισβήτητα που στηρίζει την ευθύνη περισσότερο στην ταυτότητα, η οποία αποτελεί ένα πρόδηλο γεγονός, παρά στην ελευθερία που είναι μια λανθάνουσα μορφή. Σημαίνει αυτό ότι αρκεί μόνο η ιδέα της ατομικής ταυτότητας; Όχι, πρέπει να προσθέσουμε και την ιδέα της κοινωνικής ομοιότητας, και μόνο συνδυάζοντας τις δύο αυτές έννοιες βρίσκουμε την λογικοφανή λύση του προβλήματος... απαραίτητη προϋπόθεση για να ξυπνήσει το συναίσθημα της ηθικής και ποινικής ευθύνης, είναι ο δράστης και το θύμα μιας πράξης να είναι περισσότερο ή λιγότερο κοινωνικά συμπατριώτες, να παρουσιάζουν ένα ικανό αριθμό ομοιοτήτων κοινωνικής προέλευσης. Αυτή η προϋπόθεση δεν πληρείται όταν προέρχεται από κάποιο αλλοτριωμένο, επιληπτικό, σε κρίση... Οι άνθρωποι αυτοί την στιγμή που έδρασαν, [361]δεν ανήκαν στην κοινωνία της οποίας αποτελούσαν μέλη.

Για τον Ταρντ η ατομική ευθύνη ορίζεται από δύο παραμέτρους: την κοινωνική ομοιότητα και την προσωπική ταυτότητα. «Σε τι συνίσταται η ομοιότητα ατόμων ώστε να νοιώθουν υπεύθυνα μεταξύ τους; [364]... Πρέπει όμως σε ένα ευρύ φάσμα, οι φυσικές τους τάσεις, όποιες και αν είναι, να έχουν δεχθεί το παράδειγμα του περιβάλλοντος τους, της κοινής παιδείας, της κυρίαρχης συνήθειας, μια ιδιαίτερη κατεύθυνση που τα εξειδίκευσε, που συγκεκριμενοποίησε την πείνα στην ανάγκη να φάνε γαλλικά ή ασιατικά φαγητά, την δίψα στην ανάγκη να πιεί κρασί ή τσάι... να έχουν βαθιά επεξεργαστεί με συζητήσεις, με την μόρφωση με την παράδοση και να έχουν μεταβληθεί σε ένα σύνολο συγκεκριμένων ιδεών, κρίσεων και προκαταλήψεων, σύμφωνων στην πλειοψηφία τους με τις πεποιθήσεις των άλλων, στην λεκτική επιδεξιότητα, στο θρησκευτικό πνεύμα, ή την κυρίαρχη φιλοσοφία, στην εξουσία των προγόνων ή των μεγάλων συγχρόνων».[365]

J-G Tarde, «Η ηθική ευθύνη» στο *Η εγκληματολογική σκέψη από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας*, του Ιακ. Φαρσεδάκη, εκδ.Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1990, σελ 360-384 απόσπασμα από το *La philosophie pénale*.

⁵⁸Roger Grenier, *Le rôle d'accusé* (1948).

⁵⁹Με τον όρο της ανευθυνότητας ο Λακάν εδώ αναφέρεται σε αυτό που σε ελληνικούς νομικούς όρους αφορά στο ακαταλόγιστο λόγω ψυχικής ή διανοητικής ασθένειας.

⁶⁰Άρθρο 64 του Γαλλικού ποινικού κώδικα. Νόμος 1810-02-13 τέθηκε σε ισχύ 23/02/1810. Δεν υπάρχει έγκλημα ούτε παράπτωμα, εφόσον ο κατηγορούμενος ήταν σε κατάσταση παραφροσύνης κατά τη διάρκεια της πράξης, ή εφόσον είχε εξαναγκαστεί από μια δύναμη στην οποία ήταν αδύνατον να αντισταθεί.

⁶¹Ο όρος *mentalis restrictio* αναφέρεται στο δόγμα που αφορά στον τρόπο να εξαπατά κάποιος χωρίς να λέει ψέματα, δίχως να υποπίπτει στην αμαρτία του καθαρού ψέματος. Στη φιλοσοφία της Ηθικής και στην ηθική θεολογία θεωρείται ως ο τρόπος συγκεκριμένου της υποχρέωσης να πει κάποιος την αλήθεια με τη μη αποκάλυψη ενός μυστικού. Το δόγμα αυτό αποτελεί κλάδο της καζουιστικής που αναπτύχθηκε στο τέλος του Μεσαίωνα και στην Αναγέννηση. Συχνά συνδέεται με τον ιησουιτισμό.

⁶²«Το Τάγμα του Ιησού, οι κοινώς γνωστοί Ιησουίτες, είναι θρησκευτικό καθολικό τάγμα, που συγκροτήθηκε τον 16ο αιώνα στο πλαίσιο της Αντιμεταρρύθμισης. Ιδρύθηκε το 1534 από τον Ισπανό Ιγνάτιο Λογιόλα [Loyola Ignacio]. Ο Λογιόλα ήταν στρατιωτικός και το τάγμα του ιδρύθηκε πάνω σε στρατιωτικά πρότυπα. Πίστευαν στην ελεύθερη βούληση και αντετίθεντο στον «προορισμό». Οι Ιησουίτες είχαν αποκτήσει μεγάλο γόητρο κυρίως στην Άπω Ανατολή. Έγιναν δημοφιλείς ως εξομολόγοι, διότι ήσαν περισσότερο επιεικείς». [από το *Ιστορία της δυτικής φιλοσοφίας* του Μπ. Ράσσελ, τόμος β', σελ 202-203].

⁶³Το κετμάν: Η τέχνη της υπόκρυψης και της συγκάλυψης. Ο όρος προέρχεται από τους Πέρσες μουσουλμάνους και τον κατέγραψε ο Γάλλος Joseph-Arthur Gobineau (1816-1882), ο οποίος υπήρξε διπλωμάτης και συγγραφέας. Η έννοια του κετμάν αναφέρεται στο βιβλίο του *Les Religions et les Philosophies dans l'Asie Centrale*, εκδ. G. Cress, Παρίσι, 1923, όπου γράφει χαρακτηριστικά: «Αυτός που γνωρίζει την αλήθεια δεν πρέπει να εκθέτει τον εαυτό του, τους συγγενείς του ή την καλή του φήμη στην άγνοια, την ανοησία, την ξεροκεφαλιά εκείνων που ο θεός προτίμησε να τους αφήσει να πλανώνται».

⁶⁴Georges Politzer (1903-1942), Γάλλος φιλόσοφος συγγραφικής καταγωγής. Υπήρξε από τους πρώτους μαρξιστές που ασχολήθηκαν με θέματα ψυχολογίας και ψυχανάλυσης, αντιτάχθηκε στο ρεύμα του λεγόμενου *φροϋδομαρξισμού*. Εδώ ο Λακάν αναφέρεται στο έργο του *Critique des fondements de la psychologie*, Παρίσι, εκδ. PUF, [1928] 2003.

⁶⁵Fritz Wittels, (1880–1950), ψυχαναλυτής, Αμερικανός γεννημένος στην Αυστρία. Υπήρξε φίλος και βιογράφος του Φρόιντ. Αναφορά στο άρθρο του *The Ego of the Adolescent*, στο *Searchlights of delinquency*, εκδ. K.R. Eissler, N. Υόρκη, 1948, σελ.256-262.

⁶⁶Ο Άγγλος ψυχολόγος Jeffrey A Gray περιγράφει στο βιβλίο του *Ivan Pavlov* (εκδ. Viking, N. Υόρκη, 1980, σελ. 119-20) το πείραμα: «Σε ένα διάσημο πείραμα από τον Shenger-Krestovnika, που εκδόθηκε το 1921, ένας σκύλος εκπαιδεύτηκε να έχει σιελόρροια σε έναν κύκλο αλλά όχι όμως σε μια έλλειψη. Έπειτα η έλλειψη προοδευτικά έγινε σαν κύκλος. Όταν η αναλογία των αξόνων της ελλείψεως μειώθηκε σε 9:8, ο σκύλος μπορούσε να τη διαχωρίσει από τον κύκλο με μεγάλη δυσκολία. Φαινόταν σαν κάποια σημάδια επιτυχίας σ' αυτό το πρόβλημα για περίπου τρεις εβδομάδες, αλλά τότε η συμπεριφορά του διαταράχτηκε. Ο σκύλος ήταν πλέον ανίκανος να ανταποκριθεί σωστά όχι μόνο σε αυτήν τη δύσκολη αποστολή αλλά επίσης και όταν του παρουσιάζονταν προφανείς ελλείψεις ή κύκλοι τους οποίους προηγουμένως αναγνώριζε δίχως δυσκολία. Επιπλέον, αντί

να σταθεί ήσυχα όπως παλαιότερα, στο πείραμα, το ζώο επεδείκνυε υπερβολική διέγερση.

⁶⁷Jacques Lacan, *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*, εκδ. Seuil, Παρίσι, 1975.

⁶⁸Η Κριστίν και η Λέα Παπέν, αδελφές και εργαζόμενες ως εσωτερικές υπηρέτριες, δολοφόνησαν την εργοδότρια τους και την κόρη της. Το έγκλημα αυτό, το οποίο αναλύει ο Λακάν στην διδακτορική διατριβή του, θεωρήθηκε από πολλούς Γάλλους διανοούμενους –μεταξύ αυτών ο Ζαν Ζενέ και ο Ζαν-Πωλ Σατρ– ως συμβολικό της ταξικής πάλης.

⁶⁹Edward John Mostyn Bowlby (1907–1990) ήταν βρετανός ψυχολόγος, ψυχίατρος και ψυχαναλυτής που επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη των παιδιών.

⁷⁰Ο Ζαν Πιαζέ [Jean William Fritz Piaget] (1896-1980) υπήρξε ο πατέρας της γενετικής επιστημολογίας και της θεωρίας της γνωστικής ανάπτυξης.

⁷¹Ζήτω, γ' πρόσ. προστακτ. του ρήματος ζώ.

⁷² Αναφορά στο έργο του Φρόιντ *Ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής*, εκδ. Επίκουρος, Αθήνα, 1992

⁷³Juliette Boutonier, «Réflexions sur l'autobiographie d'un criminel», στο *Revue française de psychanalyse*, τόμος. 14, ν° 2, 1950.

⁷⁴Ο Λακάν μάλλον κάνει αναφορά στα «φάρμακα που αποκοιμίζουν την συνείδηση και έλαβαν στην εποχή μας την ονομασία ορός της αλήθειας», στο *Λειτουργία και πεδίο της ομιλίας της γλώσσας στην ψυχανάλυση*, εκδ. Εκκρεμές, Αθήνα, 2005, σελ 90.

⁷⁵Η λατινική φράση "a fortiori" σημαίνει διά μείζονα λόγον (εξαιτίας μιας πιο σημαντικής δικαιολογίας, πολύ περισσότερο). Π.χ. η πρόταση αυτή δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή - a fortiori που τώρα είναι συνάμα και ανεπίκαιρη.

⁷⁶Paolo Zacchia (1584-1659). Ιταλός γιατρός, φιλόσοφος, θεολόγος, μουσικός, ζωγράφος και δικαστικός. Έγραψε για τα Ιατρο-νομικά ζητήματα. Το βιβλίο στα γαλλικά: *Les questions médico-légales*:
https://archive.org/stream/b24865631/b24865631_djvu.txt

⁷⁷Raptus, λατινική λέξη που σημαίνει σχίση, διάσχιση, αρπαγή, λεηλασία. Από το rapio: αρπάζω κυριεύω καταλαμβάνω.

⁷⁸Αναφορά στο πείραμα που διεξήχθη στο εργοστάσιο Hawthorne της Εταιρείας Western Electric στο Σικάγο των ΗΠΑ στα τέλη της δεκαετίας του '20. Σκοπός του πειράματος ήταν να καταστεί γνωστό αν κάποια χαρακτηριστικά του εργοστασίου και συγκεκριμένα το επίπεδο φωτισμού, είχαν επίπτωση στην παραγωγικότητα.

Για το πείραμα διαμορφώθηκε ένα «μίνι εργοστάσιο» εντός του εργοστασίου, όπου μετρούνταν η παραγωγικότητα η οποία αυξανόταν καθώς αυξανόταν και η απόδοση των λαμπτήρων. Όμως, κάποια στιγμή, από λάθος, το επίπεδο φωτισμού μειώθηκε, αλλά παρ' όλα αυτά η παραγωγή αυξήθηκε ξανά, πράγμα που έδειξε πως το επίπεδο φωτισμού δεν ήταν υπεύθυνο για την αύξηση της παραγωγικότητας.

Έκτοτε αναφερόμαστε στο σύνδρομο Hawthorne ως έναν όρο που αναφέρεται στην τάση ορισμένων ανθρώπων να εργάζονται σκληρότερα και να αποδίδουν καλύτερα όταν συμμετέχουν σ' ένα πείραμα. Τα άτομα είναι δυνατόν ν' αλλάξουν τη συμπεριφορά τους δοθείσης της προσοχής που λαμβάνουν από τους ερευνητές παρά από οποιαδήποτε χειραγώγηση των ανεξάρτητων μεταβλητών

⁷⁹Monsieur Verdoux. Ταινία του 1947, σενάριο-σκηνοθεσία Τσάρλι Τσάπλιν. Ο κύριος Βερντού χάνει τη δουλειά του εξαιτίας της μεγάλης οικονομικής κρίσης. Για να συντηρήσει την ανάπηρη γυναίκα του και το γιο του, αρχίζει να παντρεύεται πλούσιες χήρες και ύστερα να τις εξαφανίζει.

Βασίζεται στην αληθινή ιστορία του Henri Landru, ενός Γάλλου απατεώνα που έβαζε αγγελίες στις εφημερίδες με τις οποίες ζητούσε μια χήρα για γάμο, κι έτσι κατάφερε να παρασύρει 10 γυναίκες στο σπίτι του, όπου φαίνεται ότι τις σκότωσε και εξαφάνισε τα πτώματά τους.

Με τον ρόλο του Βερντού, ο Τσάπλιν καταθέτει μια ισχυρή κριτική για την πολιτική των Η.Π.Α. «Ένας φόνος κάνει κάποιον κακοποιό, ενώ εκατομμύρια φόνοι σε αναγκάζουν σε ήρωα. Οι αριθμοί αγιοποιούν!».

Οι κριτικοί κινηματογράφου και οι εφημερίδες κατηγορούν τον Τσάπλιν ως κομμουνιστή οδηγώντας το έργο σε εμπορική αποτυχία. Βρισκόμαστε στην αρχή του Ψυχρού Πολέμου.

⁸⁰ Οι συντεταγμένες: 1. Διαχωρισμός 2. Αναρχία 3. Πάθη.

⁸¹ Sun Yat Sen (1866-1925). Κινέζος ιατρός, φιλόσοφος, πολιτικός. Υπήρξε αξιοσημείωτος πρόεδρος της δημοκρατίας της Κίνας (1921-1923) και πρωτεργάτης της δημιουργίας της Εθνικιστικής Κίνας, αναφέρεται συχνά ως Πατέρας της Κινεζικής Δημοκρατίας.

⁸² Ο Πλάτωνας ορίζει πέντε πολιτεύματα: αριστοκρατία, τιμοκρατία, ολιγαρχία, δημοκρατία και τυραννία [544c], τα οποία είναι διαβαθμισμένα με αξιολογικά κριτήρια. Έπειτα, προβαίνει σε μια αντιστοίχιση μεταξύ αυτών των πολιτευμάτων και κάποιο «είδος» ανθρώπου. Προχωρά αναλύοντας τη μετάβαση από το ένα πολίτευμα στο άλλο. Η μετάβαση από την αριστοκρατία που είναι το ιδανικό για εκείνον πολίτευμα στην τιμοκρατία, οφείλεται στη φθορά στην οποία υπόκειται η ιδανική πολιτεία, όπως κάθε ζωντανός οργανισμός [546a]. Ο Πλάτωνας εξετάζει ένα-ένα τα υπόλοιπα πολιτεύματα, μέχρι το χειρότερο απ' όλα, την τυραννία η οποία ακολουθεί τη δημοκρατία.

Πλάτων, *Πολιτεία* Τόμος Β, μτφρ. Ιωάννης Γρυπάρης, Εκδόσεις "Ι. Ζαχαρόπουλος", Αθήνα 1977.

⁸³ Πληθικοί αριθμοί (cardinal), είναι οι αριθμοί που χρησιμοποιούμε για να μετρήσουμε το πλήθος των στοιχείων ενός συνόλου. Για παράδειγμα, οι αθλητές ήταν 14.

Τακτικοί αριθμοί (ordinal), είναι οι αριθμοί που χρησιμοποιούμε για να δηλώσουμε τη θέση (σειρά) ενός στοιχείου σε σχέση με τα υπόλοιπα στοιχεία ενός συνόλου όταν αυτά βρίσκονται σε κάποια διάταξη. Για παράδειγμα, ο Έλληνας αθλητής τερμάτισε στην 8^η θέση.

⁸⁴Αναφορά στο έργο του Γκέοργκ-Βίλχελ-Φρίντριχ Χέγκελ [Georg Wilhelm Friedrich Hegel], *Φαινομενολογία του Νου*, εκδ. Εστία, Αθήνα, 2007.

⁸⁵Μπαλτασαρ Γκραθιάν [Balthazar Gracian], (1601-1658). Ισπανός ιησουΐτης μοναχός εμπνευσμένος ιεροκήρυκας και πολεμιστής, υπήρξε σατιρικός συγγραφέας και γνωμικογράφος. Από τις δεσπόζουσες φυσιογνωμίες της Ισπανικής χρυσής εποχής. Το 1657 γράφει μυθιστόρημα *Ο Υπερκριτής* [El Criticon] που θεωρείται το αριστούργημά του. Πρόκειται για ένα φιλοσοφικό μυθιστόρημα που ασκεί κριτική στα δεινά του πολιτισμού. Υποστηρίζει ότι ενώ οι άνθρωποι είναι καλοί εκ φύσεως διαφθείρονται από τον πολιτισμό. Απέδιδε στον πολιτισμό μια καταστροφική επίδραση λόγω της σύγχυσης που προκαλεί μεταξύ φαινομένων και πραγματικότητας. Το έργο κυκλοφορεί στα ελληνικά από τις εκδόσεις Καστανιώτη.

⁸⁶Αναφορά στο κείμενο του Φρόνιτ, «Ενορμήσεις και πεπρωμένα των ενορμήσεων». Οι όροι στους οποίους αναφέρεται ο Φρόνιτ για να καθορίσει την ενόρμηση: ώση, σκοπός, αντικείμενο και πηγή. Στο *Δοκίμια Μεταψυχολογίας* (1915), εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1980, σελ 16.

⁸⁷Το *μαχαίρι του Jeannot* είναι γαλλική έκφραση που αναφέρεται στο λογικό πρόβλημα του μυθικού σπαθιού του Αγίου Hubert το οποίο παρ' όλο που έχουν αλλάξει όλα τα μέρη του, (η λάμα, η λαβή του, κ.λπ.) παραμένει το μαχαίρι του Jeannot. Αντίστοιχο λογικό πρόβλημα, όμως με τη μορφή ερωτήματος παρουσιάζεται στον αρχαίο ελληνικό γρίφο του καραβιού του Θησέα το οποίο πλέοντας παρουσιάζει φθορές. Έτσι, καθώς το καράβι πηγαίνει από λιμάνι σε λιμάνι, το πλήρωμα αντικαθιστά το χαλασμένο μέρος μ' ένα καινούριο. Όταν, κάποια στιγμή, έχει αντικατασταθεί μέχρι και το τελευταίο μέρος του αρχικού πλοίου, εξακολουθεί να είναι το καράβι του Θησέα;

Ο Φρόνιτ κάνει αναφορά σε κάτι παρόμοιο, το μαχαίρι του Lichtenberg ως ευφυολόγημα στο βιβλίο του Το ευφυολόγημα και η σχέση του με το ασυνείδητο, εκδ. Πλέθρον, σελ. 79. αλλά και απευθυνόμενος στον Γιούνγκ στο κείμενο «Για την ιστορία του ψυχαναλυτικού κινήματος» στο *Αυτοβιογραφία*, εκδ. Επίκουρος, Αθήνα, 1994, σελ. 199.

⁸⁸Πρόκειται για ιατρικό όρο και αφορά την υπολειτουργία των γεννητικών αδένων. Ο υπογοναδισμός χωρίζεται σε δύο βασικές κατηγορίες: τον πρωτοπαθή και τον δευτεροπαθή.

⁸⁹Αναφορά στον Εμπεδοκλή και το δίδυμο του Νείκος και Φιλότης.

Όπως συμβαίνει και με τον Παρμενίδη, ο Εμπεδοκλής απορρίπτει τη γένεση και τη φθορά. Λαμβάνει υπόψη του τέσσερεις υποστάσεις που αποκαλεί *ριζώματα*: τη γη, το νερό, τον αέρα και τη φωτιά. Δύο δυνάμεις δρουν ως στοιχεία, το νείκος και η φιλότης, πρόκειται για δυνάμεις αγέννητες και αιώνιες. Η φιλότης

είναι δύναμη έλξης και συνένωσης και το νείκος, έχθρας, διάσπασης και διάλυσης.